

Koalicja Organizacji Pozarządowych

monitorujących wdrażanie Konwencji o Prawach Dziecka w Polsce:

KOALICJA
NA RZECZ RODZINNEJ OPIEKI ZASTĘPCZEJ

HR HELSINSKA FUNDACJA
PRAW CZŁOWIEKA

R fundacja
rozwoju dzieci

**INTE
GRA
CJA**

S STOWARZYSZENIE
INTERWENCJI
PRAWNEJ

**EA
PN**

**FUNDACJA
W
STRONĘ
DIALOGU**

**FUNDACJA
DAJEMY
DZIECIOM
SIĘ**

ATD
CZWARTY ŚWIAT

La Strada

**S Z
K** Fundacja
Szkola z Klasą

unicef dla każdego dziecka

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka ONZ dla Polski

Ocena realizacji
i rekomendacje dla władz

Spis treści

Wprowadzenie	5
Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski*	6
Ogólne środki wdrażania	8
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	8
Ocena realizacji i rekomendacje	10
Zasady ogólne	14
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	14
Ocena realizacji i rekomendacje	15
Prawa i wolności obywatelskie	19
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	19
Ocena realizacji i rekomendacje	19
Przemoc wobec dzieci	24
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	24
Ocena realizacji i rekomendacje	25
Środowisko rodzinne i opieka alternatywna	30
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	30
Ocena realizacji i rekomendacje	31
Dzieci z niepełnosprawnością	39
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	39
Ocena realizacji i rekomendacje	39
Podstawowa opieka zdrowotna	46
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	46
Ocena realizacji i rekomendacje	49
Edukacja, czas wolny i życie kulturalne	69
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka	69
Ocena realizacji i rekomendacje	70
Środki ochrony specjalnej	75
Ocena realizacji i rekomendacje	77
Poprzednie uwagi końcowe Komitetu i jego zalecenia dotyczące wdrażania Protokołów Fakultatywnych do Konwencji	90

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka.....	90
Ocena realizacji i rekomendacje	91
Ratyfikacja Protokołu Fakultatywnego w sprawie rozpoznawania skarg	92
Zalecenia Komitetu Praw Dziecka.....	92
Ocena realizacji i rekomendacje	92
Zalecenia i informacje końcowe Komitetu Praw Dziecka	94
Bibliografia.....	96

Raport prezentuje stan dostępnej wiedzy na styczeń 2025 roku.

Członkowie Koalicji Organizacji Pozarządowych monitorujących wdrażanie Konwencji o Prawach Dziecka w Polsce:

- ATD Czwarty Świat,
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę,
- Fundacja Integracja,
- Fundacja Rozwoju Dzieci im. J. A. Komeńskiego,
- Fundacja Szkoła z Klasą,
- Fundacja W stronę dialogu,
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka,
- La Strada – Fundacja przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu,
- Koalicja na rzecz Rodzinnej Opieki Zastępczej,
- Polski Komitet EAPN (EAPN Polska),
- Stowarzyszenie Interwencji Prawnej,
- Stowarzyszenie Polski Komitet Narodowy UNICEF,
- Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce.

Wprowadzenie

W 2024 roku obchodziliśmy 35 rocznicę przyjęcia przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Konwencji o prawach dziecka, fundamentalnego dokumentu, który ustanowił powszechne standardy ochrony dziecka, jego podmiotowości i dobra.

Wdrażanie Konwencji przez Polskę poddawane jest okresowej ocenie przez Komitet Praw Dziecka ONZ. Do składanego co kilka lat sprawozdania polskiego rządu, organizacje pozarządowe przygotowują zwykle tzw. Raport Alternatywny, w którym przedstawiają swoją, społeczną opinię o wdrażaniu Konwencji. Mając to na względzie, na podstawie swojej oceny, Komitet Praw Dziecka formułuje m.in. zalecenia i rekomendacje dla władz w celu lepszej realizacji Konwencji.

W 2024 roku grupa organizacji pozarządowych, które zajmują się problematyką praw dziecka i brały udział w ubiegłych latach w działaniach mających na celu przygotowanie kolejnych Raportów Alternatywnych, postanowiły rozpocząć stałą, regularną współpracę. W tym celu powołana została Koalicja Organizacji Pozarządowych monitorujących wdrażanie Konwencji o Prawach Dziecka w Polsce. W Koalicji działa obecnie 13 organizacji.

Na spotkaniach Koalicji omawiane są najważniejsze problemy dotyczących realizacji praw dzieci w Polsce oraz planowane różnorodne działania, w tym m.in. prowadzenie badań, przygotowywanie raportów, stanowisk i apeli.

Koalicja podjęła prace mające na celu ocenienie stanu realizacji zaleceń Komitetu Praw Dziecka dla Polski oraz wypracowanie rekomendacji dla władz. Wstępne ustalenia członków Koalicji w tym zakresie zostały przedstawione i omówione w toku Debaty pt.: „35 lat Konwencji o prawach dziecka. Wokół zaleceń Komitetu Praw Dziecka dla Polski”, która odbyła się dnia 19 listopada 2024 roku w Warszawie.

Niniejszy raport stanowi efekt prac członków Koalicji i prezentuje stan wiedzy w styczniu 2025 roku. Punktem wyjścia dla rozważań jego autorów była treść dokumentu Komitetu Praw Dziecka pt. „Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland” („Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski”), przy jednocześnie możliwie szerokim uwzględnieniu aktualnego kontekstu.

Jeśli chodzi o strukturę raportu, odpowiada ona co do zasady wspomnianemu dokumentowi Komitetu Praw Dziecka. Po cytatach jego poszczególnych części tematycznych (w roboczym tłumaczeniu na język polski), zaprezentowane zostały oceny realizacji zaleceń KPD i rekomendacje.

Na bazie niniejszego raportu planowana jest jego okresowa aktualizacja.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski*

I. Wstęp

1. Komitet rozpatrzył połączone piąte i szóste sprawozdanie okresowe Polski¹ na swym 2544. i 2545. posiedzeniu,² które to posiedzenia odbyły się w trybie online w dniach 13 i 14 września 2021 r., i przyjął następujące uwagi końcowe na 2562. posiedzeniu, które odbyło się w dniu 24 września 2021 r.
2. Komitet przyjmuje z zadowoleniem złożenie połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Państwa-Strony. Komitet docenia konstruktywny dialog prowadzony z wielosektorową delegacją Państwa-Strony.

II. Podjęte działania zaradcze oraz postęp osiągnięty przez Państwo-Stronę

3. Komitet odnotowuje z uznaniem przyjęcie następujących środków legislacyjnych, politycznych i administracyjnych:
 - (a) Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i Ustawy - Kodeks postępowania karnego, która zwiększyła ochronę osób małoletnich;
 - (b) Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych;
 - (c) Zmiana w 2018 r. Ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, która polepszyła sytuację osób małoletnich bez opieki ubiegających się o udzielenie ochrony międzynarodowej;
 - (d) Ustawa z dnia 12 kwietnia 2019 r. o opiece zdrowotnej nad uczniami, zapewniająca równy dostęp do opieki zdrowotnej w szkole niezależnie od miejsca zamieszkania ucznia lub rodzaju placówki;
 - (e) Ustawa z dnia 16 maja 2019 r. o zmianie Ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, która przewiduje prawo rodziców do nieodpłatnego pobytu w podmiotach leczniczych razem z chorymi dziećmi;
 - (f) Ustawa z dnia 16 października 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny i ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, która przewiduje, że przysposobienie dziecka w sposób niezgodny z prawem

* Przyjęte przez Komitet na 88. sesji (6-24 września 2021 r.).

Tekst jest roboczym tłumaczeniem na język polski. Oryginalny tekst dostępny pod adresem: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/crcpolco5-6-concluding-observations-combined-fifth-and-sixth>

¹ CRC/C/POL/5-6.

² Zob. CRC/C/SR.2544 i CRC/C/SR.2545.

lub nieprawidłowy jest czynem karalnym;

(g) Przyjęcie Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030.

4. Komitet ponadto przyjmuje z zadowoleniem opracowanie programu kompleksowego wsparcia dla rodzin i innych działań mających na celu wsparcie i integrację dzieci z niepełnosprawnościami oraz postępy w zmniejszaniu śmiertelności wśród niemowląt.

III. Główne obszary wymagające szczególnej uwagi oraz zalecenia

5. Komitet przypomina Państwu-Stronie o niepodzielności i niezależności wszystkich praw ujętych w Konwencji oraz podkreśla znaczenie wszystkich zaleceń zawartych w niniejszych uwagach końcowych. Komitet chciałby zwrócić uwagę Państwa-Strony na zalecenia dotyczące następujących obszarów, w których należy podjąć pilne działania: zakaz dyskryminacji (ust. 18); swoboda myśli, sumienia i wyznania (ust. 24); wolność od wszelkich form przemocy (ust. 26); wykorzystywanie i wyzyskiwanie seksualne (ust. 28); zdrowie i ochrona zdrowia (ust. 33); wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich (ust. 45).

6. Komitet zaleca Państwu-Stronie zapewnienie realizacji praw dzieci zgodnie z Konwencją, Protokołem Fakultatywnym w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne oraz Protokołem Fakultatywnym w sprawie handlu dziećmi, wyzyskiwanie dzieci w prostytucji i pornografii przez cały okres realizowania Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Komitet wzywa Państwo-Stronę do zapewnienia znaczącego udziału dzieci w projektowaniu i wdrażaniu polityk i programów mających na celu realizację wszystkich 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju w zakresie, w jakim dotyczą one dzieci.

Ogólne środki wdrażania

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

A. Ogólne środki wdrażania (Art. 4, 42 i 44 (6) Konwencji)

Zastrzeżenia

7. Komitet, zgodnie z zaleceniami zawartymi w swoich uwagach końcowych do połączonych trzeciego i czwartego sprawozdania okresowego Państwa-Strony³ oraz w świetle Deklaracji Wiedeńskiej i Programu Działania, zachęca Państwo-Stronę, by rozważyło wycofanie swej deklaracji interpretacyjnej dotyczącej artykułów 12-16 oraz 24 (2) (f) Konwencji oraz wzmocnienie swoich działań w zakresie zwiększania świadomości dotyczącej zasad i praw zawartych w Konwencji.

Przepisy prawa

8. Odnotowując prace legislacyjne podjęte przez Państwo-Stronę w kilku dziedzinach, o których mówi Konwencja, Komitet jednocześnie zaleca kompleksowe zrewidowanie przez Państwo-Stronę wszystkich przepisów prawa Państwa-Strony, by dostosować je do Konwencji i zapewnić jej pełne zastosowanie.

Kompleksowa polityka i strategia

9. Komitet, odnotowując jednocześnie przyjęcie przez Państwo-Stronę strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju w roku 2017, zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Opracowało kompleksową politykę i strategię wobec dzieci, która obejmuje swym zakresem wszystkie dziedziny, o których mowa w Konwencji;

(b) Przeznaczyło określone i adekwatne środki finansowe na realizację, monitorowanie i ocenę polityki i strategii na wszystkich poziomach.

Koordynacja

10. Komitet odnotowuje, że Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej nadzoruje działania związane z realizacją praw dzieci. Jednakże, Komitet zaleca, by Państwo-Strona precyzyjnie określiło uprawnienia oraz przeznaczyło odpowiednie zasoby ludzkie, techniczne i finansowe, aby Ministerstwo mogło koordynować wszystkie działania związane ze wdrażaniem postanowień Konwencji w sektorach na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym.

Alokacja zasobów

11. Komitet przyjmuje z zadowoleniem zwiększenie wsparcia dla rodzin z dziećmi. W świetle swojego Komentarza Ogólnego nr 19 (2016) w sprawie ustanawiania budżetu publicznego na realizację praw dzieci, Komitet zachęca Państwo-Stronę do:

(a) Stosowania podejścia uwzględniającego perspektywę praw dziecka przy

³ [CRC/C/POL/CO/3-4](#), ust. 7.

opracowywaniu budżetu Państwa-Strony oraz wdrożenia systemu monitorowania i wskaźników dotyczących przeznaczania i wykorzystywania zasobów przeznaczonych na dzieci w poszczególnych ministerstwach;

(b) Podejmowania działań mających na celu zapewnienie transparentności i partycypacyjności budżetowania poprzez nawiązanie dialogu publicznego, zwłaszcza poprzez zachęcanie dzieci do uczestnictwa i zwiększanie kompetencji dzieci i zaangażowanych władz.

Zbieranie danych

12. W świetle swojego Komentarza Ogólnego nr 5 (2003) w sprawie ogólnych środków wdrażania postanowień Konwencji, Komitet zaleca stworzenie przez Państwo-Stronę scentralizowanych i zintegrowanych systemów zbierania danych, podział danych ze względu na wiek, płeć, niepełnosprawność, miejsce zamieszkania, pochodzenie etniczne i narodowość oraz status socjoekonomiczny i migracyjny, a także ujednoczenie metodologii i procedur zbierania danych dotyczących dzieci.

Niezależne monitorowanie

13. Komitet zaleca, aby Państwo-Strona zapewniło Biuru Rzecznika Praw Dziecka zasoby konieczne, aby zagwarantować, że Rzecznik Praw Dziecka może w skuteczny, niezależny i kompletny sposób realizować przysługujące mu uprawnienia w zakresie promowania, ochrony i monitorowania praw dzieci.

Współpraca ze społeczeństwem obywatelskim

14. Komitet zaleca zaangażowanie przez Państwo-Stronę społeczeństwa i organizacji obywatelskich pracujących na rzecz dzieci oraz z nimi w proces opracowywania, wdrażania, monitorowania i oceny polityk, planów i programów dotyczących praw dzieci oraz sporządzania sprawozdań okresowych wynikających z Konwencji i Protokołów Fakultatywnych do niej.

Rozpowszechnianie informacji, zwiększanie świadomości i szkolenia

15. Komitet z zadowoleniem przyjmuje informację o kursach szkoleniowych oferowanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury, dotyczących kwestii praw dzieci; jednocześnie Komitet zwraca uwagę na fakt, iż poziom świadomości na temat Konwencji w Polsce jest niewystarczający, w szczególności wśród dzieci, ich rodziców i specjalistów pracujących z dziećmi lub na ich rzecz. W związku z tym Komitet zaleca, aby Państwo-Strona zintensyfikowało swoje wysiłki w zakresie zwiększania świadomości i przeprowadzania systematycznych szkoleń wśród powyższych grup osób.

Prawa dzieci i sektor biznesowy

16. W świetle swojego Komentarza Ogólnego nr 16 (2013) w sprawie obowiązków Państwa w zakresie wpływu sektora biznesowego na prawa dzieci oraz Wytycznych dotyczących biznesu i praw człowieka, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona zapewniło, że osoby z sektora biznesowego przestrzegają międzynarodowych i krajowych standardów w zakresie praw człowieka, pracy, ochrony środowiska i innych, w szczególności w odniesieniu do praw dzieci, a także wymagało przeprowadzania ocen skutków dla ochrony środowiska, zdrowia i praw dzieci i konsultacji w tym zakresie oraz publicznego ujawniania wszystkich informacji dotyczących wpływu prowadzonej działalności gospodarczej w obszarze ochrony środowiska, zdrowia i praw dzieci, a także planów w zakresie zaradzenia takiemu wpływowi.

Ocena realizacji i rekomendacje

Wycofanie Deklaracji do Konwencji

7. Pomimo zaleceń Komitetu Praw Dziecka w 2015 i 2021 roku rząd nie podjął żadnych działań, które mogłyby skutkować wycofaniem deklaracji dotyczącej artykułów 12-16 oraz 24 Konwencji o prawach dziecka.

Legislacja

8. Pomimo zaleceń Komitetu Praw Dziecka nie przeprowadzono kompleksowej oceny aktów prawnych pod kątem zgodności z zapisami Konwencji o prawach dziecka. Zauważyć należy, że w Sejmie RP powołano dnia 12 lipca 2024 roku Komisję ds. Dzieci i Młodzieży, której jednym z zadań ma być prowadzenie takich ocen.

Kompleksowa polityka i strategia

9. Do dnia opublikowania tego raportu nie została wypracowana kompleksowa strategia w zakresie dzieci, która obejmie wszystkie dziedziny objęte Konwencją⁴. Dokument taki jest bez wątpienia potrzebny, a postulat wart jest przywołania i wsparcia. Bardzo istotne jest włączenie do prac nad strategią wszystkich zainteresowanych, w tym środowisk eksperckich i organizacji pozarządowych.

Koordinacja

10. Koordinacja działań mających na celu realizację praw dziecka w Polsce została przekazana w 2013 roku do Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS). Stopień zaangażowania Ministerstwa w monitorowanie wdrażania Konwencji o prawach dziecka w Polsce wydaje się pozostawać od lat na niskim poziomie, a aktywność koncentruje się głównie na procedurze związanej ze sprawozdawczością przed Komitetem Praw Dziecka. Brak jest m.in. ustanowionej w strukturze Ministerstwa jednostki, która zajmowałaby się kompleksowo koordynacją działań na rzecz wdrażania Konwencji – MRPiPS we współpracy z innymi resortami, jak również informowaniem o podstawowych kwestiach związanych z Konwencją (jak aktualne dokumenty w języku polskim itp.).

Alokacja środków budżetowych

11. Pomimo zaleceń Komitetu Praw Dziecka z 2015 i 2021 roku rząd nie wdrożył systemu identyfikacji środków finansowych przeznaczanych na rzecz realizacji praw dzieci (z wyjątkiem dedykowanych im programów) ani monitoringu ich wydatkowania w odniesieniu

⁴ Należy zauważyć, że formułowane są przez środowiska eksperckie i pozarządowe postulaty dotyczące konieczności pilnego opracowania i wprowadzenia strategii w węższych zakresach np.: strategię na rzecz zdrowia dzieci i młodzieży.

do osiągniętych rezultatów. Strona społeczna, w tym dzieci, w minimalnym zakresie ma możliwość udziału w konsultowaniu budżetów poszczególnych ministerstw. Nie zbudowano mechanizmów transparentności przydzielania środków ani zachęty dla strony społecznej, w tym dzieci, do udziału w konsultacjach dotyczących budżetu.

Zbieranie danych

12. Gromadzone i udostępniane przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) dane statystyczne dostarczają wielu informacji na temat sytuacji dzieci jednak nie pokrywają wszystkich obszarów życia dziecka.

Trudne jest pozyskanie danych dotyczących istotnych tematów jak zdrowie, niepełnosprawność, zaburzenia psychiczne, sytuacja dzieci migrantów i uchodźców oraz przemoc wobec dzieci i przestępczość wśród nieletnich. GUS gromadzi część danych obejmujących wskazane obszary, ale z jednej strony są one rozproszone w wielu opracowaniach, a z drugiej traktują niejednokrotnie poszczególne tematy marginalnie (np. niepełnosprawność dzieci, płeć i wiek ofiar przestępstw, dzieci bez opieki rodzicielskiej, bądź w zakładach opiekuńczo-leczniczych i Domach Pomocy Społecznej). Jednocześnie podmioty publiczne gromadzące dane np. Policja, Ministerstwo Zdrowia czy Ministerstwo Sprawiedliwości części statystyk nie udostępniają, posługują się różną metodologią powodującą rozbieżności w opracowaniach oraz publikują dane z dużym opóźnieniem. Podkreślić należy, że niezwykle trudne jest pozyskanie danych dotyczących opinii dzieci i młodzieży na temat ich sytuacji oraz statystyk dotyczących aktywności fizycznej młodych, zachowań ryzykownych czy zaangażowania społecznego.

Nie ma jednego, zbiorczego opracowania dotyczącego warunków i jakości życia dzieci w Polsce. Próby takich opracowań podejmowane są przez organizacje pozarządowe⁵.

Docenić jednak należy zapisy Krajowego Planu Przeciwdziałania Przestępstwom Przeciwko Wolności Seksualnej i Obyczajności na Szkodę Małoletnich na lata 2023–2026, który przewiduje usprawnienie i ujednoczenie zbierania danych dotyczących wykorzystywania seksualnego dzieci.

Niezależny monitoring

13. Budżet alokowany Rzecznikowi Praw Dziecka (RPD) uległ zwiększeniu na rok 2024, co powinno przełożyć się na większą możliwość pełnienia mandatu monitorowania praw dziecka. Niejednokrotnie jednak pisma RPD do ministrów pozostają bez odpowiedzi lub czas odpowiedzi jest zbyt długi.

Współpraca z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego

14. Po wyborach parlamentarnych, które odbyły się jesienią 2023 r. rząd powołał wiele rad konsultacyjnych przy poszczególnych resortach. Póki co jednak mają one niewielki wpływ na stanowione polityki, zbierają się nieregularnie, bez jasno wytyczonych celów, harmonogramu

⁵ Np.: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. (2022). *Dzieci się liczą 2022. Raport FDDS - Dzieci się Liczą 2022.pdf*

prac, realnego wpływu na zmiany. Nie wdrożono również stałych mechanizmów ułatwiania partycypacji dzieci, szczególnie z grup defaworyzowanych. Docenić należy jednak powołanie sejmowej Komisji ds. Dzieci i Młodzieży, która stwarza platformę do wymiany informacji i perspektyw między władzą ustawodawczą, wykonawczą i stroną pozarządową. Pozytywnie należy także ocenić powołanie Rady Dzieci i Młodzieży przy Rzeczniku Praw Dziecka oraz Zespołu ds. Partycypacji Dzieci i Młodzieży przez UNICEF Polska i Biuro Rzecznika Praw Dziecka.

Propagowanie praw dziecka

15. Wprowadzony w 2024 r. obowiązek opracowania standardów ochrony małoletnich (SOM) przez placówki pracujące z dziećmi ma szansę podnieść świadomość społeczną w zakresie niektórych praw dzieci, w szczególności prawa do życia wolnego od przemocy i dyskryminacji. Przy wdrażaniu standardów zabrakło jednak kampanii informacyjnej skierowanej do podmiotów, które są zobligowane do wdrożenia SOM, do rodziców jak i do samych dzieci. Także w innych dziedzinach świadomość praw dziecka jest niewystarczająca. Planowane są zmiany w edukacji samych dzieci w tym obszarze, w ramach planowanego nowego przedmiotu „edukacja obywatelska”, choć z dostępnych podstaw programowych wynika, że przedmiot ten skupi się na ogólnych prawach człowieka, bez uwzględnienia specyfiki praw dziecka.

Docenić należy wprowadzenie obowiązku szkoleń raz na 4 lata dla sędziów rodzinnych, jednak wymiar szkoleń pozostaje niesatysfakcjonujący. Podnoszenie kompetencji profesjonalistów zakłada także przyjęty w 2023 r. Krajowy Plan Przeciwdziałania Przemocy Przeciwko Wolności Seksualnej i Obyczajności na Szkodę Małoletnich na lata 2023–2026.

Prawa dziecka w biznesie

16. Firmy zobowiązane są do raportowania ESG na mocy dyrektywy o sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju. Dyrektywa wymagała transponowania do porządku krajowego do 6 lipca 2024 r. Polska nie wdrożyła na czas odpowiednich przepisów, jednak w październiku 2024 r. do prac parlamentarnych został skierowany projekt nowelizacji ustawy o rachunkowości, ustawy o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym oraz niektórych innych ustaw⁶ wdrażający dyrektywę.

Powstała też oddolna inicjatywa Karty Praw Dziecka w Biznesie promowana przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu.

Ponadto, wprowadzony ustawowy obowiązek opracowania i wdrożenia standardów ochrony dzieci dotyczy również podmiotów komercyjnych, o ile prowadzą jedną z wymienionych w ustawie działalności.

⁶ Rządowe Centrum Legislacji. (2024, 9 luty). *Projekt ustawy o zmianie ustawy o rachunkowości, ustawy o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym oraz niektórych innych ustaw*. <https://legislacja.gov.pl/projekt/12381804/katalog/13035986#13035986>

Rekomendacje

1. Zobligowanie wszystkich szczebli administracji rządowej do przeprowadzania procedury oceny wpływu stanowionego prawa na realizację praw dziecka oraz zaangażowanie w ten proces partnerów społecznych.
2. Wycofanie deklaracji dotyczącej artykułów 12-16 oraz 24 Konwencji o prawach dziecka.
3. Opracowanie strategii na rzecz dzieci obejmującej wszystkie obszary życia dziecka z mierzalnymi celami oraz systemem monitoringu. Zaangażowanie w ten proces partnerów społecznych oraz dzieci.
4. Stworzenie zinstytucjonalizowanego mechanizmu na wysokim szczeblu między-ministerialnym o zdefiniowanym precyzyjnie zakresie działań oraz z uprawnieniami umożliwiającymi koordynację wdrażania Konwencji o prawach dziecka (np. powołanie w strukturze Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej Zespołu do spraw wykonywania postanowień Konwencji o prawach dziecka. W skład Zespołu wchodziłoby przedstawiciele ministerstw zobowiązanych do wdrażania postanowień Konwencji. Do udziału w posiedzeniach Zespołu, w charakterze ekspertów, uprawnione byłyby inne osoby niż członkowie Zespołu, w szczególności reprezentujące np. poszczególne ministerstwa lub organizacje pozarządowe).
5. Stworzenie transparentnego systemu identyfikacji środków finansowych przeznaczanych na rzecz dzieci z budżetu państwa.
6. Ujednolicenie metodologii zbierania danych dotyczących dzieci przez poszczególne jednostki administracji publicznej.
7. Stworzenie przekrojowego, cyklicznego i opartego na wybranych wskaźnikach opracowania dotyczącego warunków i jakości życia dzieci w Polsce.
8. Prowadzenie systematycznej edukacji o prawach dziecka wśród dzieci oraz profesjonalistów pracujących z dziećmi lub na rzecz dzieci.
9. Przy wprowadzaniu zmian prawnych istotnych dla dzieci przewidzenie szerokich kampanii informacyjno-edukacyjnych oraz mechanizmów ewaluacji skuteczności wdrożenia.
10. Ocena wpływu każdego aktu prawnego na sytuację dzieci (np. przez Komisję ds. Dzieci i Młodzieży Sejmu RP).

B. Definicja dziecka (Art. 1)

17. Komitet zaleca, by Państwo-Strona dokonało zmiany przepisów prawa tak, aby usunąć z nich wszystkie wyjątki umożliwiające zawieranie małżeństw przez osoby poniżej 18 roku życia.

Zasady ogólne

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

C. Zasady ogólne (Art. 2-3, 6 i 12 Konwencji)

Zakaz dyskryminacji

18. Komitet jest zaniepokojony faktem, że:

(a) Przepisy prawa nie zakazują dyskryminacji na każdej podstawie, we wszystkich dziedzinach życia i w każdej formie, w tym wielu form dyskryminacji oraz zjawiska polegającego na deklarowaniu przez terytoria, miejsca pracy lub służby, że są one „strefą wolną od lesbijek, gejów, osób biseksualnych, transpłciowych, queerowych oraz interplciowych”;

(b) Rośnie liczba przypadków zastraszania i dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne, religię lub brak przynależności wyznaniowej, orientację seksualną i tożsamość płciową a reakcja na takie incydenty ze strony władz jest niewystarczająca;

(c) Nadal panują stereotypy na temat płci związane z rolą i obowiązkami kobiet i mężczyzn w rodzinie i społeczeństwie.

19. Komitet wraca do swoich poprzednich zaleceń⁷ i rekomenduje, aby Państwo-Strona:

(a) Dokonało zmiany stosownych przepisów prawa, aby zapewnić ochronę przed wszelkimi formami bezpośredniej, pośredniej i międzysektorowej dyskryminacji w różnych formach, włącznie z dyskryminacją ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową, niepełnosprawność i płeć, a także zapewniło, że takie incydenty będą dokładnie wyjaśniane a sprawcom zostanie wymierzona sprawiedliwość;

(b) Systematycznie podejmowało działania w zakresie zwiększania świadomości i edukowania w sprawach dyskryminacji, nietolerancji i mowy nienawiści wobec dzieci należących do grup mniejszości etnicznej, religijnej i językowej, uchodźców, osób ubiegających się o azyl oraz dzieci w sytuacjach migracji, dzieci z niepełnosprawnościami oraz dzieci o orientacji homoseksualnej lub biseksualnej, a także dzieci transpłciowych i interplciowych;

(c) Wzmocniło środki zapobiegające i eliminujące stereotypy na temat płci, nietolerancję i dyskryminację w życiu publicznym oraz w działaniu władz państwowych i lokalnych;

(d) Przedstawiło w swoim kolejnym sprawozdaniu okresowym aktualizację dotyczącą pracy związanej z prawami dzieci, realizowanej przez zespół międzyministerialny, o którym mowa w ust. 48 sprawozdania Państwa-Strony.

Najlepszy interes dziecka

20. Zgodnie ze swoim Komentarzem Ogólnym nr 14 (2013) w sprawie prawa dziecka do zabezpieczenia jego najlepszego interesu jako sprawy nadrzędnej, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Integrowało i w sposób spójny interpretowało i stosowało prawo dzieci, w tym dzieci

⁷ CRC/C/POL/CO/3-4 ust. 17.

rodziców tej samej płci, do zabezpieczenia ich najlepszych interesów, jako sprawy nadrzędnej we wszystkich postępowaniach prawnych, administracyjnych i sądowych oraz decyzjach dotyczących dzieci, w tym w sporach dotyczących sprawowania opieki nad dzieckiem, a także wszystkich politykach, programach i projektach, które dotyczą dzieci i mają na nie wpływ;

(b) Opracowało procedury i kryteria w celu zapewnienia systematycznych szkoleń i wytycznych dla wszystkich odpowiednich specjalistów w zakresie ustalania najlepszego interesu dziecka w każdej dziedzinie, w szczególności w dziedzinie edukacji, niepełnosprawności, opieki zastępczej, migracji oraz azylu i wymiaru sprawiedliwości, oraz nadania odpowiedniej wagi tej zasadzie jako sprawie nadrzędnej.

Szacunek dla poglądów dziecka

21. Odnotowując z niepokojem brak jasnych zasad postępowania dotyczących wypowiedziania się przez dziecko i jednocześnie odwołując się do swojego Komentarza Ogólnego nr 12 (2009) w sprawie prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Zapewniło przyjęcie oraz skuteczne i spójne wdrażanie przepisów dotyczących prawa dzieci do wypowiedziania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, w tym w postępowaniu cywilnym i karnym, procedurze migracyjnej i azylowej oraz w sprawie opieki rodzicielskiej i zastępczej;

(b) Wzmocniło środki mające na celu zapewnienie, aby specjaliści pracujący z dziećmi i na ich rzecz odbywali odpowiednie szkolenia w zakresie zapewniania dzieciom możliwości wypowiedziania się i uwzględniania poglądów dzieci we wszystkich decyzjach ich dotyczących.

Ocena realizacji i rekomendacje

Przeciwdziałanie dyskryminacji

19. Po wyborach parlamentarnych, które odbyły się w 2023 r. powołano stanowisko Ministra ds. Równości, rozpoczęto prace nad ustanowieniem regulacji dotyczącej związków partnerskich, co może przyczynić się do poprawy sytuacji dzieci wychowywanych przez m.in. pary tej samej płci. Nie ma informacji o przedsięwzięciach dotyczących przeciwdziałania specyficznemu dyskryminacji dzieci.

Gminy, które we wcześniejszych latach przyjmowały uchwały, narażające na dyskryminację osoby nieheteronormatywne, wycofały się z tych rozwiązań.

Nasilają się jednak działania dyskryminujące ze względu na narodowość. Niepokojące jest w szczególności przyjęcie przez rząd strategii migracyjnej, która przewiduje możliwość czasowego i terytorialnego zawieszenia prawa do azylu. Zmiany prawa powiązane z polityką migracyjną wpłynęły do Sejmu RP w grudniu 2024 roku⁸. Projekt oprócz wspomnianego zawieszenia prawa do azylu, wprowadza możliwość rozdzielenia rodzin w procedurze uchodźczej, co może spowodować, że dzieci będą odbierane rodzicom i postawiane na terytorium Polski w pieczy zastępczej, przy jednoczesnej deportacji opiekunów.

⁸ Sejm. (2024, 19 grudnia). Druk nr 924. *Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.*
<https://sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/druk.xsp?documentId=BD1D81C1741E246AC1258C03004A7F5C>
Przebieg prac: <https://sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=924>

W szkołach odnotowywane są liczne incydenty przemocy rówieśniczej ze względu na narodowość.

W szkołach nie zapewniono równości w traktowaniu dzieci niezależnie od wyznania. Zgodnie z prawem, w szkołach naucza się religii. Dominacja wyznania rzymsko-katolickiego powoduje, że zwyczaje i obrzędy religijne wykraczają poza lekcje katechezy, są elementem uroczystości szkolnych. W szkołach organizowane są też wydarzenia będące elementami kultu religijnego, np. spowiedź, droga krzyżowa czy rekolekcje. Stawia to w nierównej i niekomfortowej sytuacji dzieci, które należą do innych wyznań lub są niewierzące. Dziecko uczęszcza na lekcje religii na życzenie rodziców (lub własne, gdy jest pełnoletnie) – zdarza się, że władze szkolne bezprawnie wymuszają od rodziców dzieci nie uczęszczających na religię pisemne oświadczenia. MEN wydało rozporządzenie w sprawie zmniejszenia wymiaru godzin religii z 2 do 1 w tygodniu i organizację na pierwszej lub ostatniej lekcji, tak by dzieci nieuczęszczające na zajęcia religii, nie miały dodatkowych przerw w trakcie dnia⁹.

Kodeks karny określa kilka rodzajów przestępstw „z nienawiści” jednak nie obejmują one przestępstw popełnianych ze względu na takie cechy chronione, jak niepełnosprawność, orientacja seksualna, tożsamość płciowa czy status migranta lub uchodźcy. Ministerstwo Sprawiedliwości na początku 2024 roku zapowiedziało prace nad zmianą kodeksu karnego w tym zakresie, pod koniec października 2024 roku przedstawiło projekt do konsultacji. Projekt został skierowany do Sejmu, jest procedowany.

Dobro dziecka

20. Instytucje pomocy społecznej, sądy, władze administracyjne oraz ciała ustawodawcze na poziomie krajowym i lokalnym nie podejmują systemowo ewaluacji i monitorowania, w jaki sposób określone działania i decyzje wpłynęły lub wpłyną na prawa i dobro dziecka. Brak jest instrumentów pomagających w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka, umożliwiających ewaluację podjętych decyzji oraz pomagających ocenić, w jakim stopniu samo dziecko ma prawo do określenia tego co leży w jego interesie, a jaką rolę w tym procesie odgrywają dorośli.

Również w przypadku dzieci cudzoziemskich praktyka wskazuje, że najlepszy interes dziecka nie zawsze jest zabezpieczony. W postępowaniach brak jest odpowiednich procedur jak i jasno sprecyzowanego obowiązku przeprowadzenia badania najlepszego interesu dziecka przez organy stosujące prawo. W postępowaniu o zobowiązanie do powrotu wpływ deportacji na dobro dziecka nie zawsze jest wnikliwie badany. W postępowaniach tych Straży Granicznej (SG) rzadko wyznacza biegłego psychologa lub psychiatrę dziecięcego celem zbadania wpływu powrotu na rozwój psychofizyczny dziecka. Taki wymóg nie został także zawarty wprost w przygotowanym przez Komendę Główną Straży Granicznej dokumencie zawierającym

⁹ Sejm. (2025, 20 stycznia). *Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20250000066>

wytyczne postępowania dla funkcjonariuszy SG¹⁰. Stało się tak pomimo wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z 29 sierpnia 2018 r.¹¹, w którym wskazano, że zbadanie, czy zobowiązanie małoletniego cudzoziemca do powrotu naruszałoby prawa dziecka określone w Konwencji o prawach dziecka może wymagać powołania w toku postępowania biegłego psychologa¹².

Decydując o pozbawieniu wolności dzieci ze względów migracyjnych, ich najlepszy interes również w większości przypadków nie jest wystarczająco zabezpieczany ani rzetelnie badany przez sądy decydujące o detencji. Przyjęta w październiku 2024 roku przez rząd strategia migracyjna nie uwzględnia kwestii zabezpieczenia najlepszych interesów dziecka cudzoziemskiego. Strategia obejmuje dzieci wprost jedynie w zakresie obowiązku szkolnego.

Nie ma spójnego programu ani nie są prowadzone systemowe szkolenia dla profesjonalistów pracujących z dziećmi nt. ich najlepiej pojętego interesu.

Respektowanie poglądów dziecka

21. Szacunek dla poglądów dziecka, włączanie go w procesy decyzyjne, wysłuchanie jego zdania w sprawach, które go dotyczą nie jest jeszcze standardem w Polsce. Uczestnictwo młodych ludzi w życiu społecznym zarówno na poziomie krajowym jak i lokalnym dopiero się rozwija. Powstają różne inicjatywy, jak np. Rada Dzieci i Młodzieży przy Rzecznicze Praw Dziecka, które stwarzają ku temu szansę, ale brakuje zorganizowanych i systemowych rozwiązań, które dawałyby młodym ludziom realny wpływ na podejmowane decyzje, zwłaszcza osobom z grup defaworyzowanych.

Jednocześnie należy docenić zmianę prawną z 2023 roku¹³, która wprowadziła obowiązek wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym, od którego sędzia może odstąpić jedynie w szczególnych okolicznościach, które musi wyjaśnić na piśmie.

Profesjonalistom pracującym z dziećmi nadal brakuje wiedzy i umiejętności zapewnienia jakościowej partycypacji dzieci.

Rekomendacje

1. Prowadzenie aktywnych działań przez rząd w celu zwalczania wszelkich przejawów dyskryminacji.
2. Wprowadzenie systemowej edukacji antydyskryminacyjnej i związanej z prawami dziecka.

¹⁰ Wytyczne nr 269 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 23 grudnia 2019 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności postępowania przygotowawczego oraz czynności postępowania sprawdzającego przez funkcjonariuszy Straży Granicznej. https://e-dziennik.strazgraniczna.pl/DU_SG/2019/82/akt.pdf

¹¹ Sygn. II OSK 1041/18.

¹² Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. (2020, 9 stycznia). *Decyzja o powrocie do kraju pochodzenia naruszyłby prawa dziecka*. <https://interwencjaprawna.pl/decyzja-powrot-do-kraju-pochodzenia-naruszylby-prawa-dziecka/>

¹³ Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1606).

3. Wprowadzenie procedury oceny najlepszego interesu dziecka która pozwoli każdorazowo, w postępowaniu sądowym/administracyjnym dotyczącym dziecka, na podjęcie decyzji zgodnej z jego najlepszym interesem.
4. Uwzględnienie zasady najlepszego interesu dziecka w polityce migracyjnej Polski.
5. Prowadzenie systemowych szkoleń dla pracowników wymiaru sprawiedliwości dotyczących postępowania z udziałem małoletniego w tym m.in. dotyczące realizacji prawa dziecka do bycia wysłuchanym zgodnie z art. 12 Konwencji o prawach dziecka.
6. Ewaluacja skuteczności wdrożenia wprowadzonych zmian prawnych w zakresie wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym.
7. Wprowadzenie ustawowego obowiązku wysłuchania małoletniego cudzoziemca w procedurach: legalizacyjnych, o umieszczenie w ośrodku strzeżonym, o zobowiązanie do powrotu.
8. Poszerzenie treści nauczania z zakresu edukacji obywatelskiej o informacje wskazujące dzieciom i młodzieży mechanizmy angażowania się w życie społeczne także przed ukończeniem pełnoletności, motywujące i przygotowujące je do pełnowartościowego uczestnictwa w procesach podejmowania decyzji.
9. Wypracowanie spójnej polityki na rzecz partycypacji dzieci i młodzieży na poziomie lokalnym i krajowym, ze szczególnym uwzględnieniem grup defaworyzowanych.
10. Wprowadzenia szkoleń dla nauczycieli dotyczących praw partycypacyjnych dzieci.

Prawa i wolności obywatelskie

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski
[...]

D. Prawa i wolności obywatelskie (Art. 7-8 i 13-17 Konwencji)

Rejestracja urodzeń i narodowość

22. Uwzględniając cel 16.9 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Wzmocniło działania zapobiegawcze w zakresie bezpieczeństwa wśród dzieci, w tym w drodze rozszerzenia ochrony na urodzone dzieci bezpieczeństwa rodziców bez dokumentów;

(b) Rozważyło ratyfikowanie Konwencji dotyczącej Statusu Bezpaństwowców, Konwencji o Ograniczaniu Bezpaństwowości, Europejskiej Konwencji o Obywatelstwie oraz Konwencji Rady Europy o Unikaniu Zjawiska Bezpaństwowości w Związku z Sukcesją Państw.

Prawo do tożsamości

23. Komitet wraca do swoich poprzednich zaleceń¹⁴ i wzywa Państwo-Stronę do zarządzenia przyczynom anonimowego porzucania dzieci, zwiększenia środków wsparcia dla rodzin oraz rozważenia wprowadzenia, w ostateczności, udostępnienia instytucji anonimowego porodu w szpitalu, aby wyeliminować anonimowe porzucanie dzieci w „oknach życia”.

Swoboda myśli, sumienia i wyznania

24. Komitet jest zaniepokojony rolą, jaką Kościół Katolicki rzekomo odgrywa w edukacji publicznej. Komitet jest również zaniepokojony tym, że lekcje etyki nie są dostępne we wszystkich szkołach w ramach alternatywy dla lekcji religii.

25. Komitet zaleca, aby Państwo-Strona szanowało prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania w edukacji, zgodnie z międzynarodowymi standardami, w taki sposób, aby świecki system kształcenia publicznego promował kulturę równości i integracji oraz, aby zajęcia etyki były dostępne we wszystkich szkołach jako alternatywa dla lekcji religii.

Ocena realizacji i rekomendacje

Zgodnie z przepisami Konwencji o prawach dziecka, niezwłocznie po urodzeniu dziecka powinien zostać sporządzony jego akt urodzenia, a dziecko od momentu urodzenia powinno mieć prawo m.in. do uzyskania obywatelstwa (art. 7).

W kontekście gwarancji wynikających z art. 7 Konwencji należy zwrócić uwagę, że Polska wciąż nie wykonała rekomendacji Komitetu Praw Dziecka odnoszących się do polepszenia

¹⁴CRC/C/POL/CO/3-4, ust. 21.

gwarancji przeciwdziałających bezpieczeństwu dzieci. Polska nie ratyfikowała Konwencji w sprawie statusu osób bezpieczeństwa, Konwencji o ograniczeniu bezpieczeństwa, Europejskiej Konwencji o obywatelstwie oraz Konwencji o unikaniu zjawiska bezpieczeństwa w związku z sukcesją państw.

W odniesieniu do gwarancji powiązanych z prawem dziecka do uzyskania obywatelstwa nierozwiązanym problemem pozostaje ochrona praw dzieci urodzonych za granicą Rzeczypospolitej Polskiej w związkach osób tej samej płci, z których co najmniej jedno jest obywatelem Polski. Obecnie dzieci te oraz ich rodzice napotykać znaczne trudności w dokonaniu transkrypcji zagranicznych aktów urodzenia, w których jako rodzice wskazane są osoby tej samej płci. Znacznie utrudnia im to dostęp do wydania dokumentów tożsamości potwierdzających polskie obywatelstwo. Sytuację pogarsza orzecznictwo sądów administracyjnych, które wskazują, że transkrypcja tego rodzaju aktów stanu cywilnego naruszałaby podstawowe zasady porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵, nie poruszając w odpowiednim stopniu kwestii dobra dziecka. Co więcej, w niedawnym orzeczeniu Naczelny Sąd Administracyjny, oddalając skargę na odmowę wydania dowodu osobistego wskazał, że na skutek takiej odmowy „[p]rawa dziecka nie doznają żadnych ograniczeń, o ile skarżąca i jej partnerka wykażą zaangażowanie w celu uregulowania kwestii prawnych w sposób odpowiadający standardom polskim”¹⁶. W ocenie tego sądu, trudności związane z odmową wydania dowodu osobistego „nie są nadmiernie uciążliwe i nie ograniczają żadnego prawa w sposób trwały”¹⁷.

Sytuacja dzieci urodzonych lub wychowywanych w związkach osób tej samej płci negatywnie wpływa także na stopień prawnej ochrony relacji istniejących pomiędzy rodzicami takiego dziecka oraz samym dzieckiem, co kłóci się z gwarantowanym w art. 8 Konwencji prawem dziecka do zachowania jego tożsamości oraz stosunków rodzinnych.

W kontekście omawianej regulacji należy zwrócić również uwagę na podejmowanie przez polskie władze działań osłabiających relacje pomiędzy rodzicami i ich dziećmi. Dobrze obrazuje to przypadek kilkuletniej dziewczynki urodzonej w polsko-belgijskiej parze, która została uprowadzona do Polski przez matkę. Po śmierci matki opiekę nad dziewczynką przejęła rodzina matki zostając dla dziecka rodziną zastępczą. Mimo prawomocnego charakteru orzeczeń sądów polskich nakazujących wydanie dziecka ojcu, władze Rzeczypospolitej Polskiej podjęły działania mające na celu wstrzymanie wykonania tych orzeczeń, a następnie unieważnienie ich skutków. W efekcie doprowadziły one do wydania przez Trybunał Konstytucyjny uchwały¹⁸ wstrzymującej wykonanie wyroku sądu powszechnego, a następnie do wydania przez Sąd Najwyższy w ramach instytucji skargi nadzwyczajnej postanowienia uchylającego prawomocne orzeczenia sądu nakazujące wydanie dziecka ojcu¹⁹. Dziecko zostało wydane ojcu dopiero we wrześniu 2024 r., na mocy decyzji Sądu Rejonowego w Piasecznie²⁰.

¹⁵ Uchwała NSA z 2.12.2019 r., II OPS 1/19, ONSAiWSA 2020, nr 2, poz. 11.

¹⁶ Wyrok NSA z 28.02.2024 r., II OSK 1303/21, LEX nr 3705334.

¹⁷ Wyrok NSA z 28.02.2024 r., II OSK 1303/21, LEX nr 3705334.

¹⁸ Postanowienie TK z 26.08.2020 r., SK 76/20 (niepubl.).

¹⁹ Postanowienie SN z 15.12.2021 r., I NSNc 277/21, LEX nr 3273454.

²⁰ Onet. (2024, 6 września). Nagły zwrot w sprawie 8-letniej Ines. Sąd nakazuje przymusowe odebranie. <https://wiadomosci.onet.pl/warszawa/nagly-zwrot-w-sprawie-8-letniej-ines-sad-nakazuje-przymusowe-odebranie/7jd22cm>

W przeszłości Komitet Praw Dziecka odnosił się także do praktyki funkcjonowania w Polsce tzw. okien życia, a więc miejsc pozwalających rodzicom na anonimowe pozostawianie w nich dzieci. Rozwiązania te zostały wprowadzone oddolnie w życie wskutek pojawiających się przypadków zabójstw nowonarodzonych dzieci. W ich kontekście Komitet Praw Dziecka rekomendował Polsce zajęcie się przyczynami anonimowego porzucania dzieci, wzmocnienia środków wsparcia dla rodzin oraz rozważenie wprowadzenia, w ostateczności, możliwości „poufnych porodów szpitalnych”. Należy zauważyć, że pomimo rozwijającego się systemu wsparcia socjalnego dla rodzin dzieci, w dalszym ciągu zdarzają się przypadki anonimowego porzucania dzieci w tzw. oknach życia. Co więcej, dotyczą one nie tylko noworodków, lecz również dzieci starszych, dwuipółletnich²¹, trzyletnich²², a nawet sześcioletnich²³. Przypadki te stawiają pod dużym znakiem zapytania poziom wsparcia dla rodzin z dziećmi znajdującymi się w trudnej sytuacji, a także to, czy wsparcie to adresowane jest zawsze do osób najbardziej tego wymagających. Jednocześnie, należy odnotować, że, zgodnie z danymi Ministerstwa Zdrowia, stale rośnie liczba dzieci pozostawionych w szpitalu po urodzeniu²⁴. W 2023 r. było to 715 noworodków, podczas gdy w 2021 r. 643 noworodków. Ministerstwo Zdrowia, jak samo przyznaje, nie gromadzi natomiast informacji na temat przyczyn dla których dzieci są pozostawiane w szpitalu po urodzeniu²⁵. Dlatego też, należałoby zaapelować o dokonanie szczegółowego badania powodów, dla których dzieci są pozostawiane w oknach życia, a następnie na podstawie tak prowadzonych badań, rozważyć wprowadzenie nowych polityk socjalnych lub modyfikację już istniejących.

Konwencja o prawach dziecka w art. 14 gwarantuje każdemu dziecku prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania, a także do respektowania prawa i obowiązków rodziców do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa do swobody myśli, sumienia i wyznania w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka. W kontekście gwarancji wynikających z art. 14 Konwencji, należy odnotować pozytywne zmiany związane z powszechnym dostępem do lekcji etyki w szkołach publicznych²⁶ w związku z wykonaniem wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Grzelak p. Polsce²⁷. W ramach implementacji omawianego orzeczenia znacznemu rozszerzeniu uległa oferta edukacyjna lekcji etyki adresowana do uczniów²⁸. W sferze realizacji wolności sumienia problemem pozostaje brak możliwości określenia przez uczniów niepełnoletnich tego, czy chcą uczestniczyć w

²¹ RMF24. (2021, 17 sierpnia). *Trudno uwierzyć w taką historię. 2,5-letnie dziecko zostawione w oknie życia*. https://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-trudno-uwierzyc-w-taka-historie-2-5-letnie-dziecko-zostawion,nId,5425767#crp_state=1

²² Polsat News. (2019, 27 grudnia). *Ojciec zostawił 3-latkę w oknie życia. Szuka go policja*. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-12-27/ojciec-zostawil-3-latke-w-oknie-zycia-szuka-go-policja/>

²³ Onet. (2024, 3 września). *6-latka zostawiona w oknie życia. Sąd zdecydował o jej dalszym losie*. <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/6-latka-zostawiona-w-oknie-zycia-sad-zdecydowal-ze-trafi-pod-opieke-babci/ct9e8bd>

²⁴ Minister Zdrowia (2024, 16 sierpnia). *Odpowiedź Ministerstwa Zdrowia na interpelację Posła Adama Gomoły w sprawie zapewnienia bezpiecznego porodu oraz pozostawienia noworodka w tzw. oknie życia*. <https://sejm.gov.pl/INT10.nsf/klucz/ATTD8AJ5E/%24FILE/i04221-o1.pdf>

²⁵ Ibid.

²⁶ TVN24. (2019, 26 grudnia). *Wiemy, w ilu szkołach można uczyć się etyki. Tak mało nie było ich od lat*. <https://tvn24.pl/polska/lekcje-etyki-w-szkolach-maleje-liczba-szkol-w-ktorych-mozna-sie-uczyc-etyki-ra995481-ls2616114>

²⁷ Wyrok ETPC z 15.06.2010 r. w sprawie Grzelak p. Polsce, skarga nr 7710/02.

²⁸ TVN24. (2019, 26 grudnia). *Wiemy, w ilu szkołach można uczyć się etyki. Tak mało nie było ich od lat*. <https://tvn24.pl/polska/lekcje-etyki-w-szkolach-maleje-liczba-szkol-w-ktorych-mozna-sie-uczyc-etyki-ra995481-ls2616114>

lekcjach religii lub etyki. Ministerstwo Edukacji i Nauki w 2021 r. negatywnie odniosło się do postulatu zapewnienia dzieciom starszym swobody decyzji w tym zakresie, argumentując to treścią art. 48 Konstytucji RP gwarantującego rodzicom prawo do wychowywania dzieci zgodnie z ich przekonaniem. Zdaniem Ministerstwa Edukacji i Nauki, wykonywanie takich praw powinno jednak uwzględniać opinię dziecka²⁹.

Istotną ingerencją w wolność sumienia chronioną art. 14 Konwencji o prawach dziecka jest także praktyka powoływania się na klauzulę sumienia ze strony lekarzy i farmaceutów w odniesieniu do zagadnień związanych ze zdrowiem reprodukcyjnym i brak systemowej odpowiedzi państwa na takie przypadki. Utrudnia to w praktyce małoletnim dostęp do świadczeń medycznych (w tym przede wszystkim aborcji) oraz środków antykoncepcyjnych, w tym tzw. pigułki „dzień po”.

Konwencja o prawach dziecka gwarantuje dzieciom m.in. wolność zgromadzeń (art. 15). Z niepokojem należy odnieść się do przypadków kreowania przez funkcjonariuszy Policji wniosków o stwierdzenie demoralizacji nastolatków w związku z uczestnictwem w protestach klimatycznych³⁰ lub demonstracjach związanych z wydaniem przez Trybunał Konstytucyjny orzeczenia w sprawie granic dostępu do procedury przerywania ciąży. Za niepokojące należy uznać także nieproporcjonalne stosowanie w trakcie tych protestów środków przymusu bezpośredniego³¹, a także prowadzenie działań ukierunkowanych na wywołanie wśród uczestników protestów efektu mrożącego: masowego spisywania danych uczestników oraz techniki działania policji w postaci tzw. kettlingu, a więc blokowania dużej grupy ludzi na małej powierzchni.

Zgodnie z art. 16 Konwencji żadne dziecko nie powinno podlegać arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację. Brak urzeczywistnienia tych gwarancji jest w Polsce szczególnie widoczny w przypadku styku praw dziecka i nowych technologii. Powszechnym zjawiskiem jest problem *sharentingu*, a więc udostępniania informacji o dziecku i wizerunku dziecka w sieci Internet, w szczególności w mediach społecznościowych. Problem ten dotyczy około 40% rodziców³². Publikowane zdjęcia, filmy oraz informacje często mogą godzić w godność dziecka, jego prawo do prywatności, a także być wykorzystywane w sposób niezgodny z prawem. Co więcej, zjawisko to dotyczy także części placówek oświatowych, które wykorzystują wizerunek swoich podopiecznych do promowania swojej aktywności w mediach społecznościowych, nie bacząc na potencjalne zagrożenia jakie niesie to dla bezpieczeństwa dzieci i ich prawa do prywatności³³.

²⁹ Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich. (2021, 14 maj). *Lekcje religii: dopóki uczeń jest niepełnoletni, o edukacji religijnej decydują rodzice. Powinni jednak brać pod uwagę stanowisko dziecka. MEiN odpowiada RPO*. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/lekcje-religii-uczen-niepelnoletni-kto-decyduje-MEN-do-RPO>

³⁰ Rzeczpospolita. (2021, 3 lutego). *Sąd będzie badał demoralizację nastolatka po „Spacerze dla klimatu”*. <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art8683831-sad-bedzie-badal-demoralizacje-nastolatka-po-spacerze-dla-klimatu>

³¹ Oko.press. (2021, 14 grudnia). *Policjant złamał jej rękę podczas demonstracji. Prokuratura umorzyła śledztwo*. <https://oko.press/policjant-zlamal-jej-reke-podczas-demonstracji-prokuratura-umorzyla-sledztwo>

³² A. Borkowska, M. Witkowska. (2020). *Sharenting i wizerunek dziecka w sieci. Poradnik dla rodziców*. Warszawa.

³³ Fundacja Orange. (2024). *Wizerunek dziecka w Internecie. Publikować czy nie*. Warszawa.

Rekomendacje

1. Ratyfikacja Konwencji w sprawie statusu osób bezpaństwowych, Konwencji o ograniczeniu bezpaństwowości, Europejskiej Konwencji o obywatelstwie oraz Konwencji o unikaniu zjawiska bezpaństwowości w związku z sukcesją państw.
2. Zapewnienie pełnej realizacji praw dzieci posiadających obywatelstwo polskie urodzonych lub wychowywanych w związkach osób tej samej płci do uzyskania polskich dokumentów tożsamości i realizacji praw wynikających z tego obywatelstwa.
3. Zapewnienie pełnej realizacji praw dzieci wychowywanych w związkach osób tej samej płci do ochrony wykształconych w nich relacji dziecko – rodzic.
4. Rozwój systemu wsparcia dla rodzin wychowujących dzieci, znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, w celu minimalizacji zjawiska porzucania dzieci.
5. Podejmowanie działań w kierunku diagnozy przyczyn porzucania dzieci przez rodziców i przeciwdziałania ich powstawaniu.
6. Stworzenie rozwiązań ograniczających negatywny wpływ stosowania klauzuli sumienia na dostęp małoletnich do środków o charakterze antykoncepcyjnym.
7. Pełne poszanowanie praw dziecka w zakresie wolności zgromadzeń, w tym niepodejmowanie działań mających na celu wywołanie wśród uczestników zgromadzenia efektu mrożącego.
8. Podejmowanie działań mających na celu budowanie świadomości społecznej na temat zjawiska *sharentingu* i zagrożeń z nim związanych.

Przemoc wobec dzieci

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

E. Przemoc wobec dzieci (Art. 19, 24 (3), 28 (2), 34, 37 (a) i 39 Konwencji)

Wolność dziecka od wszystkich form przemocy

26. Komitet z zadowoleniem przyjmuje działania podejmowane przez Państwo-Stronę w celu zwalczania przemocy domowej, jednak pozostaje zaniepokojony następującymi kwestiami:

(a) Brak kompleksowej strategii państwowej mającej na celu zapobieganie i ochronę dzieci przed wszystkimi formami przemocy, w tym zastraszaniem i przemocą cyfrową, oraz zapewnienie wsparcia dzieciom będącym ofiarami takiej przemocy;

(b) Zakończenie kilku programów, w tym Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 oraz Programu ograniczania przestępczości i społecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2018-2020;

(c) Stała praktyka stosowania kar cielesnych, zwłaszcza w domach, oraz przemocy domowej wobec dzieci;

(d) Brak prawnego obowiązku opracowania standardów ochrony dzieci przed przemocą nałożonego na placówki opiekuńcze i oświatowe;

(e) Brak bezpiecznych i przyjaznych dla dzieci mechanizmów składania skarg w celu zgłaszania nadużyć w policyjnych izbach dziecka, schroniskach młodzieżowych, szkołach lub innych placówkach dla dzieci.

27. Zgodnie ze swoim Komentarzem Ogólnym nr 13 (2011) o prawie dziecka do wolności od wszelkich form przemocy i Komentarzem Ogólnym nr 25 (2021) o prawach dzieci w środowisku cyfrowym oraz celem 16.2 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Sformułowało, przy udziale dzieci, kompleksową strategię zapobiegania, zwalczania i monitorowania wszelkich form przemocy wobec dzieci, w tym zastraszania i przemocy cyfrowej;

(b) Rozważyło przedłużenie krajowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, który zakończył się w roku 2020, w celu wdrożenia Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej;

(c) Wzmocniło środki mające na celu wyeliminowanie stosowania kar cielesnych, w szczególności w domach, i przemocy w rodzinie;

(d) Nałożyło na placówki opiekuńcze i oświatowe prawny obowiązek opracowania wewnętrznych standardów ochrony dzieci przed przemocą;

(e) Zachęcało do zgłaszania wszystkich form przemocy wobec dzieci i ustanowiło dostępne, poufne, przyjazne dla dziecka i skuteczne mechanizmy składania skarg i zgłaszania nadużyć, w tym w policyjnych izbach dziecka, szkołach i instytucjach opiekuńczych;

(f) Zapewniło wyjaśnianie i ściganie wszystkich przypadków przemocy wobec dzieci oraz wymierzenie sprawcom sprawiedliwości;

(g) Wzmocniło programy i usługi w zakresie zapobiegania przemocy oraz odzyskiwania zdrowia fizycznego i psychicznego oraz re-integracji społecznej dzieci będących ofiarami przemocy.

Wykorzystywanie i wyzyskiwanie seksualne

28. Komitet odnotowuje przyjęcie Ustawy z dnia 30 sierpnia 2019 r. o Państwowej Komisji do spraw

wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15 oraz powołanie niezależnej komisji do zbadania przypadków wykorzystania seksualnego dzieci poniżej 15 roku życia. Komitet pozostaje zaniepokojony kwestią wykorzystywania seksualnego dzieci i ograniczonymi informacjami dotyczącymi wyjaśniania, ścigania i karania - po przyjęciu Ustaw - przypadków wykorzystywania seksualnego dzieci popełnianych przez duchownych.

29. **Komitet wraca do swoich poprzednich zaleceń³⁴ i wzywa Państwo-Stronę do:**

(a) **Kontynuowania działań mających na celu zagwarantowanie, że wszystkie przypadki wykorzystywania seksualnego dzieci wobec dzieci poniżej 18 roku życia będą zgłaszane, wyjaśniane i ścigane, w tym wykorzystywania seksualnego dzieci jakiego dopuszczają się osoby z kręgu zaufania dziecka, np. członkowie rodziny lub duchowni katolicy;**

(b) **Zbierania danych dotyczących przypadków wykorzystywania seksualnego dzieci, w tym tych popełnianych przez duchownych katolickich, w podziale według odpowiednich czynników, oraz przekazania w swoim kolejnym sprawozdaniu okresowym szczegółowych informacji na temat zgłoszeń takich czynów i związanych z nimi postępowań wyjaśniających, postępowań karnych i wyroków skazujących;**

(c) **Zapewnienia podstawy prawnej i środków do utworzenia przyjaznych dla dzieci i interdyscyplinarnych centrów pomocy dzieciom (*barnahus*) w celu zapewnienia placówek umożliwiających przesłuchiwanie dzieci i prowadzenie odpowiedniej terapii dla dzieci będących ofiarami wykorzystywania seksualnego oraz zwiększenia dostępu do takich usług dla dzieci z wszystkich regionów;**

(d) **Rozważenia wykreślenia imion i nazwisk dzieci, które popełniły przestępstwa na tle seksualnym, z Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym, oraz zapewnienia, że otrzymają one odpowiednie wsparcie terapeutyczne uwzględniające ich potrzeby rozwojowe i zaburzenia seksualne;**

(e) **Zapewnienia odpowiednich środków zaradczych i wsparcia dla dzieci będących ofiarami wykorzystywania seksualnego oraz należytego ukarania sprawców takich nadużyć i dopilnowania, aby byli oni pozbawieni jakiegokolwiek kontaktu z dziećmi w swej działalności zawodowej.**

Ocena realizacji i rekomendacje

Wolność od wszelkich form przemocy

27. W ostatnich latach zaszły znaczące zmiany w obszarze przeciwdziałania wszelkim formom przemocy wobec dzieci.

W 2023 roku przyjęto ustawę³⁵, którą dokonano nowelizacji szeregu ustaw, w tym ustawy z dnia 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich³⁶, którą zrealizowano jedną z rekomendacji Komitetu Praw Dziecka (27 (d)), dotyczącą wprowadzenia prawnego obowiązku posiadania standardów ochrony dzieci (standards on safeguarding children from violence). Rekomendacja została wykonana nawet szerzej, tj. do wprowadzenia standardów zostało zobowiązane szereg innych podmiotów, nie tylko podmioty opiekuńcze i edukacyjne, ale też m.in. medyczne, czy prowadzące miejsca zbiorowego zakwaterowania. Wciąż jednak nie wszystkie podmioty objęte są tą regulacją (w

³⁴ CRC/C/POL/CO/3-4, ust. 27.

³⁵ Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1606).

³⁶ Dz. U. z 2024 r. poz. 560.

art. 22b ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich brakuje m.in. podmiotów prowadzących działalność psychologiczną).

Wprowadzenie obowiązku wdrożenia standardów ochrony małoletnich stanowi też częściową realizację rekomendacji nr 27 (c), (e) i (f), gdyż wewnętrzne procedury przyjęte przez placówki mają uwzględniać reagowanie na przemoc domową (rekomendacja 27 (c)), efektywne raportowanie wszelkich form przemocy w instytucjach różnego typu (rekomendacja 27 (e)), a tym samym częstsze pociąganie do odpowiedzialności sprawców krzywdzenia dzieci, z uwagi na posiadanie przez organy informacji o fakcie krzywdzenia, które wcześniej mogło pozostać nieujawnione (rekomendacja 27 (f)).

Nie przeprowadzono jednak żadnej finansowanej publicznie akcji informacyjnej lub kampanii promującej rodzicielstwo wolne od przemocy - rekomendacja 27 (c).

Ministerstwo Edukacji zapowiedziało wprowadzenie od roku szkolnego 2025/2026 w szkołach nowych przedmiotów, tj. nieobowiązkowej edukacji zdrowotnej i obowiązkowej edukacji obywatelskiej zastępującej Historię i Teraźniejszość (HiT)³⁷, które mają pokryć m.in. zagadnienia jak szukać pomocy w przypadku doznania przemocy. Procedury przyjęte przez placówki w ramach wdrożenia standardów ochrony małoletnich powinny zawierać sposób postępowania, gdy to samo dziecko doznające przemocy lub jego rówieśnik ujawni fakt doznawania przemocy, a o takiej możliwości dziecko powinno być poinformowane w ramach (obowiązkowego) otrzymania informacji o standardach, przygotowanych w wersji bezpiecznej dla dzieci, co stanowi częściowe wykonanie rekomendacji 27 (e) w zakresie raportowania krzywdzenia przez dzieci.

Powstał Krajowy Plan Przeciwdziałania Przemocy Przeciwko Wolności Seksualnej i Obyczajności na Szkodę Małoletnich na lata 2023 – 2026, czym częściowo wykonano rekomendację Komitetu 27 (a) dotyczącą przyjęcia kompleksowej, narodowej strategii przeciwdziałania wszelkim formom przemocy wobec dzieci. Wciąż nie powstał Krajowy Plan Przeciwdziałania Przemocy na Szkodę Małoletnich, o którym mowa w art. 3 ust. 2 pkt. 4 o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich, powołano jednak Zespół ds. Ochrony Małoletnich, o którym mowa w art. 22s ust. 1 tejże ustawy, a który ma się zająć m.in. opracowaniem tego planu i monitorowaniem jego realizacji. Uchwalono Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań Razem bezpieczniej im. Władysława Stasiaka na lata 2022-2024, a także uchwalono Rządowy Program Przeciwdziałania Przemocy Domowej na lata 2024-2030, czym zrealizowano rekomendację komitetu nr 27 (b).

Przyjęto inne, nowe środki prawne, takie jak umożliwienie Policji wydania na miejscu stwierdzenia przemocy domowej tzw. nakazów opuszczenia wspólnie zajmowanego lokalu oraz zakazu zbliżania się w określone miejsca lub kontaktowania w osobą doznającą przemocy.

Ponadto w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej zmieniono definicję przemocy domowej, dodając do niej przemoc ekonomiczną, a także podkreślając, że dziecko, które jest świadkiem przemocy, samemu jej bezpośrednio nie doznając także powinno być uważane za pokrzywdzone przemocą tego typu.

Ponadto powołano przy Ministrze Sprawiedliwości “Zespół do spraw analizy zdarzeń, na skutek których małoletni poniósł śmierć lub doznał ciężkiego uszczerbku na zdrowiu”, którego

³⁷ Projekt skierowany do sejmowej Komisji Edukacji i Nauki.

zadaniem jest badanie poważnych przypadków krzywdzenia dzieci, celem wyciągnięcia wniosków na temat występujących braków w zakresie ochrony dzieci i możliwych ulepszeń.

Nie podjęto działań dotyczących ochrony dzieci przed przemocą w środowisku cyfrowym. Trwają prace nad regulacją mającą na celu uniemożliwienie dzieciom dostępu do treści pornograficznych (tzw. weryfikacja wieku).

Nie wprowadzono zintegrowanego modelu pomocy dzieciom pokrzywdzonym przestępstwem Barnahus do polskiego systemu prawnego. Centra Pomocy Dzieciom, bazujące na modelu Barnahus, nadal funkcjonują wyłącznie dzięki staraniom Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę i jej partnerów ze środowiska organizacji społecznych.

Nadal nie występuje koordynacja każdego przypadku krzywdzenia dziecka. Wobec rodziny, w której podejrzewa się krzywdzenie dziecka, oddziaływania może prowadzić wiele służb i wielu profesjonalistów, którzy często nie wymieniają między sobą informacji (nawet dwa różne wydziały tego samego sądu), mają inne cele swojego działania (asystent rodziny a kurator), a nawet niekiedy nie wiedzą o swoim wzajemnym zaangażowaniu. Istnieje potrzeba koordynacji działań podejmowanych wobec dziecka i jego rodziny poprzez powołanie służb ochrony dzieci w istniejącej strukturze systemowej, tj. wydzielenie departamentów ochrony dzieci w ramach ośrodków pomocy społecznej.

Procedura Niebieskiej Karty wciąż nie została zdigitalizowana. Ministerstwo Cyfryzacji zapowiedziało gotowość cyfryzacji procedury, z założeniem przejęcia liderkiej roli w tym procesie przez Ministrę do spraw Równości oraz Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie do porządku prawnego centrów pomocy dzieciom opartych na modelu Barnahus jako miejsca zapewniającego dzieciom pokrzywdzonym i ich niekrzywdzącym opiekunom interdyscyplinarną pomoc „pod jednym dachem”, wraz z zapewnieniem ich (co najmniej) częściowego finansowania ze środków publicznych.
2. Cyfryzacja procedury Niebieskiej Karty poprzez powstanie ogólnopolskiej bazy danych
3. Powołanie służb ochrony dzieci wzorem innych państw europejskich i ujęcie ich jako koordynatorów każdego przypadku dziecka i jego rodziny.
4. Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich celem upewnienia się, że wszystkie podmioty pracujące z dziećmi są objęte tą regulacją.

Przemoc i wykorzystywanie seksualne

28. Wydłużono okres przedawnienia czynów przeciwko wolności seksualnej popełnionych na szkodę małoletnich, do ukończenia przez pokrzywdzonego 40 roku życia, czym częściowo zrealizowano rekomendację 29 (a). Ponadto częściowe zrealizowanie tej rekomendacji stanowi również wprowadzenie standardów ochrony małoletnich (omówione wyżej), mających na celu zapewnienie reakcji wielu instytucji na ujawnienie przypadków krzywdzenia dzieci, niezależnie od typu przemocy doświadczonej przez dziecko, i osoby sprawcy.

Nie wykonano rekomendacji Komitetu nr 29 (b) i nie wprowadzono żadnych zmian w zakresie systemu zbierania danych o krzywdzeniu dzieci.

Nie wykonano rekomendacji Komitetu nr 29 (c) i nie wprowadzono centrów pomocy dzieciom do systemu prawnego, ani nie zapewniono ich finansowania.

Nie wykonano rekomendacji nr 29 (d) i nie usunięto nieletnich sprawców przemocy seksualnej z tzw. Rejestru Sprawców.

Wykonano rekomendację 29 (e) poprzez rozszerzenie treści art. 21 ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich i zobowiązanie pracodawców i organizatorów działalności różnego typu związanej z pracą z dziećmi do weryfikacji niekaralności kandydatów do pracy i współpracy, w tym weryfikacji w rejestrach karnych państw trzecich.

Dokonano nowelizacji ustawy z dnia 30 sierpnia 2019 r. o Państwowej Komisji do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15³⁸, celem rozpoczęcia przez Komisję postępowań o wpis do rejestru sprawców przestępstw na tle seksualnym osób wobec których doszło już do upływu terminu przedawnienia karalności, jednak nadal stanowią one zagrożenie dla dzieci i nie powinny mieć możliwości pracy z nimi. Dodatkowo Komisja bada wyłącznie sprawy przemocy seksualnej wobec dzieci poniżej 15 roku życia. Istotne jest, że dzieckiem w rozumieniu Konwencji o prawach dziecka jest każda osoba poniżej 18 roku życia, dlatego też dla celów polepszenia systemu ochrony dzieci przed przemocą seksualną, w tym dla zapewnienia prewencji indywidualnej co do sprawców tego typu przestępstw, należałoby zwiększyć zakres kognicji Komisji także o sprawy, w których pokrzywdzone zostały dzieci w wieku 15-18 lat.

Ponadto może zdarzyć się, że możliwe jest poznanie danych dziecka pokrzywdzonego przestępstwem o charakterze seksualnym poprzez zapoznanie się z danymi sprawcy umieszczonego w publicznej części Rejestru Sprawców Przystępstw na Tle Seksualnym, co naraża dziecko pokrzywdzone na ujawnienie tego faktu, stygmatyzację i związane z nią konsekwencje.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie do porządku prawnego centrów pomocy dzieciom opartych na modelu Barnahus jako miejsca zapewniającego dzieciom pokrzywdzonym i ich niekrzywdzącym opiekunom interdyscyplinarną pomoc „pod jednym dachem”, wraz z zapewnieniem ich (co najmniej) częściowego finansowania ze środków publicznych.
2. Poprawę systemu zbierania danych o krzywdzeniu dzieci (m.in. ujednolicenie definicji między różnymi podmiotami, granic wiekowych, dezagregacja danych ze względu na wiek i płeć osób pokrzywdzonych i podejrzanych, zbieranie danych nt. śmiertelnych przypadków krzywdzenia dzieci), celem posiadania przez państwo pełnego obrazu sytuacji dzieci w Polsce.
3. Rozważanie rezygnacji z publicznej części Rejestru Sprawców Przystępstw na Tle Seksualnym bądź dbanie o odpowiednie przeszkolenie sędziów w przedmiocie

³⁸ Dz. U. z 2024 r. poz. 94.

możliwości i celowości rezygnacji z umieszczenia danych sprawcy w otwartej części Rejestru, nawet jeśli istnieją ku temu ustawowe przesłanki.

4. Rozważenie wycofania nazwisk dzieci, które popełniły przestępstwa seksualne z rejestru przestępców seksualnych i zapewnienie im odpowiedniego wsparcia terapeutycznego mającego na celu zaspokojenie ich potrzeb rozwojowych i rozwiązanie problemów związanych z zachowaniami seksualnymi.

Środowisko rodzinne i opieka alternatywna

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

F. Środowisko rodzinne i opieka zastępcza (Art. 5, 9–11, 18 (1)–(2), 20–21, 25 i 27 (4) Konwencji)

Środowisko rodzinne

30. Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

- (a) Wzmocniło system sądów opiekuńczych, usprawniło procedury sądowe i przyjęło regulacje w zakresie postępowania egzekucyjnego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego;
- (b) Przeprowadziło badania dotyczące dzieci pozostawionych przez rodziców, którzy wyjechali za granicę w celach zarobkowych;
- (c) Zachęcało ojców do wykorzystywania w całości urlopu rodzicielskiego.

Dzieci odebrane ze środowiska rodzinnego

31. Kierując uwagę Państwa-Strony na Wytyczne ONZ dotyczące opieki zastępczej nad dziećmi (eng. Guidelines for the Alternative Care of Children) i wracając do swoich³⁹ wcześniejszych zaleceń, ⁴⁰ Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

- (a) Zapewniło, że polityki i praktyki będą opierać się na zasadzie, zgodnie z którą ubóstwo finansowe i materialne lub warunki spowodowane bezpośrednio i jednoznacznie takim ubóstwem nie powinny nigdy stanowić jedynego uzasadnienia dla pozbawienia rodziców opieki nad dzieckiem, umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej lub uniemożliwienia re-integracji społecznej dziecka;
- (b) Podejmowało wszystkie działania niezbędne, aby unikać odbierania dzieci z rodziny biologicznej, między innymi poprzez zapewnienie odpowiedniego wsparcia dla rodziców i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji i realizowanie w pełni zobowiązania zawartego w ust. 143 sprawozdania Państwa-Strony, dotyczącego nieumieszczania dzieci poniżej 10 roku życia w placówkach;
- (c) Usprawniło deinstytucjonalizację dzieci z niepełnosprawnościami poprzez zapewnienie im bezpiecznej pieczy zastępczej w rodzinnych formach opieki oraz usługi włączające w społeczeństwo;
- (d) Rozszerzyło i zwiększyło wsparcie dla systemu rodzinnej pieczy zastępczej, w tym poprzez zwiększenie wynagrodzeń i liczby rodzin zastępczych;
- (e) Zapewniło, aby władze samorządu terytorialnego nie odmawiały umieszczenia dzieci pochodzących spoza ich obszaru w rodzinach zastępczych na podległym im terenie;
- (f) Zapewniło przeprowadzanie okresowego przeglądu dotyczącego umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej, monitorowanie jakości opieki, w tym poprzez zapewnienie dzieciom

³⁹ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 64/142, aneks.

⁴⁰ [CRC/C/POL/CO/3-4](#), ust. 33.

dostępnych systemów zgłaszania przemocy i niewłaściwego traktowania, wyjaśnianie zgłaszanych przypadków, pociąganie sprawców do odpowiedzialności i zapewnianie dzieciom odpowiednich środków naprawczych;

(g) Zapewniło dzieciom przebywającym w pieczy zastępczej miejsce i możliwość utrzymywania bezpośrednich kontaktów z rodzicami;

(h) Opracowało szczegółowe regulacje dotyczące zasad i przejrzystych procedur w zakresie przysposabiania dzieci, w tym ośrodków adopcyjnych i adopcji zagranicznej.

Ocena realizacji i rekomendacje

Dzieci w pieczy zastępczej

W 2023 roku liczba dzieci w pieczy zastępczej wynosiła prawie 76 tys. i wzrosła o 3% w stosunku do roku poprzedniego⁴¹, co więcej, liczba ta rośnie rok do roku od 2018 roku, z wyłączeniem roku 2020. W roku 2020 z powodu pandemii COVID-19 prace instytucji publicznych, w tym sądów rodzinnych, były wstrzymane lub podlegały ograniczeniom wynikającym z przepisów dotyczących stanu epidemii, co skutkowało zmniejszeniem napływu dzieci do pieczy zastępczej. W związku z powyższym dane za rok 2020 nie mogą być uznane za miarodajne dla opisywanego trendu. Natomiast 23% (czyli ponad 17 tys.) dzieci mieszka w instytucjonalnych formach pieczy zastępczej i wskaźnik ten utrzymuje się od lat na zbliżonym poziomie⁴². Co więcej, liczba ta nie obejmuje kilkunastu tysięcy dzieci przebywających poza rodziną w instytucjach spoza systemu pieczy zastępczej takich jak Domy Pomocy Społecznej (DPS), Zakłady Opiekuńczo-Lecznicze (ZOL) czy inne miejsca długookresowego pobytu całodobowego⁴³. Można zatem mówić o stagnacji wskaźnika poziomu deinstytucjonalizacji. Od wprowadzenia ustawy (2012 r.) liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych wzrosła z 508 w 2011 r. do 1313 w 2023 r. Częściowo jest to związane z dostosowywaniem się do standardu obowiązującego od 1 stycznia 2021 roku⁴⁴ tj. max. 14 podopiecznych na placówkę,

⁴¹Informacja Departamentu Polityki Demograficznej MRPiPS dla Sejmowej Komisji ds. Dzieci i Młodzieży przedłożona w październiku 2024 r. nt. realizacji w roku 2024 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (dalej: Informacja DPR 2024). Zgodnie z art. 189 ww. ustawy do 30 września Rada Ministrów przedkłada Sejmowi i Senatowi informację o realizacji ustawy w roku poprzednim. Informacja za rok 2023 trafiła do łaski marszałkowskiej 5 lutego 2025 r., druk nr 1004, i została tym samym podana do publicznej wiadomości w lutym 2025 r., zatem już po terminie przygotowania niniejszego opracowania.

⁴²Obliczono na podstawie Informacji DPR 2024.

⁴³Według danych GUS w 2022 r. w DPS przebywało 3 925 dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, prezentowane dane zagregowane nie pozwalają na ustalenie stanu prawnego dot. opieki rodzicielskiej nad dziećmi umieszczonymi w tych instytucjach (dane za: Główny Urząd Statystyczny (2024, 15 stycznia). *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2023*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2023,2,23.html>)

⁴⁴ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2020 r. o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, do czasu odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego zawiesiła konieczność dostosowania się do standardu 14 wychowanków. Stan zagrożenia epidemicznego odwołano na mocy Rozporządzenia Ministra Zdrowia z 14 czerwca 2023 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego. Z kolei na mocy ustawy z 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, do limitów

jednak wzrost jest także wynikiem otwierania przez powiaty, które dotąd nie miały na swoim terenie instytucji, zupełnie nowych placówek. Zgodnie z prawem, od 1 stycznia 2020 roku w instytucjach pieczy zastępczej powinny przebywać w zasadzie wyłącznie dzieci powyżej 10 roku życia⁴⁵. Tymczasem na dzień 1 stycznia 2024 r. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych przebywało 2 705⁴⁶ dzieci do 10 roku życia. Z tego 42 dzieci wraz z małoletnimi matkami. W liczbie 2 705 znalazły się także dzieci przebywające w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego.

Dane przedkładane w Informacji Rady Ministrów o realizacji ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej za ostatnie lata nie pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że do ww. liczby dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej poniżej 10 roku życia nie są wliczane dzieci umieszczane w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego, wobec których to placówek nie obowiązują ww. limity wieku umieszczanych w nich dzieci. Liczba dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego, prowadzonych analogicznie do rodzinnych domów dziecka, czyli ze względu na charakter formy pieczy zastępczej, w której zamieszkują, powinna być uwzględniana w ogólnej liczbie dzieci przebywających w rodzinnych formach pieczy zastępczej.

Ustawodawca dopuszcza umieszczenie dziecka poniżej 10 roku życia w placówkach instytucjonalnych m.in. o ile dziecko przebywa w nich z jednym z małoletnich rodziców, ze starszym rodzeństwem lub z powodu stanu zdrowia. Należy zatem nadmienić, że prawie 42% dzieci poniżej 7 roku życia przebywało w instytucjonalnej pieczy zastępczej ze starszym rodzeństwem. W tym wypadku działała zasada nierozdzielania rodzeństw, ale niestety to starsze dzieci niejako pociągały młodsze rodzeństwo do form instytucjonalnych, a nie młodsze rodzeństwo pociągało swoich starszych braci i siostr do form rodzinnych. Co więcej, w odniesieniu do 36% dzieci poniżej 7 roku życia powodem umieszczenia ich w instytucjonalnych formach pieczy zastępczej był po prostu brak miejsc w formach rodzinnych. Tym samym zalecenie 33 (a) w dokumencie Komitetu Praw Dziecka pt.: Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of Poland z 30 października 2015 r. powtórzone jako zalecenie 31 w dokumencie pt. Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland z 6 grudnia 2021 r. (Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski) oraz zalecenie 31 (d) z ostatecznego Concluding observation nie zostały efektywnie wdrożone.

Jednocześnie należy podkreślić, że w 2024 r. Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił z interwencją do Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w związku z niewykonanymi postanowieniami sądów rodzinnych dotyczących umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej. W czerwcu 2024 r. dane na które powoływał się RPO wskazywały na 1 370 niewykonanych postanowień⁴⁷. Bezpośrednią przyczyną tego stanu rzeczy był brak miejsc w pieczy zastępczej,

określonych w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nie wlicza się umieszczonych w pieczy zastępczej dzieci będących obywatelami Ukrainy, przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, których pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest uznawany za legalny na podstawie art. 2 ust. 1 tej ustawy (Dz. U. z 2022 r., poz. 583).

⁴⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. z 2020 r. poz. 821, Art. 95.

⁴⁶ Obliczono na podstawie Informacji DPR 2024.

⁴⁷ Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich. (2024, 3 czerwiec). *Brak miejsc w pieczy zastępczej. Interwencja Rzecznika w MRPiPS*. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/node/27770/revisions/30678/view>

tak rodzinnej, jak i instytucjonalnej. Dzieci pozostają w środowiskach, w których ich dobro jest zagrożone (co potwierdziło orzeczenie sądu opiekuńczego). To oznacza, że art. 3 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka, mówiący o tym, iż we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną jest najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka, nie jest realizowany.

Na przestrzeni ostatnich lat wzrasta liczba rodzinnych domów dziecka, ale liczba rodzin zastępczych zawodowych spada, co może oznaczać, że w miejsce przyrostu obserwujemy przesunięcia pomiędzy poszczególnymi kategoriami zawodowych form rodzinnej pieczy zastępczej. Natomiast biorąc pod uwagę wszystkie typy rodzinnych form pieczy zastępczej nastąpił 1% przyrost w stosunku do roku 2022⁴⁸. Obserwowany rozwój rodzinnej opieki zastępczej jest zbyt wolny, działania podejmowane przez rząd jako i samorzady okazują się być niewystarczające. A w polskich realiach to przede wszystkim samorząd powiatowy odpowiada za organizację pieczy zastępczej na swoim terenie.

Nowelizacja ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 7 października 2022 r.⁴⁹ miała za zadanie wpłynąć na tempo deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej⁵⁰ i wprowadziła m.in. zmiany w zakresie właściwości miejscowej rodzinnej pieczy zastępczej, wzrost wynagrodzenia dla zawodowego rodzica zastępczego i prowadzącego rodzinny dom dziecka do kwoty nie niższej niż 4 100 zł brutto na umowę zlecenie⁵¹ waloryzowane wg wskaźnika inflacji. Ustawodawca wprowadził także ograniczenia w otwieraniu nowych instytucjonalnych form pieczy zastępczej (z wyłączeniem placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego), m.in. poprzez w tym konieczność uzyskania opinii Rzecznika Praw Dziecka dla nowej instytucji pieczy zastępczej oraz wykazanie szczególnych potrzeb lokalnych dla jej otwarcia. Zaplanowano także stworzenie rejestru teleinformatycznego, który integruje m.in. dane o kandydatach do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka, jak i już działających rodzinnych form pieczy zastępczej oraz dzieci skierowanych decyzją sądu do pieczy zastępczej. Głównym celem rejestru ma być znalezienie dla dziecka najbardziej adekwatnego do jego potrzeb miejsca przez sąd, który każdorazowo podejmuje decyzję o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej. Wg informacji MRPiPS rejestr określany jako szczególnie istotny dla bezpieczeństwa dzieci będzie w pełni funkcjonować od końca stycznia 2025 r.⁵² Sam rejestr budzi pytania rodziców zastępczych i kandydatów na rodziców zastępczych o zasadność skali zbieranych danych dotyczących źródła i wysokość dochodów kandydatów na rodziców zastępczych bądź rodziców zastępczych. Niektóre środowiska związane w rodzinną pieczę zastępczą postulowały, aby przekazywana była informacja

⁴⁸ Na podstawie Informacji DPR 2024.

⁴⁹ Dz. U. z 2022 r. poz.2140.

⁵⁰ Rozumianej w duchu „Ogólnoeuropejskich wytycznych dotyczących przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności”.

⁵¹ Obecnie pensja minimalna wynosi 4 666 zł brutto na umowie o pracę oraz 30,50 zł brutto na godzinę dla określonych umów cywilnoprawnych.

⁵² Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej. (2015, 15 styczeń). *Większa ochrona dzieci. Rusza centralny rejestr pieczy zastępczej*. <https://www.gov.pl/web/rodzina/wieksza-ochrona-dzieci-rusza-centralny-rejestr-pieczy-zastepczej>

dotycząca jedynie czy i gdzie kandydat pracuje (miejsce pracy), oraz czy osiąga dochód równy bądź wyższy pensji minimalnej.

Działania wskazane powyżej w części odpowiadają na zalecenia 31 (d) i (e), jednak środowisko rodzicielstwa zastępczego wskazuje, że podwyżka minimalnego wynagrodzenia do wysokości nie mniejszej niż 4 100 zł brutto na umowę-zlecenie może spowolnić odpływ już funkcjonujących rodzin zastępczych, ale nie będzie czynnikiem motywującym do podjęcia się tej funkcji, zwłaszcza, że pensja minimalna jest wyższa niż minimalne wynagrodzenie zawodowego rodzica zastępczego.

Rząd podejmuje działania, które mają wpłynąć na deinstytucjonalizację pieczy zastępczej⁵³ np. programy współfinansowania zatrudnienia asystentów, koordynatorów, rodziców zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka czy pracowników placówek opiekuńczo-wychowawczych⁵⁴. W odbiorze grup zawodowych objętych tymi działaniami mają one na celu, podobnie jak podniesienie wynagrodzenia minimalnego rodziców zastępczych, spowolnienie odpływu kadr z ww. zawodów. Niepokój budzą też opóźnienia w przekazywaniu środków rodzicom zastępczym z ww. programu rządowego przez niektóre samorządy powiatowe, na terenie których sprawują oni funkcję rodziny zastępczej zawodowej lub rodzinnego domu dziecka.

Wciąż brakuje wiarygodnych i kompleksowych statystyk, które analizowałyby umieszczenia zarówno do pieczy zastępczej, jak i innych instytucji podlegających różnym resortom np. pomocy społecznej, edukacji, zdrowia, sprawiedliwości. Brak spójnych analiz i statystyk rozmywa obraz liczby dzieci poza rodziną i utrudnia rozwój usług opartych o zasoby społeczności lokalnych, tj. deinstytucjonalizację.

Pieczą zastępczą dla dzieci ze specjalnymi potrzebami i dzieci małych

W 2022 r. rodziny specjalistyczne stanowiły zaledwie 0.65% ogólnej liczby rodzinnych form pieczy zastępczej i 11% zawodowych rodzin zastępczych⁵⁵. Na przestrzeni lat 2012-2022 odnotowywano stopniowy spadek ich liczby, od 264 w 2012 r. do 238 w 2022 r. Dla dzieci z niepełnosprawnością, niezależnie od wieku, oznacza to umieszczanie przede wszystkim w instytucjonalnych formach, w tym w domach pomocy społecznej. A pierwszym wyborem w procesie umieszczania dziecka w pieczy zastępczej powinna być rodzinna pieczę zastępcza⁵⁶.

⁵³ Rozumianej w duchu „Ogólnoeuropejskich wytycznych dotyczących przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności”.

⁵⁴ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2024 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy dot. rządowego programu „Dofinansowanie wynagrodzeń rodzin zastępczych zawodowych i prowadzących rodzinne domy dziecka na lata 2024-2027” oraz rządowego programu „Dofinansowanie wynagrodzeń pracowników jednostek wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej na lata 2024-2027”.

⁵⁵ Obliczenia własne na podstawie Informacji Rady Ministrów o realizacji w roku 2022 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

⁵⁶ Należy też odnotować prawo do otrzymania jednorazowego świadczenia w wysokości 4000 zł po przyjęciu do pieczy zastępczej dziecka z ciężką i nieodwracalną niepełnosprawnością albo nieuleczalną chorobą zagrażającą życiu, które powstały w prenatalnym okresie rozwoju dziecka lub w czasie porodu. Zmianę tę można odczytać jako krok ku zachęceniu przyjmowania dzieci z niepełnosprawnością do rodzinnych form pieczy zastępczej.

Szczególnie dla dzieci poniżej 10 roku życia, które zgodnie z ustawą nie powinny trafiać do instytucji⁵⁷. Niestety w placówkach wciąż przebywało 1 187 dzieci poniżej 7 roku życia (w tym z powodu pobytu wraz z małoletnią matką 42 dzieci) oraz 1 518 dzieci w wieku od 7 do 10 lat⁵⁸. Jednocześnie obowiązująca ustawa umożliwia tworzenie interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych (dalej: IOP)⁵⁹, przeznaczonych dla niemowląt do 1 roku życia, w tym ze szczególnymi potrzebami. W jednej placówce może przebywać do 20 dzieci. W 2023 roku w trzech IOP przebywało 57 dzieci. Oznacza to, że nie są brane pod uwagę rekomendacje United Nations “Guidelines for the Alternative Care of Children” dla dzieci do 3 roku życia.

Wzmiankowana ustawa wprowadziła także regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, przeznaczone dla dzieci ze specjalnymi potrzebami. Dopuszczalna liczba dzieci w takiej placówce to 45. Jest ona uzasadniana koniecznością obniżenia kosztów opieki w przeliczeniu na jednego wychowanka. W efekcie powstają duże placówki, ponieważ tak jest taniej. Dodatkowo z części tych placówek dzieci po ukończeniu 12 roku życia są przenoszone do DPS, w których często przebywają do końca życia.

Tym samym wciąż pozostają niewdrożone zalecenia 33 (a), (b) (c) z dokumentu Komitetu Praw Dziecka pt.: Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of Poland z 30 października 2015 r. dotyczące likwidacji instytucjonalnych form pieczy zastępczej dla dzieci poniżej 1 roku życia oraz działań na rzecz deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej dla dzieci z niepełnosprawnościami, które zostały powtórzone jako zalecenie 31 i 31 (c) w Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Poland z 6 grudnia 2021 r.).

Barier w rozwoju rodzinnych form pieczy zastępczej

Z informacji zbieranych przez organizacje pozarządowe wynika, że powiaty, w wielu przypadkach nie realizują założeń ustawy. Przeprowadzone w latach 2016-2018 badania wskazują na czynniki, które wpływają determinują skuteczność procesu deinstytucjonalizacji. Najistotniejszym czynnikiem jest świadomość decydentów kierujących polityką społeczną na poziomie samorządów, ich wiedza czym jest deinstytucjonalizacja oraz wytrwałość w realizacji przyjętej wizji⁶⁰. Część samorządów przeznacza znaczące środki finansowe na utrzymanie nawet małych dzieci w instytucjach zamiast rozwijać rodzinne formy pieczy zastępczej czy

⁵⁷ Zgodnie z ustawą, od 1 stycznia 2020 roku dzieci poniżej 10 roku życia nie można umieścić w instytucjonalnej formie opieki zastępczej (z wyłączeniem placówki typu rodzinnego). Ta sama zasada obowiązuje w odniesieniu do dzieci 7 letnich już od 1 stycznia 2016 roku. Natomiast w związku z ogłoszeniem stanu zagrożenia epidemicznego na czas jego trwania wprowadzono przepisy, które zawieszają do odwołania zapisy o minimalnych limitach wieku dzieci przyjmowanych do pieczy instytucjonalnej, czyli do 1 lipca 2023 r., na te przepisy nałożyła się ustawa z 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, która również umożliwia przekraczanie limitów miejsc.

⁵⁸ Stan na 1 stycznia 2024 r., dane za Informacją DPR 2024.

⁵⁹ Dz. U. z 2011 r., Nr 149 poz. 887, Art. 93 pkt. 1.

⁶⁰ WiseEuropa – Fundacja Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich, Fundacja Przyjaciółka, Koalicja na rzecz Rodzinnej Opieki Zastępczej. Warszawa. 2018. http://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2018/06/raport_deinstytucjonalizacja.pdf

finansować wsparcie rodziny. Sytuacji nie zmienia przyjęta w 2022 r. Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.).

Przyjęty przez Polskę Krajowy plan działania na rzecz realizacji Zalecenia Rady (UE) 2021/1004 z dnia 14 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia europejskiej Gwarancji dla dzieci w planowanych działaniach na rzecz dzieci objętych opieką zastępczą zakłada utworzenie systemu teleinformatycznego, w ramach którego będzie działał centralny rejestr wolnych miejsc w pieczy zastępczej.

W odniesieniu do dzieci uchodźców, w planie opisane są warunki organizacji pieczy zastępczej dla dzieci uchodźców z Ukrainy, ale w obszarze organizacji pieczy zastępczej dla nich nie są przewidziane żadne działania.

Natomiast opracowanym w 2024 roku przeglądzie niniejszego planu MRPiPS wskazuje rok 2025 jako termin uruchomienia ww. systemu teleinformatycznego. Należy odnotować, że dokument nie został rozbudowany o żadne działania, które nie były wskazane w planie przygotowanym w 2022 roku przez inny niż obecny rząd.

Usamodzielnianie wychowanków

Raport Najwyższej Izby Kontroli z 2015 roku wskazuje, że pomimo istnienia rozwiązań ustawowych, proces usamodzielnienia wychowanków z pieczy zastępczej nie zawsze jest skuteczny⁶¹. Ustawa zapewnia pomoc m.in. w „uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych”. W przypadku większości usamodzielnianych jest to zapis martwy. Wielu wychowanków pieczy zastępczej (16%), wraca do swoich rodzin biologicznych. Oferowane mieszkania komunalne są zwykle usytuowane w budynkach o bardzo niskim standardzie, w sąsiedztwie rodzin problemowych.

Polska ratyfikowała Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych w 2012 r. jednak wciąż sytuacja usamodzielniania wychowanków z niepełnosprawnością jest trudna. Zgodnie z nowelizacją z 2023 r. ustawy o pomocy społecznej ofertą dla młodych dorosłych usamodzielniających się z pieczy zastępczej mogą być mieszkania treningowe i wspomagane. Ustawa stanowi jednak, że wsparcie świadczone w mieszkaniu treningowym lub wspomaganym nie stanowi zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych osób lub rodzin. Ponadto wprowadza zasadę, że umowy są zawierane na czas określony. Co prawda wprowadza się możliwość przyznania mieszkania wspomaganego na czas nieokreślony, ale wyłącznie osobom, które mają orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, a także w szczególnie uzasadnionych przypadkach⁶².

Wciąż zdecydowanie przeważającą ofertą dostępną dla usamodzielniających się wychowanków z niepełnosprawnością jest instytucjonalna forma opieki: DPS-y. Ponadto w różnych aktach prawnych są niejednokrotnie odmienne rozwiązania, regulując te same zagadnienia.

⁶¹ Najwyższa Izba Kontroli. *Informacja o wynikach Kontroli. Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej*. Warszawa. 2014. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,7849,vp,9839.pdf>, s. 7.

⁶² Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich. (2023, 6 lipca). *Mieszkania wspomagane i treningowe dla osób z niepełnosprawnościami. Uwagi RPO do zmian prawa*. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-ozn-mieszkania-wspomagane-treningowe-mrips>

System kształcenia nauczycieli

System kształcenia nauczycieli zbyt mało uwagi poświęca specyfice pracy z dzieckiem znajdującym się w pieczy zastępczej. Niedostateczna wiedza i umiejętności nauczyciela w radzeniu sobie z dziećmi po traumatycznych doświadczeniach powoduje trudności z integracją dzieci w nowym otoczeniu szkolnym.

Pieczą zastępczą dla dzieci uchodźców, w tym z Ukrainy

Warunki pieczy zastępczej dla dzieci uchodźców przybywających do Polski z Ukrainy określa ustawa z 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że dzieci, które przybyły na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej wraz z opiekunami czy to w ramach rodzinnej, czy to instytucjonalnej pieczy zastępczej, przebywają w Polsce, ale podlegają ukraińskim przepisom w zakresie pieczy zastępczej, a polski system nie identyfikuje ich jako dzieci objętych pieczą zastępczą wg polskich standardów. Należy jednak odnotować, że nowelizacja ww. ustawy umożliwia obecnie młodzieży usamodzielniająca się z ukraińskich form pieczy zastępczej skorzystanie z pomocy na kontynuowanie nauki (od 500 zł miesięcznie o ile młody człowiek korzystał z edukacji w polskim systemie oświaty oraz przebywał na terenie Polski co najmniej rok) oraz skorzystania z pomocy w uzyskaniu zatrudnienia oraz prawnej i psychologicznej.

Od początku napaści Rosji na Ukrainę w 2022 roku do Polski przybyło i zarejestrowało się 992 036 uchodźców, z czego 35% stanowią dzieci⁶³. Wobec 44 500 dzieci polskie sądy ustanowiły opiekuna tymczasowego. Dane te nie uwzględniają powrotów do Ukrainy bądź migracji dzieci do kolejnego kraju.

W odniesieniu do dzieci ukraińskich uchodźców objętych pieczą zastępczą, to obecnie na terenie Rzeczypospolitej Polskiej przebywa 600 dzieci – uchodźców z Ukrainy, które zostały powierzone do pieczy zastępczej postanowieniem polskiego sądu opiekuńczego. Jednocześnie w Polsce przebywa 900 dzieci z instytucji ewakuowanych z terenu Ukrainy oraz 499 dzieci, które były umieszczone w rodzinach zastępczych jeszcze przed przyjazdem do Polski (174 rodziny zastępcze, które przyjechały do Polski). Te 1399 dzieci ukraińskich nie jest objętych polskim systemem pieczy zastępczej.

Rekomendacje

1. Przegląd obowiązujących strategii i planów, oraz opracowanie strategii deinstytucjonalizacji obejmującej m.in. wsparcie rodziny i pieczę zastępczą, za realizację której odpowiedzialny jest prezes Rady Ministrów.

⁶³Informacja przekazana 14 listopada 2024 r. w czasie seminarium European Expert Group pt. Preventing institutionalisation of children: strengthening families and building community-based alternative care oraz zaktualizowana przez Biuro UNICEF ds. Reagowania na Potrzeby Uchodźców w Polsce na dzień 14 stycznia 2025 r.

2. W przypadku rodzeństwa, w którym jest dziecko poniżej 10. roku życia, obowiązek umieszczania całego rodzeństwa w rodzinnej pieczy zastępczej.
3. Zakaz umieszczania dzieci w Domach Pomocy Społecznej przeznaczonych dla dzieci i dorosłych.
4. Przygotowanie i przeprowadzenie ogólnopolskiej kampanii podnoszącej prestiż rodzica zastępczego oraz świadomość społeczną nt. rodzicielstwa zastępczego.
5. Monitoring sytuacji dzieci powracających z pieczy zastępczej do rodzin, z uwzględnieniem ewentualnych dalszych/kolejnych umieszczeń w pieczy.
6. Rozwój rodzin zastępczych zawodowych dedykowanych najmłodszym dzieciom, a także dzieciom z niepełnosprawnościami i chorym.
7. Wprowadzenie spójnego systemu raportowania ilościowego i jakościowego dot. dzieci przebywających w środowiskach pozarodzinnych, we wszystkich instytucjach (np. DPS, ZOL, MOS, MOW, SOS-W itp.).
8. Wdrożenie efektywnych mechanizmów nadzorujących i wspierających przebieg deinstytucjonalizacji w powiatach.
9. Oddzielenie wsparcia rodzin zastępczych (koordynatorzy) od nadzoru.
10. Dalsze podnoszenie jakości procesu usamodzielniania, w tym rozwój mieszkalnictwa wspomagane i asystencji osobistej dedykowanej osobom z niepełnosprawnościami.
11. Włączenie do systemu kształcenia nauczycieli treści dotyczących specyfiki pracy z dzieckiem po trudnych doświadczeniach, wychowującym się w pieczy zastępczej.
12. Przeanalizowanie sytuacji dzieci uchodźców umieszczonych w polskich i ukraińskich formach pieczy zastępczej przybyłych z Ukrainy. Włączenie dzieci uchodźców z Ukrainy do polskiego systemu pieczy zastępczej. Poszukiwanie, rekrutacja i szkolenie kandydatów na rodziców zastępczych wśród Ukraińców w Polsce i przygotowanie ich do pełnienia roli rodzica zastępczego zgodnie z polskimi przepisami oraz uwzględniając warunki różnic kulturowych.

Dzieci z niepełnosprawnością

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

G. Dzieci z niepełnosprawnością (Art. 23 Konwencji)

32. Zgodnie z Komentarzem Ogólnym nr 9 (2006) o prawach dzieci z niepełnosprawnością, Komitet wraca do swoich poprzednich zaleceń⁶⁴ i wzywa Państwo-Stronę do przyjęcia podejścia do niepełnosprawności opartego o prawa człowieka oraz do:

(a) Przyjęcia jednej definicji niepełnosprawności na podstawie Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnością i stosowanie Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF);

(b) Zapewnienia dostępności, zgodnie ze strategią na rzecz osób z niepełnosprawnościami 2021-2030, oraz zwiększania jakości edukacji włączającej;

(c) Wzmocnienia wczesnej identyfikacji niepełnosprawności i dostosowanych do wieku interwencji rehabilitacyjnych, ulepszania działań informacyjnych kierowanych do rodziców dzieci z niepełnosprawnością oraz opracowywania programów wsparcia dzieci z niepełnosprawnością w rozpoczęciu dorosłego życia, aby pomóc im w usamodzielnieniu się;

(d) Zwiększenia dostępu dzieci z niepełnosprawnością do usług socjalnych, w szczególności do opieki zdrowotnej i usług rehabilitacyjnych, transportu, rekreacji i sportu w celu promowania ich integracji ze społeczeństwem;

(e) Zwiększenia wsparcia dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością, aby umożliwić dzieciom dorastanie w środowisku rodzinnym i opracowanie rozwiązań opartych na rodzinnych formach opieki dla dzieci z niepełnosprawnością, które są pozbawione środowiska rodzinnego;

(f) Zorganizowania zbierania systematycznych i kompleksowych danych na temat dzieci z niepełnosprawnością.

Ocena realizacji i rekomendacje

Sytuacja dzieci z niepełnosprawnością w Polsce jest dobrym probierzem systemowych problemów, z którymi mierzymy się w naszym kraju. Dotyczy to różnych sfer życia – od edukacji, przez zabezpieczenie socjalne, po ochronę zdrowia.

To w tę grupę bardzo mocno uderza choćby brak dostępu do nowoczesnej ochrony zdrowia, rehabilitacji i wydłużające się kolejki do lekarzy specjalistów, ale też systemowe problemy polskiego szkolnictwa i brak usług społecznych lub ich projektowy charakter.

⁶⁴ CRC/C/POL/CO/3-4, ust. 35.

Niedawno opublikowany raport Poverty Watch ujawnił wyraźny w ostatnich latach wzrost poziomu ubóstwa skrajnego gospodarstw domowych z dziećmi z orzeczoną niepełnosprawnością z 5,2% w 2021 r. do 6,9% w 2022 r. i 7,6% w 2023 roku. W wypadku ubóstwa relatywnego w rodzinach z co najmniej jednym dzieckiem z niepełnosprawnością nastąpił wzrost z 11,2% do 12,3%.

Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest choćby brak usług społecznych skierowanych do dzieci z niepełnosprawnością i ich opiekunów, które umożliwiłyby tym drugim, podjęcie bądź kontynuowanie pracy zawodowej. Usługi takie jak opieka wytchnieniowa czy asystencja osobista realizowane są w trybie projektowym przez samorządy i organizacje pozarządowe w ramach Funduszu Solidarnościowego. Z obydwu tych usług mogą korzystać dzieci z niepełnosprawnością i ich rodzice. Problemem jest jednak liczba godzin wsparcia oferowanego w ramach tych usług – dla przykładu w Programie „Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej” – edycja 2024, limit godzin dla dzieci z niepełnosprawnością wynosił zaledwie 360 godzin rocznie. Problemem jest też dostępność i powszechność takich usług. W ramach programu „Opieka wytchnieniowa” skierowanego do jednostek samorządu terytorialnego, w 2023 roku z tej formy wsparcia skorzystało 3 330 dzieci w formie pobytu dziennego i 276 pobytu całodobowego. W analogicznym programie realizowanym przez organizacje pozarządowe było to odpowiednio 998 i 389.

Ponadto programy te nie są realizowane w sposób stały i co roku samorządy i organizacje pozarządowe muszą ubiegać się o możliwość ich realizacji.

Tymczasem możliwość skorzystania z usług takich jak opieka wytchnieniowa czy asystencja osobista ma ogromny pozytywny wpływ na funkcjonowanie dzieci z niepełnosprawnością i ich bliskich. Dlatego tak ważne jest, by obok wsparcia finansowego, zadbano też o dostęp do usług społecznych i by były one kierowane również do dzieci z niepełnosprawnościami.

Kolejną ważną sferą życia dzieci z niepełnosprawnością, która wymaga zdecydowanych działań, jest edukacja.

Obecnie w polskich szkołach i placówkach oświatowych uczy się 347 429 dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Spośród nich w oddziałach integracyjnych uczy się 48 325, w szkołach i placówkach ogólnodostępnych w oddziałach specjalnych 5 286 dzieci, w oddziałach ogólnodostępnych 195 363, a w pozostałych 5 343. Zaś w szkołach specjalnych uczy się 93 112 dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Oznacza to, że większość dzieci uczy się w ramach edukacji ogólnodostępnej. Dlatego tak bardzo potrzebne jest wprowadzenie w Polsce realnej edukacji włączającej. Choć podejmowane są pewne działania służące uczynieniu polskiej szkoły bardziej dostępnej dla osób ze specjalnymi potrzebami – jak choćby pilotażowy program Specjalistycznych Centrów Wspierania Edukacji Włączającej, to wciąż wiele brakuje, byśmy mogli mówić o pełnej dostępności powszechnej edukacji dla dzieci ze specjalnymi potrzebami.

Niedostępność fizyczna⁶⁵

Osoba poruszająca się na wózku nie dotrze do przeciętnej polskiej szkoły – zatrzyma się na zbyt wąskiej furtce, nierównym chodniku i schodach przy wejściu. Niedostępne są wyższe kondygnacje, klasy, gabinety pielęgniarki, psychologa czy pedagoga.

Nie ma odpowiednich dojeżdż, wejść, brakuje pochylni i wind, dostosowanych łazienek, odpowiednio szerokich wejść do klas. Niedostępne są nie tylko budynki, ale także ich otoczenie: tereny sportowe i rekreacyjne, w tym boiska czy place zabaw.

Niedostępność architektoniczna jest szczególnie dotkliwa dla uczniów szkół średnich, bo bezpośrednio ogranicza wybór dalszej ścieżki edukacji. Szkoły średnie są niedoinwestowane, często mieszczą się w budynkach objętych ochroną konserwatora zabytków, więc wprowadzenie zmian wymaga szeregu zgód. Brak dostępności wymusza wielogodzinne dojazdy do dostosowanej placówki – internaty, bursy uczniowskie również są niedostępne i nie zapewniają wsparcia.

Brak dostępności architektonicznej widać też w przedszkolach, które często mieszczą się w małych budynkach, gdzie np. zapewnienie odpowiedniej szerokości przejść, większych toalet jest bardzo trudne.

Nie-przyjazność sensoryczna i brak wyposażenia

W większości szkół dalej słychać głośny dzwonek, brakuje pomieszczeń służących wyciszeniu, dostosowanych do indywidualnych potrzeb, mebli i elementów wyposażenia. Nie przykładają się uwagi do ograniczania bodźców, stworzenia spokojnego i spójnego środowiska uczenia się. Zdarza się, że koszt zakupu odpowiedniego stołu, krzesła, pomocy dydaktycznych przerzuca się na rodziców.

Prawo i finansowanie

Bez orzeczenia z poradni nie ma niepełnosprawności i wsparcia. W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego – oprócz diagnozy – znajdują się zalecenia określające pomoc, którą szkoła powinna zapewnić. Środki na zapewnienie wsparcia są kierowane z budżetu państwa do organów prowadzących placówki, a ich wysokość zależy od przyczyny wydania orzeczenia.

Katalog niepełnosprawności, które uprawniają do uzyskania orzeczenia, jest wąski. Orzeczenia nie otrzymują dzieci z chorobami psychicznymi, chorobami przewlekłymi, chociaż wymagają one pomocy.

Środki kierowane z budżetu państwa są za niskie w stosunku do potrzeb, np. w przypadku osób z niepełnosprawnością ruchową czy niepełnosprawnościami sensorycznymi, które wymagają stałej pomocy osoby dorosłej w codziennym funkcjonowaniu: w poruszaniu się, uczestnictwie w lekcjach czy czynnościach samoobsługowych.

⁶⁵Najważniejsze problemy jakimi mierzą się uczniowie ze specjalnymi potrzebami zawarte w tym i kolejnych punktach, zostały przedstawione na podstawie analizy Agnieszki Niedźwiedzkiej, ekspertki ds. edukacji i autorki Modelu dostępnej szkoły z Fundacji Instytut Rozwoju Regionalnego.

W latach 2020-2023 prowadzono projekt pilotażu usług asystenckich w szkołach i wypracowano standard ich zatrudniania. W trakcie pilotażu okazało się, że problemem w zapewnieniu usług asystenckich dla uczniów może być niskie wynagrodzenie dla asystentów, co przekładało się na dużą rotację pracowników.

Niezrozumienie i niedostosowany proces nauczania

Większość nauczycieli nie ma wiedzy, jak kształtować edukację i włączanie uczniów z niepełnosprawnościami. Nie potrafią indywidualizować procesu kształcenia, wprowadzać racjonalnych dostosowań i pracować w grupie ze zróżnicowanymi potrzebami. Nauczyciele nie otrzymują wsparcia metodycznego, organizacyjnego i psychologicznego, nawet kiedy wprost komunikują, że nie mają wiedzy i kompetencji do pracy z uczniem z niepełnosprawnością. Edukacji nie sprzyja przeładowana podstawa programowa oraz zbyt liczne klasy. Powszechną staje się praktyka kierowania uczniów z różnymi niepełnosprawnościami/trudnościami do jednego oddziału ogólnodostępnego, co znacząco obniża jakość edukacji wszystkich uczniów.

Brak specjalistycznego wsparcia

W placówkach oświatowych brakuje nauczycieli współorganizujących oraz specjalistów: psychologów, logopedów, terapeutów. Nie ma jasno sprecyzowanych standardów ich pracy, więc często, zamiast realizować wsparcie, są wysyłani na zastępstwa doraźne. Brak specjalistów jest szczególnie widoczny w przedszkolach oraz szkołach średnich.

Według danych udostępnionych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w polskich szkołach zatrudnionych jest 14 116 pedagogów specjalnych i 44 243 nauczycieli wspomagających.

W szkołach nie ma pielęgniarek/higienistek szkolnych – nawet w szkołach specjalnych. Uczniowie z chorobami przewlekłymi (np. cukrzyca, padaczka) są pozbawieni wsparcia.

Nie ma jednoznacznych rozwiązań, które zobowiązywałyby placówki oświatowe do zapewniania posiłków dzieciom wymagającym diet eliminacyjnych ze względu na stan zdrowia.

Dzieci z niepełnosprawnościami są oficjalnie lub po cichu wykluczane z życia szkoły: imprez, wycieczek, wyjść.

Brak oferty edukacyjnej na poziomie szkoły średniej

Szkoły średnie są niedostępne architektonicznie, nie zapewniają dostosowanego procesu kształcenia, nie oferują kształcenia w kierunkach/zawodach dostosowanych do potrzeb i możliwości uczniów z niepełnosprawnościami oraz współczesnego rynku pracy.

Gdy mówimy o wyzwaniach związanych ze szkolnictwem, potrzebne jest też uwzględnienie potrzeb osób nieneurotypowych – uczniów z autyzmem w polskich szkołach jest według danych Ministerstwa Edukacji aż 125 706. Obecnie w Polsce rozwija się ruch samorzeczniczy tworzony przez osoby w spektrum autyzmu, jego doświadczenia i postulaty powinny być uwzględniane przy wprowadzaniu zmian w polskim systemie oświaty i rozwijaniu edukacji włączającej.

Osobnym problemem jest brak dostępu do alternatywnych i wspierających metod komunikacji (AAC), na którą skarżą się m.in. rodzice uczniów z autyzmem. Z wykluczeniem edukacyjnym mierzą się też uczniowie z niepełnosprawnością słuchu. Jak wskazuje Dominika Kopańska w tekście „Głucha edukacja”, edukacja w ośrodkach szkolno-wychowawczych dla Głuchych odbywa się w większości placówkach w języku polskim mówionym, który osobom g/Głuchym nie jest percepcyjnie dostępny, przez co nie są one w stanie przyswoić foniczności języka w naturalny sposób, jak to odbywa się u osób słyszących. Mimo, że prawo polskie nakazuje uczniom uczęszczać do 18 roku życia, do szkoły, która powinna zadbać między innymi o edukację ucznia na odpowiednim i równym poziomie zarówno dla uczniów pełnosprawnych, jak i z niepełnosprawnościami, to jednak sytuacja wygląda bardzo źle w przypadku osób g/Głuchych. Przede wszystkim brakuje wykwalifikowanej kadry, która zaznajomiona jest ze specyfikacją uczniów słabosłyszących i g/Głuchych, posługujących się Polskim Językiem Migowym.

Kolejnym obszarem, gdzie widoczne są problemy dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością jest dostęp do rehabilitacji i leczenie na odpowiednim poziomie. Dobrze widać to na przykładzie dzieci z chorobami rzadkimi, ze względu na różnorodność problemów, z jakimi mierzą się one i ich rodzice. Choć po latach starań przyjęto Narodowy Plan dla Chorób Rzadkich to realną poprawę sytuacji osób, które ich doświadczają, przyniesie dopiero jego pełna implementacja, a pod tym względem jesteśmy na początku drogi. Choć udało się osiągnąć kilka dużych sukcesów, jak wprowadzenie refundowanego leczenia m.in. na SMA i zwiększenie zasięgu badań przesiewowych, to ogromnym problemem jest diagnostyka, która według wiedzy Krajowego Forum Orphan trwa średnio 5 lat. Dodatkowo – jak wskazuje Marzena Nelken, dyrektorka Krajowego Forum Orphan – system rehabilitacji osób z chorobami rzadkimi nie jest wystarczająco wydolny, a pacjenci, których jedyną formą leczenia jest rehabilitacja, nie otrzymują wsparcia w potrzebnym wymiarze. Problemy z uzyskaniem właściwej pomocy medycznej, ale też refundacji leków, sprzętu rehabilitacyjnego odbijają się na całym późniejszym życiu dziecka i tym, jak funkcjonuje ono jako osoba dorosła. Tak bardzo w skrótej formie przedstawione problemy dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością wymagają holistycznego podejścia, wychodzącego poza ściany resortów – od lat mówi się w Polsce, m.in. przy okazji wprowadzania przez rząd Beaty Szydło programu „Za życiem” czy wspomnianego powyżej Narodowego Planu dla Chorób Rzadkich. Te potrzeby muszą być uwzględniane nie tylko w systemie edukacji, ale też w systemie ochrony zdrowia i tworzeniu usług społecznych.

Dzieci z niepełnosprawnościami w pieczy zastępczej

Według danych zebranych w dokumencie „Informacja Rady Ministrów o Realizacji w roku 2022 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej”⁶⁶, które stanowią ostatnie dostępne dane o liczbie dzieci pozostających w pieczy zastępczej na koniec roku 2022 w pieczy zastępczej przebywało 8 844 dzieci z orzeczeniem

⁶⁶ Informacja Rady Ministrów o Realizacji w roku 2022 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2022-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej>

o niepełnosprawności. Stanowi to 12% wszystkich dzieci przebywających w pieczy zastępczej. Z tego 6 838 dzieci przebywało w rodzinnej pieczy zastępczej, a 2 006 dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Chociaż wiele mogło się zmienić na przestrzeni dwóch lat, z zebranych danych wynika, że więcej dzieci z niepełnosprawnościami znajduje się w rodzinnej pieczy zastępczej. Trzeba jednak podkreślić, że nie ma zebranych danych na temat tego ile dzieci z pieczy zastępczej trafia do domów opieki społecznej (DPS).

Beata Potocka, przewodnicząca Koalicji na Rzecz Rodzinnej Opieki Zastępczej, zwraca uwagę na to, że dzieci z niepełnosprawnościami wielokrotnie trafiają do domów opieki społecznej, mimo tego, że jest to przestrzeń w którym nigdy nie powinno znaleźć się żadne dziecko. W DPS znajdują się osoby z różnym wiekiem, w jednym może być nawet do 100-200 mieszkańców. Nie jest to przestrzeń, w której powinny znajdować się dzieci. Z powodu małej liczby personelu oraz skrajnego przepełnienia, w domach opieki społecznej częste są akty przemocy⁶⁷. Należy zauważyć również, że młodzież z niepełnosprawnościami jest jeszcze bardziej narażona na przemoc niż jej pełnosprawni rówieśnicy. Według badań przeprowadzonych przez Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym (PSOUU)⁶⁸ – obecnie Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną (PSONI) w województwie mazowieckim wynika, że różnych form przemocy doświadcza ponad 90% badanych osób z niepełnosprawnością intelektualną, zarówno dorosłych jak i młodzieży. Tymczasem brakuje standardów ochrony małoletnich z niepełnosprawnością, które uwzględniałyby choćby potrzeby dzieci z niepełnosprawnością intelektualną.

Dlatego tak ważne jest to by a) przeprowadzić dokładne badania dotyczące liczby młodych osób z niepełnosprawnościami znajdujących się w DPS, b) znacząco zmniejszyć liczbę osób niepełnoletnich umieszczanych w domach opieki społecznej.

W ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku w art. 95 figuruje zapis, że w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, czyli w domach dziecka, nie może znajdować się na stałe więcej niż 14 dzieci. Jednocześnie, w tej samej ustawie, w art. 109 napisano, że w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej, do której trafiają dzieci wymagające specjalistycznej opieki ze względu na swój stan zdrowia, nie może znajdować się więcej niż 30 wychowanków, w wyjątkowych przypadkach, jeśli zgodzi się dyrektor placówki, liczba wychowanków może zostać zwiększona do 45 osób. Dzieci z niepełnosprawnościami, które nie trafiły do rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka, umieszczane są w ośrodkach opiekuńczo-terapeutycznych lub w skrajnych przypadkach – w DPS. W rezultacie oznacza to, że dzieci z niepełnosprawnościami a) mogą mieć problem z nawiązaniem relacji z opiekunami, jako, że opiekunowie muszą podzielić swoją uwagę na większą liczbę dzieci, b) pozbawione są rodzinnej atmosfery, którą promowana jest w rodzinnych domach dziecka oraz czternastoosobowych placówkach rodzinno-wychowawczych, c) trudność w nawiązywaniu relacji rówieśniczych, d) z powodu przepełnienia placówek mogą nie uzyskać niezbędnej pomocy z powodu niedostatecznej liczby personelu.

⁶⁷Niepełnosprawni.pl. (2024, 6 wrzesień). *Przemoc w domach opieki. Perspektywa mieszkańca*. <https://www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/2442663;jsessionid=30753AF7A3ED5A77BB516B5891DFC250>

⁶⁸Niepełnosprawni.pl. (2015, 19 styczeń). *Tata bił mnie żelazkiem gorącym*. <http://www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/238936>

Rekomendacje

1. Uwzględnienie potrzeb dzieci z niepełnosprawnością i ich rodzin przy tworzeniu usług społecznych skierowanych do osób z niepełnosprawnością m.in. usług asystenckich i opieki wytchnieniowej.
2. Przegląd polityk społecznych dotyczących osób z niepełnosprawnością pod kątem potrzeb dzieci z niepełnosprawnością i ich rodzin.
3. Zapewnienie wsparcia informacyjnego i psychologicznego rodzicom w okresie bezpośrednio po narodzinach dziecka z niepełnosprawnością lub otrzymaniu diagnozy.
4. Rozszerzenie działań dotyczących dostępności architektonicznej placówek edukacyjnych również z uwzględnieniem potrzeb sensorycznych neuroróżnorodnych uczniów.
5. Uwzględnienie informacji na temat potrzeb osób neuroróżnorodnych w procesie kształcenia pracowników oświaty.
6. Zwiększenie dostępu do alternatywnych i wspomagających metod komunikacji (AAC) w procesie kształcenia.
7. Zapewnienie szerszego dostępu do edukacji dwujęzycznej dla uczniów z niepełnosprawnością słuchu.
8. Zapewnienie większego dostępu do specjalistycznego wsparcia m.in. logopedycznego, psychologicznego i pedagogicznego dla uczniów ze specjalnymi potrzebami.
9. Zwiększenie liczby nauczycieli wspomagających na wszystkich etapach edukacji.
10. Zapewnienie w szkołach posiłków dzieciom wymagającym diet eliminacyjnych ze względu na stan zdrowia.
11. Realizację zapisów Narodowego Programu dla Chorób rzadkich dotyczących rehabilitacji i leczenia dzieci z rzadkimi chorobami genetycznymi.
12. Przyjęcie standardów dotyczących przeciwdziałania przemocy wobec dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami.
13. Przeprowadzenie badań ilościowych mających wykazać ile młodych osób z niepełnosprawnościami, które powinny znajdować się w pieczy zastępczej mieszka w domach opieki społecznej.

Podstawowa opieka zdrowotna

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

H. Podstawowa opieka zdrowotna (Art. 6, 18 (3), 24, 26, 27 (1)–(3) i 33 Konwencji)

Zdrowie i ochrona zdrowia

33. Komitet z zadowoleniem przyjmuje przyjęcie Ustawy o opiece zdrowotnej nad uczniami w 2019 r., powstanie nowych gabinetów stomatologicznych w małych miastach, na obszarach wiejskich i w szkołach oraz przeprowadzanie badań na temat żywienia i podejmowanie innych działań mających na celu poprawę standardów żywieniowych w szkołach. Komitet nadal niepokoją jednak następujące kwestie:

- (a) Rosnąca liczba dzieci z wadami wrodzonymi i schorzeniami rozpoczynającymi się w okresie okołoporodowym;
- (b) Rosnąca śmiertelność wśród dzieci spowodowana nowotworami;
- (c) Rosnąca liczba dzieci wymagających opieki paliatywnej i niewystarczające wsparcie finansowe zapewniane przez państwo;
- (d) Ograniczona dostępność i dostęp do specjalistycznej opieki ambulatoryjnej i długi okres oczekiwania dla dzieci znajdujących się w trudnej sytuacji z powodów społecznych i ekonomicznych, w tym dzieci z niepełnosprawnościami i dzieci romskich, w szczególności w zakresie leczenia neonatologicznego, pediatrycznego i ortodontycznego;
- (e) Rosnąca liczba rodziców niewyrażających zgody na standardowe, rutynowe szczepienia u swoich dzieci;
- (f) Pojawienie się zakażeń w warunkach szpitalnych oraz lekoopornych szczepów bakterii oraz ich wpływ na zdrowie dzieci;
- (g) Niedostateczne monitorowanie i informacje na temat karmienia piersią oraz brak wsparcia finansowego ze strony państwa w zakresie promowania karmienia piersią;
- (h) Występowanie otyłości u dzieci i niewłaściwy sposób odżywiania wśród dzieci, ubogi w owoce i warzywa.

34. **Zgodnie z Komentrzem Ogólnym nr 15 (2013) w sprawie prawa dziecka do jak najwyższego poziomu zdrowia oraz celem 3.8 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:**

- (a) Zwiększyło jakość i zakres opieki zdrowotnej nad matką i dzieckiem w celu zapewnienia odpowiednich badań przesiewowych, wykrywania i terminowej interwencji w przypadku jakichkolwiek powikłań występujących zarówno u matki jak i u dziecka oraz zapewnienia odpowiedniego doradztwa dla rodziców przez cały czas trwania ciąży;
- (b) Zwiększyło dostęp do leczenia onkologicznego dla dzieci i młodzieży, zwiększyło świadomość wśród lekarzy, dzieci i rodziców w zakresie wczesnych symptomów nowotworów, zwiększyło dostęp do leczenia i zapewniło wystarczające zasoby finansowe, aby takie leczenie było dostępne pod względem finansowym;
- (c) Zabezpieczyło stabilne wsparcie finansowe w zakresie zapewniania opieki paliatywnej dla dzieci;

(d) Zapewniło dostępność i równy dostęp do specjalistycznej opieki ambulatoryjnej o wysokiej jakości, w szczególności do opieki neonatologicznej, pediatrycznej i ortodontycznej, wszystkim dzieciom w kraju, w tym dzieciom znajdującym się w trudnej sytuacji społecznej i ekonomicznej, zwłaszcza dzieciom romskim i z niepełnosprawnością;

(e) Podjęło działania w celu zwiększenia liczby realizowanych szczepień, w tym poprzez przeprowadzanie rutynowych kampanii promujących szczepienia i zapewniło odbycie przez specjalistów i pracowników służby ochrony zdrowia szkoleń w zakresie pracy z dziećmi i skutecznego komunikowania się z ich rodzicami i rodzinami;

(f) Podjęło działania w reakcji na dominujące występowanie zakażeń w warunkach szpitalnych u dzieci oraz uwzględniło wpływ lekoopornych szczepów bakterii na zdrowie dzieci;

(g) Zwiększyło wsparcie, w tym wsparcie finansowe, w celu promowania najlepszych praktyk w zakresie karmienia piersią oraz monitorowało wdrażanie Międzynarodowego Kodeksu Marketingu Produktów Zastępujących Mleko Kobiące;

(h) Odniosło się do problemu otyłości u dzieci, w tym poprzez promowanie zdrowego stylu odżywiania, który uwzględni spożywanie dziennej porcji owoców i warzyw oraz aktywność fizyczną.

Zdrowie psychiczne

35. Komitet zwraca uwagę na rosnącą liczbę nastolatków cierpiących na depresję lub zaburzenia lękowe a także z powodu stresu, często w związku ze szkołą, rosnącą liczbę nastolatków mających myśli samobójcze, którzy są przyjmowani do centrów zdrowia psychicznego oraz na niedostateczną liczbę psychologów i psychiatrów dziecięcych w Państwie-Stronie. Zgodnie z celem 3.4 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Przeprowadziło badania dotyczące pierwotnych przyczyn samobójstw wśród dzieci oraz, na podstawie wyników tych badań, opracowało strategię zapobiegania zachowaniom samobójczym ze szczególną uwagą zwróconą na dzieci, tj. ukierunkowaną na redukcję stresu, poprawę dobrostanu psychicznego, promowanie zdrowego stylu życia i aktywności fizycznej oraz wzmacnianie ochrony socjalnej i usług społecznych, przy uwzględnieniu najlepszych praktyk stosowanych w innych krajach;

(b) Przeznaczyło odpowiednie zasoby ludzkie, techniczne i finansowe na usługi i programy z zakresu zdrowia psychicznego, aby zapewnić, że liczba wykwalifikowanych pracowników służby zdrowia, w tym psychologów i psychiatrów dzieci i młodzieży, oraz liczba dostępnych miejsc w ośrodkach jest dostateczna, aby zaspokoić potrzeby dzieci.

Zdrowie nastolatków

36. Komitet odnotowuje wysiłki podejmowane przez Państwo-Stronę w celu zapobiegania uzależnieniom oraz działania podejmowane w ramach krajowego programu przeciwdziałania narkomanii i krajowego programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych. Zgodnie z Komentarzem Ogólnym nr 4 (2003) w sprawie zdrowia i rozwoju młodzieży w kontekście Konwencji i Komentarzem Ogólnym nr 20 (2016) w sprawie realizacji praw dziecka w okresie dojrzewania oraz celami 3.5 i 5.6 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet wraca do swoich poprzednich zaleceń⁶⁹ i wzywa Państwo-Stronę do:

(a) Rozszerzenia zakresu obowiązkowego przedmiotu: wychowanie do życia w rodzinie w taki sposób, aby nastolatki i nastolatkowie mieli dostęp do wszechstronnej, odpowiedniej do wieku, opartej na nauce i wolnej od stereotypów na temat płci edukacji o życiu seksualnym i reprodukcyjnym, w tym informacji o zapobieganiu ciąży w młodym wieku i zachowaniach seksualnych wysokiego ryzyka, kwestiach związanych z orientacją seksualną i tożsamością płciową, planowaniu rodziny i środkach antykoncepcyjnych oraz zapobieganiu i leczeniu chorób przenoszonych drogą płciową;

(b) Zapewnienia pełnego dostępu do usług w zakresie zdrowia seksualnego i

⁶⁹CRC/C/POL/CO/3-4., ust. 39.

reprodukcyjnego, dostosowanych do potrzeb dziewcząt, dzieci z niepełnosprawnością oraz dzieci o orientacji homoseksualnej lub biseksualnej oraz dzieci transpłciowych i interpłciowych;

(c) Zapewnienia nastolatkom łatwego dostępu do pełnego asortymentu nowoczesnych środków antykoncepcyjnych oraz związanych z tym informacji i usług, w tym antykoncepcji awaryjnej;

(d) Dekryminalizacji aborcji we wszystkich przypadkach i zapewnienia dziewczętom dostępu do bezpiecznej aborcji i opieki poaborcyjnej, każdorazowo dając im możliwość wyrażenia swoich poglądów i uwzględniając te poglądy w należyty sposób w procesie podejmowania decyzji;

(e) Zapewnienia pracownikom służby zdrowia szkoleń w zakresie wspierania dzieci z niepełnosprawnością oraz dzieci o orientacji homoseksualnej lub biseksualnej i dzieci transpłciowych i interpłciowych;

(f) Wzmocnienia działań w zakresie zapobiegania paleniu tytoniu, problemom alkoholowym i narkomanii wśród młodzieży oraz zapewnienia terapii odwykowych osobom jej potrzebującym.

Wpływ zmian klimatycznych na prawa dziecka i zdrowie środowiskowe

37. Odnotowując powołanie Młodzieżowej Rady Klimatycznej i Młodzieżowej Rady Ekologicznej oraz odwołując się do celów 3.9 i 13.3 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet wzywa Państwo-Stronę do:

(a) Przyjęcia pilnych środków ograniczających zgodnie z celami i terminami dotyczącymi ograniczenia emisji gazów cieplarnianych w ramach zobowiązań międzynarodowych określonych w Porozumieniu paryskim;

(b) Stopniowego wycofywania się z finansowania elektrowni węglowych i przyspieszenia przejścia na energię odnawialną;

(c) Usprawnienia wdrażania krajowych programów ochrony powietrza;

(d) Umieszczenia praw i uczestnictwa dzieci w centrum krajowych i międzynarodowych strategii adaptacji do zmian klimatu i łagodzenia ich skutków;

(e) Dokonania oceny wpływu zanieczyszczenia powietrza pochodzącego z elektrowni węglowych i środków transportu na zdrowie dzieci jako podstawy do zaprojektowania strategii, dobrze opracowanej pod względem zasobów, w celu zaradzenia istniejącej sytuacji oraz wprowadzenia rygorystycznych regulacji dotyczących maksymalnych dozwolonych emisji zanieczyszczeń powietrza, w tym tych generowanych przez przedsiębiorstwa prywatne;

(f) Zwiększenia świadomości wśród dzieci i ich przygotowania na zmianę klimatu i występowanie katastrof naturalnych poprzez wprowadzenie przedmiotu do szkolnego programu nauczania i programów doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Standard życia

38. Odnotowując wprowadzenie świadczeń wychowawczych oraz odwołując się do celu 1.3 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona zapewniło odpowiedni i zrównoważony standard życia wszystkim dzieciom na jego terytorium, w szczególności tym, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji. Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Stosowało wielowymiarowe podejście do ubóstwa dzieci w zakresie jego pomiaru i opracowania krajowej strategii na rzecz zmniejszenia ubóstwa koncentrującej się w szczególności na dzieciach i rodzinach w trudnej sytuacji oraz przeznaczyło odpowiednie środki na jej realizację;

(b) Zwiększyło programy wsparcia dla rodziców samotnie wychowujących jedno dziecko, rodziców dzieci z niepełnosprawnością i dzieci bez opieki rodzicielskiej;

(c) Opracowało i stosowało mechanizm egzekwowania obowiązku alimentacyjnego względem dzieci, zgodnie z Art. 27 (4) Konwencji.

Ocena realizacji i rekomendacje

Zdrowie psychiczne⁷⁰

Zgodnie z literaturą przedmiotu wzrost problemów związanych ze zdrowiem psychicznym jest zjawiskiem globalnym. Każdego dnia w Polsce co najmniej sześcioro nastolatków podejmuje próbę samobójczą⁷¹. Istnieje wiele czynników, które mogą być istotne w zrozumieniu tych aspektów, w szczególności pojawienie się depresji, lęku i stresu u nastolatków.

Do czynników można zaliczyć takie kwestie jak:

- czynniki biologiczne – związane z predyspozycjami genetycznymi, wpływem neuropsychologii na funkcjonowanie człowieka czy zmian w ujęciu hormonalnym, co wynika m.in. z okresu dojrzewania;
- czynniki psychospołeczne – trudności/wyzwania w relacjach rówieśniczych, przemoc, problemy w nauce, presja szkolna, poczucie izolacji, osamotnienia czy niezrozumienia;
- czynniki związane z procesem edukacyjnym – atmosfera w szkole, brak wsparcia ze strony innych uczniów czy nauczycieli, doświadczenia przemocy rówieśniczej (w tym cyberprzemoc);
- wpływ pandemii COVID-19 – aspekty związane z izolacją, procesem adaptacyjnym do nowych warunków, lękiem przed chorobą, reorganizacja szkół czy zajęć dodatkowych, przeżywanie żałoby itd.

Coraz częściej nastolatki prowadzą życie równoległe w cyberprzestrzeni - a w niemałej ilości przypadków jest to w zasadzie ich pierwsze miejsce realizacji potrzeb - co prowadzi coraz częściej do kryzysów, a nawet prób samobójczych czy wręcz samobójstw. Liczba nastolatków z tendencjami samobójczymi jest szczególnie niepokojąca. Zgodnie z danymi Komendy Głównej Policji w latach 2020-2023 wciąż wzrasta liczba dziewcząt, które popełniły samobójstwo. Od roku 2020 wzrost ten wyniósł 63,4%. Z kolei wśród chłopców przyrost samobójstw następował w latach 2020-2022, natomiast w roku 2023 wyraźnie liczba samobójstw się zmniejszyła o 17,8% w stosunku do roku 2022. W całej populacji dzieci i młodzieży liczba samobójstw zmniejszyła się o 7%. Porównując rok 2023 i 2024 widoczny jest duży spadek liczby samobójstw na poziomie 12,4%. W stosunku do roku 2022, kiedy to wystąpił szczyt samobójstw dziewcząt i chłopców (okres pandemii COVID-19) liczba samobójstw wśród nich zmniejszyła się o 18,6%. Wyraźnie rysuje się tu utrzymujący się trend malejący, który jest większy niż spadek liczby osób w kohorcie powyżej 19 roku życia⁷².

Myśli i zachowania samobójcze są często wynikiem interakcji wielu czynników ryzyka, w tym wymienionych powyżej, a także doświadczeń traumatycznych, nadużywania substancji

⁷⁰ Punkt pt. „Zdrowie psychiczne” został opracowany przez prof. Marlenę Stradomską na zlecenie Stowarzyszenia Polski Komitet Narodowy UNICEF.

⁷¹ Witkowska H. Kicińska L. Palma J. Łuba M. *Zrozumieć, aby zapobiec 2024 – zachowania samobójcze wśród dzieci i młodzieży*. II edycja raportu na podstawie danych KGP i serwisu www.zwjr.pl. Serwis Życie Warto Jest Rozmowy. Warszawa. 2024.

⁷² To ważne informacje, ponieważ oznacza, że pomimo niewielkiego wzrostu liczby odnotowanych przez Komendę Główną Policji prób samobójczych (3%) samobójstw jest znacznie mniej. Trend ten utrzymuje się już 24 miesiące.

psychoaktywnych i współwystępujących zaburzeń psychicznych. Niedostateczna liczba psychologów dziecięcych i psychiatrów stanowi poważną barierę w dostępie do adekwatnej pomocy. Skutkuje to długim czasem oczekiwania na wizytę, brakiem możliwości uzyskania szybkiej interwencji w sytuacjach kryzysowych oraz utrudnionym dostępem do terapii i leczenia⁷³.

Konkretnie, cel 3.4 brzmi: *Do 2030 roku obniżyć o 1/3 przedwczesną umieralność z powodu chorób niezakaźnych poprzez zapobieganie i leczenie oraz promowanie zdrowia psychicznego i dobrostanu*. Odwołanie się do celu 3.4 SDGs jest istotnym zagadnieniem, gdyż wskazuje, że problemy ze zdrowiem psychicznym młodzieży nie są jedynie problemem lokalnym czy nawet narodowym, ale stanowią globalne wyzwanie, które wymaga skoordynowanych działań na całym świecie. Uznaje się, że zdrowie psychiczne jest związane z zrównoważonym rozwojem. Wskazuje się, że ma ono wpływ na inne obszary, takie jak: samoocena, relacje społeczne, aspekty edukacyjne oraz jakość funkcjonowania.

Realizacja celu 3.4 wymaga działań na wielu poziomach, w tym: promocji zdrowia psychicznego (edukacja, kampanie społeczne, programy profilaktyczne), zapobieganie (wczesna identyfikacja czynników ryzyka), leczenie (dostęp do opieki psychologicznej, psychoterapeutycznej, psychiatrycznej, terapii i farmakoterapii), zmniejszenie stygmatyzacji i stereotypów (zmiana podejścia do leczenia oraz osób, które już chorują psychicznie). Odwołanie do SDGs umożliwia monitorowanie postępów w realizacji celu 3.4 na poziomie krajowym i globalnym, poprzez mierzenie wskaźników tj.: wskaźniki samobójstw, rozpowszechnienie zaburzeń psychicznych i dostęp do usług zdrowotnych.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

35. [...] Zgodnie z celem 3.4 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Przeprowadziło badania dotyczące pierwotnych przyczyn samobójstw wśród dzieci oraz, na podstawie wyników tych badań, opracowało strategię zapobiegania zachowaniom samobójczym ze szczególną uwagą zwróconą na dzieci, tj. ukierunkowaną na redukcję stresu, poprawę dobrostanu psychicznego, promowanie zdrowego stylu życia i aktywności fizycznej oraz wzmacnianie ochrony socjalnej i usług społecznych, przy uwzględnieniu najlepszych praktyk stosowanych w innych krajach;

⁷³Zrównoważony Rozwój (SDGs), który dotyczy „zapewnienia zdrowego życia i promowania dobrobytu dla wszystkich w każdym wieku”, jest istotny. Podkreśla on globalne zobowiązanie do poprawy zdrowia psychicznego i dostępu do opieki zdrowotnej, w tym dla młodzieży. Cele Zrównoważonego Rozwoju to 17 globalnych celów, przyjętych przez ONZ w 2015 roku w ramach Agendy na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030. Stanowią one plan działania na rzecz ludzi, planety i dobrobytu. Ich celem jest wyeliminowanie ubóstwa, zapewnienie pokoju i dobrobytu oraz ochrona planety dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Odwołując się do celu 3.4 Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDGs), zaleca się podjęcie konkretnych działań w zakresie zapobiegania samobójstwom wśród dzieci. Kluczowym zagadnieniem jest przeprowadzenie badań nad podstawowymi przyczynami samobójstw wśród dzieci i młodzieży. Badania naukowe są niezbędne do zrozumienia złożonej etiologii zachowań samobójczych. Powinny one uwzględniać następujące elementy:

Czynniki ryzyka, w tym:

- czynniki indywidualne: zaburzenia psychiczne (depresja, lęk, zaburzenia osobowości), doświadczenia traumatyczne (przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna, ekonomiczna zaniedbanie), problemy zdrowotne, niska samoocena, impulsywność itd.;
- czynniki rodzinne: problemy w relacjach rodzinnych (konflikty, przemoc domowa, rozwód rodziców), choroby psychiczne w rodzinie, nadużywanie substancji psychoaktywnych przez członków rodziny itd.;
- czynniki środowiskowe: presja rówieśnicza, *bullying* (w tym cyberprzemoc), dyskryminacja, trudna sytuacja ekonomiczna, brak dostępu do wsparcia społecznego;
- nowoczesne zagrożenia: dostęp do substancji psychoaktywnych, dostęp do nieodpowiednich grup (np. społeczności Pro Ana, pakt samobójczy), w mediach społecznościowych (istotna jest kwestia monitorowania mediów).

Czynniki ochronne

Identyfikacja czynników, które chronią przed zachowaniami samobójczymi, takich jak: silne więzi rodzinne, wsparcie społeczne⁷⁴, umiejętność radzenia sobie ze stresem, pozytywne relacje z rówieśnikami, dostęp do opieki psychologicznej i psychiatrycznej. Istotne jest uwzględnienie specyfiki rozwoju dziecka i nastolatka, w tym zmian hormonalnych, poznawczych i emocjonalnych⁷⁵. Ważnym zagadnieniem jest też odpowiednia komunikacja w relacji dorosły-dziecko i otwarta komunikacja.

Niezbędne jest opracowanie strategii zapobiegania samobójstwom na podstawie wyników badań. Strategia powinna być oparta na dowodach naukowych (evidence-based) i uwzględniać specyficzne potrzeby i kontekst danej populacji. Powinna obejmować: działania profilaktyczne (programy edukacyjne i psychoedukacyjne skierowane do dzieci, młodzieży, rodziców i nauczycieli, mające na celu zwiększanie świadomości na temat zdrowia psychicznego, rozpoznawanie objawów kryzysu psychicznego i promowanie umiejętności radzenia sobie ze stresem), wczesną interwencję (system wczesnego wykrywania problemów psychicznych i

⁷⁴Istotne jest także odpowiednie przygotowanie oraz przeszkolenie osób, które wykonują tzw. zawody zaufania społecznego – nieocenionym przykładem są funkcjonariusze policji, strażacy, pracownicy socjalni i inni, którzy są cennym zasobem szczególnie w małych miejscowościach.

⁷⁵Warto wspomnieć o asymetrii między rozwojem hormonalno-seksualnym u dziewczynek i chłopców. Nie da się nie zauważyć różnic między aspektami biologicznymi, a rozwojem psychicznym (poznawczo-emocjonalnym) a rozwojem społecznym młodzieży. Młode osoby są potencjalnie dojrzałe biologicznie natomiast zupełnie nie jest to związane z ich rozwojem społecznym. W związku z powyższym konieczne jest wprowadzenie działań edukacyjnych, profilaktycznych oraz kampanii społecznych.

interwencji kryzysowej w szkołach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych i w społecznościach lokalnych), dostęp do opieki (zapewnienie dostępu do profesjonalnej pomocy psychologicznej i psychiatrycznej, w tym terapii i leczenia farmakologicznego).

Dzieci i młodzież stanowią szczególną grupę, ze względu na swój rozwijający się układ nerwowy i emocjonalność. Strategie zapobiegania samobójstwom powinny być dostosowane do ich wieku i etapu rozwoju. Koncentracja na zmniejszaniu stresu (nauka technik radzenia sobie ze stresem, promowanie zdrowego stylu życia np. sen, odżywianie), redukcja presji szkolnej, poprawie dobrostanu psychicznego (budowanie poczucia własnej wartości, rozwijanie umiejętności społecznych, promowanie pozytywnych relacji), promowaniu zdrowego stylu życia i aktywności fizycznej oraz wzmacnianiu ochrony społecznej.

Biorąc pod uwagę najlepsze praktyki wdrożone w innych krajach warto wymieniać doświadczenia i adaptować zagadnienia do sprawdzonych rozwiązań z innych krajów. Jest to cennym źródłem wiedzy i inspiracji, z uwzględnieniem specyfiki lokalnego kontekstu. Wymienione aspekty wskazują na konieczność podejścia opartego na dowodach naukowych, uwzględniającego specyfikę wieku rozwojowego i obejmującego działania na wielu poziomach: od badań naukowych, poprzez profilaktykę i wczesną interwencję, po zapewnienie dostępu do opieki i wzmacnianie wsparcia społecznego. Realizacja tych zaleceń może znacząco przyczynić się do redukcji liczby samobójstw wśród dzieci i młodzieży.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

35. [...]

(b) Przeznaczyło odpowiednie zasoby ludzkie, techniczne i finansowe na usługi i programy z zakresu zdrowia psychicznego, aby zapewnić, że liczba wykwalifikowanych pracowników służby zdrowia, w tym psychologów i psychiatrów dzieci i młodzieży, oraz liczba dostępnych miejsc w ośrodkach jest dostateczna, aby zaspokoić potrzeby dzieci.

Zalecenie to dotyczy kluczowego aspektu, jakim jest zapewnienie odpowiednich zasobów, aby skutecznie odpowiadać na potrzeby w zakresie zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Brak adekwatnych strategii stanowi poważną barierę w dostępie do opieki i może prowadzić do negatywnych konsekwencji, takich jak: pogorszenie stanu zdrowia psychicznego, eskalacja problemów, a w skrajnych przypadkach – do prób samobójczych i samobójstw dokonanych.

Kluczowe jest zwiększenie liczby psychologów dziecięcych i młodzieżowych, psychiatrów dzieci i młodzieży, psychoterapeutów, pedagogów specjalnych, terapeutów środowiskowych i innych specjalistów zajmujących się zdrowiem psychicznym dzieci i młodzieży. Niedobór kadr w tych zawodach jest problemem globalnym, a jego konsekwencją są kolejki i długi czas

oczekiwania na wizytę, brak możliwości lub ograniczenie uzyskania szybkiej interwencji w sytuacjach kryzysowych oraz ograniczony dostęp do terapii (w tym ze względów finansowych).

Oprócz zwiększenia liczby specjalistów, ważne jest również dbanie o ich ciągły rozwój zawodowy i podnoszenie kwalifikacji. Wymaga to inwestowania w szkolenia, superwizje i dostęp do aktualnej wiedzy naukowej. Efektywne świadczenie usług z zakresu zdrowia psychicznego wymaga współpracy interdyscyplinarnej pomiędzy różnymi specjalistami.

Elementem istotnym jest wdrożenie odpowiednich zasobów technicznych:

- zapewnienie odpowiedniej infrastruktury, w tym gabinetów psychologicznych i psychiatrycznych, poradni zdrowia psychicznego, oddziałów psychiatrycznych dla dzieci i młodzieży, ośrodków interwencji kryzysowej, a także placówek oferujących wsparcie środowiskowe;
- dostęp do nowoczesnych narzędzi diagnostycznych i terapeutycznych, opartych na dowodach naukowych. Ważne jest usystematyzowanie wiedzy i wdrożenie niniejszych metod nie tylko lokalnie, ale wskazując na cały teren;
- wykorzystanie technologii teleinformatycznych (np. telekonsultacje, platformy e-learningowe, platformy pomocowe) w celu zwiększenia dostępu do opieki, szczególnie w regionach oddalonych od dużych miast;
- wydzielenie odpowiednich zasobów finansowych, w tym zapewnienie stabilnego finansowania usług i programów z zakresu zdrowia psychicznego, w tym programów profilaktycznych, interwencyjnych i terapeutycznych; zapewnienie refundacji świadczeń, aby były one dostępne dla wszystkich dzieci i młodzieży, niezależnie od ich statusu materialnego oraz finansowanie badań naukowych nad przyczynami i leczeniem zaburzeń psychicznych u dzieci i młodzieży;
- zapewnienie dostępności hospitalizacji, w tym odpowiedniej liczby łóżek w oddziałach psychiatrycznych dla dzieci i młodzieży, aby w sytuacjach kryzysowych, gdy leczenie ambulatoryjne jest niewystarczające, możliwe było zapewnienie hospitalizacji oraz wdrożenie alternatyw dla hospitalizacji (skupienie się na rozwoju alternatywnych form opieki, tj.: interwencja kryzysowa w domu, hostele terapeutyczne, opieka środowiskowa, aby ograniczyć konieczność hospitalizacji i promować leczenie w środowisku).

Zalecenie dotyczące alokacji zasobów jest kluczowe dla poprawy stanu zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży. Zapewnienie odpowiednich zasobów ludzkich, technicznych i finansowych jest warunkiem koniecznym do skutecznego wdrażania programów profilaktycznych, interwencyjnych i terapeutycznych.

Rekomendacje

W celu poprawy zdrowia psychicznego, dobrostanu dzieci i młodzieży istotne jest wdrożenie następujących kwestii:

1. Działania strategiczne

- a) Uznanie kwestii związanej z poprawą zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży jako priorytet. Istotne jest wdrożenie zagadnienia do strategicznych dokumentów państwowych (z uwzględnieniem Celów Zrównoważonego Rozwoju – szczególne celu 3.4).
- b) Zapewnienie działań w oparciu o współpracę międzyinstytucjonalną i międzyresortową (szczególnie Ministerstwo Zdrowia, Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji czy Ministerstwo Edukacji i Nauki).
- c) Wdrożenie Narodowej Strategii Zdrowia Psychicznego Dzieci i Młodzieży z uwzględnieniem wcześniejszych badań, celów, wskaźników, opinii ekspertów itd.).

2. Działania systemowe

- a) Zwiększenie nakładów finansowych i instytucjonalnych na działania mające poprawić zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży, a docelowo zapewnić im dobrostan psychiczny, emocjonalny i społeczny.

3. Działanie w zakresie zwiększenia zasobów kadrowych w ujęciu zdrowia psychicznego

- a) Podjęcie działań w zakresie zwiększania ilości psychologów, psychoterapeutów, interwentów kryzysowych, pedagogów, pedagogów specjalnych, terapeutów środowiskowych i innych specjalistów (w każdej dziedzinie np. w służbach powinno się zwiększyć ilość osób wyspecjalizowanych w pracy z dziećmi i młodzieżą, w celu redukcji sytuacji, w których do współpracy zapraszani są specjaliści w tej dziedzinie zupełnie z innych placówek np. biegli sądowi).
- b) Podjęcie działań wspierających edukację, szkolenia specjalistyczne dla osób, które mają wykształcenie kierunkowe np. studia podyplomowe z zakresu suycydologii w celu zwiększenia i wykorzystywania podstawowej wiedzy w tym zakresie w swojej praktyce zawodowej.
- c) Podnoszenie kwalifikacji kadry w ujęciu inwestowania w działania superwizyjne, mentoringowe, w celu dostępu do aktualnej wiedzy naukowej i praktycznej.
- d) Zapewnienie możliwości współpracy interdyscyplinarnej, w celu wypracowania procedur i mechanizmów, które pomogą w komunikacji i spójnych działaniach między specjalistami różnych dziedzin (lekarze rodzinni, lekarze pediatrizy, lekarze psychiatrzy, psychologowie, psychoterapeuci, pracownicy socjalni, przedstawiciele służb np. funkcjonariusze policji, organizacje pozarządowe i inne).

4. Podejmowania działań w obszarze usług i programów

- a) Zwiększenie dostępności i oferty usług ambulatoryjnych (dostęp do poradni zdrowia psychicznego, gabinetów psychologicznych i psychiatrycznych dla dzieci i młodzieży).
- b) Podejmowanie działań w celu darmowych usług specjalistycznych i/lub usług niskopłatnych/dofinansowanych.

- c) Zwiększenie możliwości związanej z opieką środowiskową, wzmocnienie roli Centrów Zdrowia Psychicznego (w ujęciu możliwości skorzystania z kompleksowej opieki w miejscu zamieszkania lub nieopodal, wsparcie środowiskowe, interwencję kryzysową i wsparcie programów).
 - d) Rozwój działań mających na celu terapię w formie zdalnej (telemedycyny), wykorzystanie technologii teleinformatycznych w celu zwiększenia dostępu do opieki, w szczególności jeśli w danym rejonie bezpośredni kontakt z wyspecjalizowanym specjalistą jest utrudniony).
5. Zadbanie o wzmocnienie promocji zdrowia psychicznego oraz profilaktyki
- a) Wprowadzenie programów profilaktycznych rozpoczynając od działań w żłobkach, przedszkolach, szkołach po placówki opiekuńczo-wychowawcze (beneficjentami powinny być dzieci, młodzież oraz nauczyciele/wychowawcy/osoby pracujące z dziećmi i młodzieżą).
 - b) Realizacja kampanii społecznych (wcześniej uwzględnionych ze specjalistami z zakresu zdrowia psychicznego, np. Ekspertami Biura ds. Przeciwdziałania Zachowaniom Samobójczym działających w Instytucie Psychiatrii i Neurologii przy Ministerstwie Zdrowia) w celu zapewnienia adekwatnych, spełniających warunki działań w danym kraju.
 - c) Działania powinny być realizowane w oparciu o rodzime wyniki badań, w celu redukcji błędów powielania kampanii i innych działań na rzecz profilaktyki, które są realizowane w innych krajach, ale nie przyniosą efektu w danym kraju ze względu na specyfikę w wieloaspektowym ujęciu (wiodące problemy, aspekty społeczno-kulturowe, stygmatyzacja itd.).
6. Zapewnienie wcześniej interwencji, w tym interwencji kryzysowej
- a) Wdrożenie systemów wczesnego wykrywania problemów psychicznych w szkołach i placówkach opiekuńczo-wychowawczych.
 - b) Utworzenie mobilnych zespołów specjalistycznych, w tym interwencji kryzysowej, które będą mogły reagować na sytuacje nagłe i udzielać wsparcia w miejscu zamieszkania.
 - c) Utrzymanie odpowiedniej liczby łóżek w oddziałach psychiatrycznych dla dzieci i młodzieży oraz rozwój alternatywnych form opieki, takich jak hostele terapeutyczne i opieka środowiskowa, aby ograniczyć konieczność hospitalizacji.
7. Działania w obszarze badań naukowych
- a) Zwiększenie nakładów na badania naukowe dotyczące przyczyn, diagnozy i leczenia zaburzeń psychicznych u dzieci i młodzieży, a także na badania nad skutecznością programów profilaktycznych i interwencyjnych.
8. Działania w obszarze edukacji

- a) Wprowadzenie obowiązkowych szkoleń dla nauczycieli i personelu szkolnego z zakresu rozpoznawania objawów problemów psychicznych u dzieci i młodzieży.
- b) Wprowadzenie obowiązkowych szkoleń z zakresu udzielania pierwszej pomocy psychologicznej dla dzieci i młodzieży i kierowania do odpowiednich specjalistów.
- c) Wprowadzenie zajęć profilaktycznych z zakresu pierwszej pomocy psychologicznej, wsparcia rówieśniczego dla dzieci i młodzieży, poprawy dobrostanu itd.⁷⁶

9. Działania na rzecz monitorowania działań i ich ewaluacji

- a) a) Opracowanie wskaźników monitorowania postępów w realizacji działań na rzecz poprawy zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży.
- b) b) Wdrożenie regularnej ewaluacji efektów podejmowanych działań i ich modyfikacja w oparciu o zebrane dane.
- c) Realizacja powyższych rekomendacji, opartych na aktualnej wiedzy naukowej i najlepszych praktykach, pozwoli na stworzenie kompleksowego i skutecznego systemu wsparcia dla dzieci i młodzieży.

Wpływ zmian klimatycznych na prawa dziecka i zdrowie środowiskowe⁷⁷

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

37. [...] (a) Przyjęcia pilnych środków ograniczających zgodnie z celami i terminami dotyczącymi ograniczenia emisji gazów cieplarnianych w ramach zobowiązań międzynarodowych określonych w Porozumieniu paryskim;

Polska jest jedną z 197 Stron Porozumienia Paryskiego w ramach Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (UNFCCC). Jego mechanizmem wdrożeniowym są “Nationally Determined Contributions” (NDC) – plany krajowe każdej

⁷⁶Przykład działań – Życie Warto Jest Rozmowy - *Wspierająca Szkoła* to program skierowany do szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W jego ramach nauczyciele, pedagodzy, rodzice oraz uczniowie budują stosowną wiedzę i umiejętności, otrzymują odpowiednie narzędzia tak, by dbać o dobrostan psychiczny dzieci i młodzieży. Udział w programie kończy przyznanie certyfikatu Wspierająca Szkoła. <https://zwjr.pl/wspierajaca-szkola>

⁷⁷Punkt pt. „Wpływ zmian klimatycznych na prawa dziecka i zdrowie środowiskowe” został opracowany przez Zuzannę Borowską i Kornelię Iwonę Jasiuk (Fundacja Open Dialogues International) na zlecenie Stowarzyszenia Polski Komitet Narodowy UNICEF.

Strony opisujące wkład w realizację celów Porozumienia⁷⁸. Co ciekawe, Unia Europejska, również będąca Stroną Porozumienia, składa swój NDC wspólnie jako 27 państw członkowskich, wśród których jest Polska. Ostatnia aktualizacja NDC UE (2023) wprowadza prawnie wiążący cel redukcji emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 55% do 2030 r. w porównaniu do 1990 r., a dla Polski określa redukcję o 17,7% między 2005 a 2030 r⁷⁹. UE ustala ponadto cele działań klimatycznych wiążące dla wszystkich jej członków, w tym Polski, oraz wdraża ramy prawne, takie jak Europejski Zielony Ład i pakiet „Fit for 55”.

Ostatnie wyniki Polski w redukcji emisji CO₂ znacząco się poprawiły. Według danych systemu EU-ETS⁸⁰, polska gospodarka w zeszłym roku wyemitowała o 38% mniej CO₂ niż rok wcześniej. Redukcja emisji przez Polskę stanowiła aż ¼ redukcji całej Unii Europejskiej i była największa spośród wszystkich 27 państw.

Mimo tych postępów, polityka klimatyczno-energetyczna Polski wymaga pilnych zmian pod kątem ambicji mitygacyjnej. Przykładowo, Polityka Energetyczna Polski do 2040 r.⁸¹ mówi o redukcji emisji GHG do 2030 r. tylko o ok. 30% w stosunku do 1990 r., jak również że “w 2030 r. udział węgla w wytwarzaniu energii elektrycznej nie będzie przekraczać 56%”, zaś “gaz ziemny będzie paliwem pomostowym w transformacji energetycznej”. Takie założenia są niezgodne z międzynarodowymi standardami, w tym rekomendacjami IPCC. Dokument zakłada, że obserwując obecne trendy, “nie można liczyć, że w przewidywalnej perspektywie emisja gazów cieplarnianych w skali światowej zostanie tak zredukowana, aby zahamować zmiany klimatu”, co wzmacnia jego priorytet dla działań adaptacyjnych zamiast mitygacyjnych. Konieczność adaptacji jest wnioskiem uzasadnionym, jednak raczej dla krajów globalnego południa, a nie w kraju członkowskim UE, która przedstawia się jako światowy lider ambicji klimatycznej.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie skutecznych mechanizmów monitorowania zgodności krajowych polityk z zobowiązaniami UE i międzynarodowymi, w tym oceny skutków środowiskowych wszystkich aktów prawnych, także niezwiązanych bezpośrednio z klimatem.
2. Jak najszybsze przyjęcie nowej polityki energetycznej zgodnej z Porozumieniem Paryskim.
3. Utworzenie w rządzie specjalnej grupy ds. działań klimatycznych nadzorującej wdrażanie i zgodność z celami Porozumienia.

⁷⁸Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ). (2015). *Porozumienie Paryskie*, Artykuł 4.

⁷⁹ Komisja Europejska. (2023). *The update of the nationally determined contribution of the European Union and its Member States*. <https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2023-10/ES-2023-10-17%20EU%20submission%20NDC%20update.pdf>

⁸⁰ Business Insider Polska. (2024, 5 maj). *Drastyczny spadek emisji CO₂ w Polsce. Unia może się od nas uczyć*. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/drastyczny-spadek-emisji-co2-w-polsce-unia-moze-sie-od-nas-uczyc/zb951wk>

⁸¹ Ministerstwo Aktywów Państwowych. *Polityka Energetyczna Polski do 2040 r. (PEP2040)*. <https://www.gov.pl/web/ia/polityka-energetyczna-polski-do-2040-r-pep2040>

4. Aktywny udział w kształtowaniu polityki klimatycznej UE, wspieranie unijnych zobowiązań finansowych oraz promowanie sprawiedliwego podziału odpowiedzialności finansowej, co może pozwolić Polsce na zdobycie większego krajowego finansowania od UE.
5. Promowanie na arenie międzynarodowej narracji UE jako lidera ambitnych NDC oraz działań zwiększających odpowiedzialność, przejrzystość i inkluzywność społeczną.
6. Integracja mechanizmów wyceny emisji i systemu EU-ETS z politykami krajowymi, jak również wprowadzenie budżetów sektorowych i regularnych raportów postępów.
7. Promowanie i wspieranie rozwiązań opartych na przyrodzie (Nature-Based Solutions), takich jak duże projekty zalesiania, ochrona ekosystemów i zwiększanie bioróżnorodności.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

37. [...] (b) Stopniowego wycofywania się z finansowania elektrowni węglowych i przyspieszenia przejścia na energię odnawialną;

Polska, historycznie silnie uzależniona od węgla, zмага się z dużymi wyzwaniami związanymi z odejściem od paliw kopalnych, w tym z opóźnieniami w wygaszaniu finansowania elektrowni węglowych. W 2022 r. węgiel odpowiadał za 70,7% produkcji energii brutto w Polsce⁸². Mimo że jednocześnie udział OZE w miksie energetycznym przekroczył 20%, a produkcja gazu ziemnego spadła do najniższego poziomu od 2017 roku, pewne opóźnienia wydają się nieuniknione.

Polscy urzędnicy wskazują na konieczność przedłużenia unijnych regulacji umożliwiających subsydiowanie elektrowni węglowych dla Polski do 2028 roku, gdyż energia z węgla będzie niezbędna do zachowania bezpieczeństwa energetycznego do czasu budowy pierwszej elektrowni jądrowej⁸³.

PEP2040 swój główny cel definiuje jako: “bezpieczeństwo energetyczne - przy zapewnieniu konkurencyjności gospodarki, efektywności energetycznej i zmniejszenia oddziaływania sektora energii na środowisko - biorąc pod uwagę optymalne wykorzystanie własnych zasobów energetycznych”. Wygaszanie elektrowni węglowych czy efektywne przeniesienie finansowania z węgla na OZE nie jest więc priorytetem, zwłaszcza że Kierunek 1 mówi o “optymalnym wykorzystaniu własnych surowców energetycznych”, nie o wygaszaniu

⁸² U.S. Department of Commerce. (2024). *Poland energy sector*.

<https://www.trade.gov/country-commercial-guides/poland-energy-sector>

⁸³ Reuters. (2024). *Poland needs coal plant subsidies beyond 2028, energy official says*. reuters.com/business/energy/poland-needs-coal-plant-subsidies-beyond-2028-energy-official-says-2024-03-19/

któregokolwiek z nich. Czytamy też o możliwych utrudnieniach transformacji energetycznej przez regulacje unijne “utrudniające inwestycje w paliwa kopalne”. Co do gazu, dokument wskazuje, iż “utrudniony dostęp do kapitału na potrzeby inwestycji związanych z infrastrukturą gazową może stworzyć niekorzystne warunki dla transformacji energetycznej”. Choć te obawy mogą być zasadne, nadmierne poleganie na gazie uniemożliwi Polsce osiągnięcie celów transformacyjnych UE i międzynarodowych.

Wygazanie finansowania elektrowni węglowych i przyspieszenie przejścia na OZE to fundamenty sprawiedliwej transformacji, którą Polska musi przejść. Transformacja ta wymaga nie tylko odejścia od węgla, ale także przekwalifikowania pracowników, tworzenia zielonych miejsc pracy oraz uwzględnienia zasad sprawiedliwości społecznej, dialogu społecznego i obywatelskiego, ochrony socjalnej i praw pracowniczych.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie prawnego zakazu finansowania nowych elektrowni węglowych, obejmującego publiczne i prywatne środki oraz inwestycje spółek państwowych.
2. Opracowanie szczegółowej strategii wygaszania elektrowni węglowych z harmonogramem ich zamknięcia, aby osiągnąć neutralność klimatyczną do 2050 r.
3. Konkretnie zobowiązanie do przestrzegania zasad sprawiedliwej transformacji poprzez przekwalifikowanie pracowników zamykanych kopalni i tworzenie nowych miejsc pracy, aby nie wpływać negatywnie na ich jakość życia, a także współpraca ze związkami zawodowymi.
4. Aktywne angażowanie samorządów lokalnych poprzez wsparcie w projektowaniu lokalnych planów transformacji energetycznej, pozyskiwaniu funduszy UE i zarządzaniu OZE.
5. Przyspieszenie inwestycji i badań w sektorze OZE, w tym poprzez:
 - a. Finansowanie rozwoju i badań nad nowymi technologiami, jak zaawansowane turbiny, pływające farmy fotowoltaiczne i zielony wodór.
 - b. Wspieranie zdecentralizowanych systemów OZE i projektów tworzonych przez społeczności lokalne, by zwiększać ich zaangażowanie.
 - c. Upraszczanie procedur administracyjnych uzyskiwania pozwoleń na projekty OZE.
 - d. Rozważenie zaostrzenia kar za brak wymiany pieców oraz zwiększenie zasięgu kontroli terenowych przeprowadzanych w tym zakresie.
 - e. Tworzenie funduszy publiczno-prywatnych dla startupów i nowych technologii.
6. Przeznaczenie środków z węgla na OZE i transformację energetyczną, np. poprzez fundusz transformacyjny wspierający regiony zależne od węgla, jak np Śląsk.
7. Maksymalne wykorzystanie funduszy unijnych, takich jak Fundusz Sprawiedliwej Transformacji, Instrument na rzecz Odbudowy i Zielony Ład.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

37. [...]

(c) Usprawnienia wdrażania krajowych programów ochrony powietrza;

Krajowy Program Ochrony Powietrza (KPOP) został ogłoszony w 2015 roku jako strategiczny dokument mający na celu poprawę jakości powietrza w Polsce. Pierwotnie obejmował on działania do 2020 roku z perspektywą do 2030 roku. W 2021 roku dokonano jego aktualizacji, przedłużając horyzont czasowy do 2025 roku, z perspektywą do 2030 i 2040 roku⁸⁴.

Według sprawozdania z realizacji zadań wynikających z aktualizacji KPOP za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2022 roku, podjęto szereg działań mających na celu redukcję zanieczyszczeń powietrza. Działania te obejmowały m.in. ograniczenie emisji z sektora bytowo-komunalnego, transportu oraz przemysłu. Jednakże, pomimo podjętych inicjatyw, w wielu regionach Polski nadal odnotowuje się przekroczenia dopuszczalnych poziomów zanieczyszczeń, co wskazuje na potrzebę intensyfikacji działań⁸⁵.

Rekomendacje

1. Rozszerzenie programów dotacyjnych takich jak "Czyste Powietrze", co umożliwi szybszą wymianę starych, nieefektywnych źródeł ciepła na nowoczesne i ekologiczne rozwiązania.
2. Przyspieszenie wprowadzenia zakazu stosowania kopciuchów (kotłów pozaklasowych) na terenie całej Polski, z obowiązkiem wymiany najpóźniej do 2026 roku.
3. Ustanowienie standardów emisyjnych dla wszystkich źródeł ciepła, również dla małych instalacji (poniżej 1 MW), które dotąd były słabiej regulowane.
4. Podwyższenie norm jakości węgla i pelletu – dopuszczenie do obrotu tylko paliw o najwyższych parametrach ekologicznych.
5. Program pilotażowy z darmowymi czujnikami jakości powietrza dla gmin i osiedli.
6. Wprowadzenie stref czystego transportu (LEZ – Low Emission Zones) w

⁸⁴ Ministerstwo Klimatu i Środowiska. (2024). *Krajowy Program Ochrony Powietrza*. <https://www.gov.pl/web/klimat/krajowy-program-ochrony-powietrza>

⁸⁵ Ministerstwo Klimatu i Środowiska. *Sprawozdanie z realizacji zadań wynikających z „Aktualizacji Krajowego Programu Ochrony Powietrza do 2025 r. (z perspektywą do 2030 r. oraz do 2040 r.) za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2022 r.*

największych miastach, z ograniczeniem dla pojazdów spalinowych.

7. Budowa nowych ścieżek rowerowych i pasów dla hulajnóg elektrycznych w miastach oraz rozwój systemów rowerów miejskich.
8. Zwiększenie liczby inspektorów WIOŚ (Wojewódzkie Inspektoraty Ochrony Środowiska) i straży miejskich odpowiedzialnych za kontrole emisji, oraz rozszerzenie uprawnień straży miejskiej do nakładania mandatów za spalanie odpadów i używanie zakazanych paliw.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

37. [...]

(d) Umieszczenia praw i uczestnictwa dzieci w centrum krajowych i międzynarodowych strategii adaptacji do zmian klimatu i łagodzenia ich skutków;

Zarówno w Polsce, jak i na świecie, uwzględnianie praw dzieci w strategiach klimatycznych, to wciąż nowa praktyka, daleka od normy. Choć na znaczeniu zyskuje udział młodzieży, bywa on często jedynie symboliczny i nie uwzględnia w pełni potrzeb młodszych dzieci.

Prawo do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska, uznane przez rezolucję Rady Praw Człowieka ONZ 48/13 i Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2022 r., jest jednym z fundamentalnych praw człowieka, a zatem jest również prawem dzieci⁸⁶. Prawa dzieci są chronione w traktatach środowiskowych, m.in. w Porozumieniu Paryskim⁸⁷. Proces UNFCCC promuje edukację, rozwój kompetencji, świadomość, udział społeczny, publiczny dostęp do informacji i współpracę międzynarodową poprzez program Action for Climate Empowerment (ACE)⁸⁸, który wspiera również prawa i uczestnictwo dzieci w kontekście klimatu. Roczny raport podsumowujący ACE⁸⁹ 2024 podkreśla, że „edukacja i wzmacnianie dzieci są ściśle związane z ochroną ich praw, w tym prawa do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska”. Zwraca także uwagę na potrzebę mierzenia wpływu działań klimatycznych na dzieci i jak najwcześniejszego rozwijania zielonych kompetencji.

W Polsce brak tradycji zarówno uwzględniania praw dzieci w polityce klimatycznej, jak i uwzględniania klimatu w przepisach o prawach dziecka. Krajowa lista praw dziecka Rzecznika

⁸⁶ Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ i Rady Praw Człowieka ONZ: *Resolutions on the right to a clean, healthy and sustainable environment (A/HRC/RES/48/13; A/RES/76/300)*.

⁸⁷ Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ). (2015). *Porozumienie Paryskie*, Preambuła.

⁸⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ). (1992; 2015). *Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (UNFCCC)*, Artykuł 6; *Porozumienie Paryskie*, Artykuł 12.

⁸⁹ Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu (UNFCCC). (2024). *Progress in implementing activities under the Glasgow work programme on Action for Climate Empowerment (SBI/2024/20)*. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/sbi2024_20_adv.pdf

Praw Dziecka nie wspomina o wpływie zmian klimatu na dzieci⁹⁰. Polityki klimatyczne, jak PEP2040, nie uwzględniają praw dzieci ani ich roli w adaptacji ani mitygacji zmian klimatu. Mimo organizacji w Polsce ważnych wydarzeń takich jak COP24, wciąż brakuje instytucjonalnych działań angażujących dzieci w procesy decyzyjne. Młodzieżowa Rada Klimatyczna⁹¹, choć uznana przez Ministerstwo Klimatu i Środowiska, budzi obawy związane z brakiem realnego wpływu, youthwashingiem czy zbyt bliskimi relacjami z rządem.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie prawnego obowiązku uwzględniania praw dzieci we wszystkich politykach klimatycznych w Polsce i przeprowadzenie oceny wpływu tych polityk na dzieci.
2. Wprowadzenie adaptacji klimatycznej uwzględniającej potrzeby dzieci, w tym poprzez:
3. Zwiększenie ochrony miejsc takich jak szkoły, przedszkola i place zabaw przed skutkami zmian klimatu (np. zanieczyszczenie powietrza, powodzie, fale upałów).
4. Inwestowanie w czystą energię i zrównoważoną infrastrukturę szkół.
5. Wdrożenie szkolnych systemów klimatyzacji i zrównoważonych rozwiązań w celu ochrony dzieci przed ekstremalnymi upałami.
6. Tworzenie systemów wczesnego ostrzegania o ekstremalnych zjawiskach pogodowych, dostępnych i zrozumiałych dla dzieci.
7. Promowanie realnego i znaczącego udziału młodzieży w polityce na wszystkich poziomach jej tworzenia i implementacji, np. poprzez:
 - a. Wspieranie uczestnictwa młodych delegatów w sesjach UNFCCC, ale też tworzenie mniejszych dostępnych rad klimatycznych dla młodzieży na poziomie lokalnym.
 - b. Stosowanie budżetów partycypacyjnych w projektach klimatycznych oraz angażowanie dzieci i młodzieży w ich współtworzenie.
8. Wykorzystywanie historii młodych aktywistów w kampaniach medialnych, by pokazać ich wkład i inspirować kolejne działania, np. poprzez storytelling czy kampanie w social mediach.
9. Zapewnienie dzieciom dostępu do adekwatnych i dostosowanych do ich potrzeb informacji o zmianach klimatu.
10. Zwiększanie zasobów przeznaczanych na zwalczanie negatywnego wpływu zmian

⁹⁰ Biuro Rzecznika Praw Dziecka. (2024). *Prawa dziecka*. <https://brpd.gov.pl/prawa-dziecka/>

⁹¹ Ministerstwo Klimatu i Środowiska. (2024). *Młodzieżowa Rada Klimatyczna (MRK)*. <https://www.gov.pl/web/klimat/MRK>

klimatu na zdrowie psychiczne dzieci, np. poprzez zapewnienie wsparcia psychologicznego dzieciom dotkniętym katastrofami klimatycznymi, czy rozwijanie szkolnych usług wspierania zdrowia psychicznego z personelem przeszkolonym w kwestiach klimatycznych.

11. Wdrożenie ram programu Action for Climate Empowerment na poziomie krajowym, np. powołać Krajowego Koordynatora ACE (ACE National Focal Point), opracować krajową strategię ACE i zwiększyć wsparcie finansowe i techniczne dla działań związanych z ACE.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

37. [...]

(e) Dokonania oceny wpływu zanieczyszczenia powietrza pochodzącego z elektrowni węglowych i środków transportu na zdrowie dzieci jako podstawy do zaprojektowania strategii, dobrze opracowanej pod względem zasobów, w celu zaradzenia istniejącej sytuacji oraz wprowadzenia rygorystycznych regulacji dotyczących maksymalnych dozwolonych emisji zanieczyszczeń powietrza, w tym tych generowanych przez przedsiębiorstwa prywatne;

W Unii Europejskiej węgiel kamienny wydobywany jest jedynie w Polsce i Czechach, przy czym na nasz kraj przypada 93% wydobycia⁹², co przekłada się na wysoki poziom emisji m.in. pyłów zawieszonych, tlenków siarki i azotu.

Zanieczyszczenia generowane przez elektrownie węglowe mają istotny wpływ na zdrowie publiczne, powodując wzrost przypadków chorób układu oddechowego, w tym astmy i alergii u dzieci. Jak wskazują badania, “Ekspozycja na zanieczyszczenia powietrza ma wpływ na występowanie zaostrzeń chorób obturacyjnych takich jak astma i przewlekła obturacyjna choroba płuc (POCHP), a prawdopodobnie przyczynia się także do powstawania obu tych chorób”⁹³, mieszkańcy dużych miast znacznie częściej zmagają się z chorobami układu oddechowego niż mieszkańcy wsi.

Jak podaje R. Wojtal, transport drogowy to ciągle dominujące źródło emisji zanieczyszczeń powietrza spośród wszystkich gałęzi transportu. Odnosi się to przede wszystkim do dużych

⁹² WNP.PL. (2024, 11 czerwiec). *W Europie wydobywamy najwięcej węgla. Od światowych liderów dzieli nas przepaść.* <https://www.wnp.pl/energia/gornictwo/w-europie-wydobywamy-najwiecej-węgla-od-swiatowych-liderow-dzieli-nas-przepasc,844167.html>

⁹³ Jędrak, J., Konduracka, E., Badyda, A. J., & Dąbrowiecki, P. (2017). Wpływ zanieczyszczeń powietrza na zdrowie. Krakowski Alarm Smogowy.

miast, w których transport drogowy jest głównym emitorem tlenków azotu oraz benzenu⁹⁴. Polska dopiero rozwija systemy stref niskiej emisji i ogranicza emisje z transportu poprzez wprowadzanie elektromobilności, jednak działania te są w początkowej fazie realizacji.

Rekomendacje

1. Rozszerzenie programów szczepień i dostępu do opieki zdrowotnej w celu ochrony dzieci przed chorobami zależnymi od zmian klimatycznych, takimi jak stres cieplny, malaria lub choroby układu oddechowego.
2. Stworzenie programu badawczego obejmującego wpływ emisji z elektrowni węglowych i transportu na zdrowie dzieci. Program ten mógłby być finansowany ze środków krajowych i unijnych, a wyniki mogą posłużyć opracowaniu regionalnych planów redukcji emisji.
3. Wprowadzenie obowiązku raportowania wpływu emisji na zdrowie ludności przez elektrownie i przedsiębiorstwa transportowe.
4. Wprowadzenie opłat środowiskowych dla przedsiębiorstw przekraczających dopuszczalne poziomy emisji i systemu ulg dla firm inwestujących w technologie niskoemisyjne.
5. Finansowanie budowy transportu publicznego w małych gminach i wsiach, gdzie dostęp do transportu publicznego jest mocno ograniczony.
6. Przyspieszenie elektryfikacji transportu publicznego i prywatnego poprzez zachęcanie do zakupu pojazdów elektrycznych i rozbudowę infrastruktury ich ładowania.
7. Rozwój technologii wodorowej i tworzenie infrastruktury ładowania pojazdów wodorowych.
8. Ułatwienie finansowania programów wymiany starych pieców i modernizacji infrastruktury energetycznej w prywatnych gospodarstwach domowych
9. Opracowanie map zanieczyszczeń obejmujących dane lokalne, uwzględniających różne źródła emisji, oraz identyfikacja grup najbardziej narażonych.
10. Szkolenia dla personelu medycznego w zakresie diagnozowania i leczenia chorób związanych z zanieczyszczeniem powietrza u młodych pacjentów.

⁹⁴ Wojtal, R. (2018). *Zanieczyszczenie powietrza w miastach w aspekcie ruchu samochodowego*. Transport Miejski i Regionalny.

Komitet Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

37. [...] (f) Zwiększenia świadomości wśród dzieci i ich przygotowania na zmianę klimatu i występowanie katastrof naturalnych poprzez wprowadzenie przedmiotu do szkolnego programu nauczania i programów doskonalenia zawodowego nauczycieli.

W polskich szkołach zagadnienia dotyczące zmian klimatu oraz ochrony środowiska są uwzględnione w podstawach programowych kilku przedmiotów szkolnych, głównie biologii, chemii, geografii i przyrody. W ramach edukacji ekologicznej uczniowie zdobywają podstawowe informacje o ekosystemach, zrównoważonym rozwoju, ochronie środowiska oraz przyczynach i skutkach zmian klimatycznych. Formalne kształcenie traktuje jednak te treści pobieżnie, umieszczając je na końcach podręczników, tylko czasami wspominając o ekologii i prawie całkowicie pomijając kwestie kryzysu klimatycznego. Bardziej postępowe nauczanie o tych tematach odbywa się w ramach edukacji pozaszkolnej i nieformalnej, podmioty prowadzące te formy edukacji cierpią jednak na brak funduszy, które pozwoliłyby im zwiększyć skalę działań.

Według Polskiej Akademii Nauk, “powszechna, szeroka i dostępna edukacja klimatyczna jest warunkiem koniecznym prowadzenia dobrej polityki klimatycznej”. W komunikacie PAN⁹⁵ czytamy, że “najistotniejszym efektem edukacji powinna być powszechna świadomość, że to działalność człowieka jest zasadniczym czynnikiem kształtującym obecne przeobrażenia klimatu i zmiany w przyrodzie”. Choć zgodnie z badaniami opinii społecznej ok. ¾ Polaków uważa katastrofę klimatyczną za fakt i dostrzega konieczność natychmiastowych działań, badania te wskazują również na “niższy niż deklarowany” stan wiedzy Polaków na temat środowiska i klimatu, zależność opinii od zjawisk pogodowych, opinii polityków czy mediów, a także greenwashingu przez korporacje.

Polskie władze podejmują próby usprawnienia edukacji o klimacie, np. przez wprowadzenie jej do programu godzin wychowawczych. Ministerstwo Klimatu i Środowiska opracowało w tym celu zestawy scenariuszy lekcji dla nauczycieli. Powołano także nowe programy szkoleniowe, np. „Szkoła przyjazna klimatowi”⁹⁶, zaś Minister Edukacji Narodowej Barbara Nowacka zapowiedziała, że od 2025 r. wdrożona zostanie nowa ścieżka edukacji ekologicznej,

⁹⁵ Nauka o Klimacie. (2024). *Edukacja klimatyczna w Polsce: Komunikat ekspertów PAN*. <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/edukacja-klimatyczna-w-polsce-komunikat-ekspertow-pan>

⁹⁶ Ministerstwo Klimatu i Środowiska. (2024). *Startuje program szkoleniowy “Szkoła Przyjazna Klimatowi”*. <https://www.gov.pl/web/klimat/startuje-program-szkoleniowy-szkola-przyjazna-klimatowi>

realizowana międzyprzedmiotowo⁹⁷. W 2024 r. MKiŚ rozpoczęło konsultacje w sprawie nowej strategii edukacji ekologicznej, angażując w nie nauczycieli i szkoły, instytucje publiczne, samorządy, biznes, media oraz organizacje pozarządowe, w tym Fundację Open Dialogues International. Obecnie proces konsultacji trwa - uczestnicy mówią o wysokim poziomie otwartości MKiŚ, a równocześnie o niezgodności stanowisk MKiŚ i MEN wobec kluczowych propozycji, np. wprowadzenia nowego przedmiotu szkolnego.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie jednolitego, obowiązkowego programu edukacji klimatycznej na wszystkich etapach, od edukacji wczesnoszkolnej po uczelnie wyższe, np. poprzez:
 - a. Wprowadzenie nowego przedmiotu realizującego edukację ekologiczną i/lub fundamentalne zmiany w podstawach programowych innych przedmiotów.
 - b. Weryfikacja stosowanych źródeł i materiałów przez odpowiednich ekspertów w celu aktualizacji danych zgodnie ze współczesną nauką, dostosowywanie rzetelnych materiałów do potrzeb różnych grup wiekowych.
 - c. Uwzględnienie w programach nauczania strategii mitygacyjnych i adaptacyjnych w połączeniu z nauką umiejętności krytycznego myślenia i rozwiązywania problemów.
2. Edukacja powinna skupiać się na obustronnych zależnościach pomiędzy człowiekiem a przyrodą, promować ekonomię cyrkularną zamiast konsumpcjonizmu i stanowić integralną część systemowej, sprawiedliwej transformacji.
3. Promowanie edukacji praktycznej i terenowej we współpracy z samorządami lokalnymi, np. poprzez warsztaty w przyrodzie i projekty terenowe dla uczniów, które pomogą zrozumieć lokalne skutki zmian klimatycznych i sposoby zaradzenia im.
4. Usprawnienie systemów szkolenia zawodowego w zakresie ekologii i klimatu poprzez:
 - a. Tworzenie i rozwój programów szkoleniowych dla nauczycieli i edukatorów we współpracy z ekspertami, organizacjami pozarządowymi i środowiskiem naukowym, z naciskiem na praktyczną wiedzę dotyczącą zmian klimatu i klęsk żywiołowych.
 - b. Szkolenia dla innych grup zawodowych pełniących funkcje publiczne, szczególnie urzędników państwowych, polityków, dziennikarzy.
5. Stała współpraca z organizacjami społecznymi, aby mogły one jeszcze skuteczniej wspierać edukację zarówno formalną, jak i nieformalną.
 - a. Ważnym elementem tej współpracy powinno być zaangażowanie organizacji

⁹⁷ Strefa Edukacji. (2024). *Edukacja ekologiczna w polskich szkołach: Na jakich lekcjach dzieci się uczą o zmianach klimatycznych lub zrównoważonym rozwoju?*. <https://strefaedukacji.pl/edukacja-ekologiczna-w-polskich-szkołach-na-jakich-lekcjach-dzieci-sie-ucza-o-zmianach-klimatycznych-lub-zrownowazonym-rozwoju/ar/c5-17017241>

młodzieżowych w opracowywanie programów edukacyjnych.

- b. Należy prowadzić bardziej różnorodne konsultacje i procesy partycypacyjne, zapewniające komunikację między osobami z różnych branż.
6. Prowadzenie kampanii informacyjnych w mediach z użyciem atrakcyjnych dla dzieci i młodzieży form przekazu, np. mediów społecznościowych, filmów, gier, aplikacji mobilnych.
7. Zapewnienie wsparcia dla instytucji edukacyjnych w regionach węglowych, aby mogły one oferować specjalistyczne programy dotyczące energetyki odnawialnej czy zrównoważonych technologii.

Standard życia

Stan realizacji zaleceń Komitetu w zakresie poziomu życia dzieci jest niezadowalający. Najnowsze dane za rok 2023 wskazują na dramatyczne pogorszenie sytuacji materialnej dzieci w Polsce. Ubóstwo skrajne dzieci wzrosło z 5,7% do 7,6%, co oznacza, że obecnie w skrajnej biedzie żyje aż 522 tysiące dzieci (wzrost o 125 tysięcy). Po raz pierwszy w historii badań ponad połowa dzieci (52,2%) żyje poniżej minimum socjalnego, a ubóstwo relatywne utrzymuje się na wysokim poziomie 14,3%, dotycząc 982 tysiące dzieci.

Szczególnie niepokojący jest znaczący wzrost deprivacji materialnej i społecznej do poziomu 6,3% (433 tysiące dzieci), przy czym pogłębiona deprivacja dotyka 3% dzieci (190 tysięcy). Obserwujemy systematyczny wzrost tego wskaźnika od 2021 roku. Alarmujący jest również wzrost bezdomności dzieci o 54% w stosunku do 2019 roku.

W ostatnim okresie pojawiły się nowe, niepokojące zjawiska w obszarze ubóstwa dzieci. Po raz pierwszy zaobserwowano wyższy wskaźnik ubóstwa skrajnego wśród rodzin z dwójką dzieci (9,4%) niż w rodzinach wielodzietnych (8,3%). Szczególnie dotknięte ubóstwem są rodziny z dziećmi z niepełnosprawnościami. Bezprecedensowym zjawiskiem jest również to, że obecnie więcej dzieci żyje w skrajnym ubóstwie niż otrzymuje świadczenia z pomocy społecznej.

System wsparcia rodzin z dziećmi ulega systematycznej degradacji. Zamrożenie progów dochodowych zasiłków rodzinnych i dodatków do nich od 2016 roku spowodowało drastyczny spadek liczby beneficjentów o 53%. Gdyby progi były indeksowane zgodnie z inflacją, zasiłki otrzymywałyby o 70% więcej rodzin. Również realna wartość świadczenia 500+ znacząco spadła - w stosunku do inflacji o ponad 30% w 2023 roku. Nawet po jednorazowej podwyżce w 2024 roku do 800+, relacja świadczenia do płacy minimalnej netto spadła z 37% w 2016 do zaledwie 24% w 2024 roku i 23% w 2025 r. (odpowiednio dla programów 500+ i 800+). Jeśli płaca minimalna netto będzie rosła o 5% w latach 2026 i 2027, to pod koniec tego okresu stosunek świadczenia do płacy spadnie do 21%.

Zidentyfikowano poważne problemy systemowe, które przyczyniają się do pogłębiania się kryzysu. Przede wszystkim brakuje automatycznych mechanizmów dostosowawczych do wzrostu cen w systemie wsparcia. Częstotliwość indeksacji świadczeń jest nieadekwatna, a system okazał się kompletnie nieprzygotowany na wysoką inflację. Dodatkowo wsparcie dochodowe jest mocno sfragmentaryzowane.

Krajowy Plan Działania na rzecz realizacji europejskiej gwarancji dla dzieci nie spełnił swojej roli w przeciwdziałaniu kryzysowi. Plan nie zawierał mechanizmów reagowania na pogorszenie sytuacji ekonomicznej ani nie uwzględniał scenariuszy alternatywnych. Mechanizmy monitorowania okazały się niewystarczające, a koordynacja różnych form wsparcia pozostała na papierze.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie automatycznej corocznej waloryzacji świadczeń pieniężnych dla rodzin z dziećmi oraz kryteriów dochodowych. Dotyczy to w szczególności świadczeń rodzinnych i z pomocy społecznej, gdzie stosowane są kryteria dochodowe i zasada trzyletniej weryfikacji.
2. Przywrócenie relacji świadczenia 800+ do płacy minimalnej, np. 37%, czyli 1300 zł w 2025 r. Ustanowienie corocznej waloryzacji zgodnej ze wzrostem płacy minimalnej.
3. Wdrożenie dodatkowego wsparcia dla nowych grup ryzyka, szczególnie rodzin z dwójką dzieci oraz rodzin na granicy kryteriów dochodowych.
4. Utworzenie jednego punktu dostępu do wszystkich form pomocy materialnej i niematerialnej wraz z integracją systemów informatycznych różnych instytucji, co oznacza wprowadzenie centrów usług społecznych w każdej gminie.
5. Wprowadzenie systemu wczesnego ostrzegania o zagrożeniu wzrostu ubóstwa oraz mechanizmów szybkiego reagowania na poziomie centralnym, jak i na poziomie lokalnym, np. powołanie lokalnych zespołów szybkiego reagowania złożonych z pracowników socjalnych, psychologów i doradców finansowych.
6. Wyznaczenie konkretnych i ambitnych celów redukcyjnych do 2030 roku w obszarze wskaźników ubóstwa, sfery niedostatku i bezdomności, np. ubóstwo skrajne dzieci – zmniejszenie do poniżej 1%, sfera niedostatku dzieci – zmniejszenie do poniżej 30%, bezdomność dzieci – zmniejszenie o 90% z celem pośrednim do 2027 – zmniejszenie o 50%.
7. Określenie minimalnego poziomu życia dla rodzin z dziećmi na podstawie minimum socjalnego i wprowadzenie mechanizmu uzupełniania dochodów do tego poziomu. Prawne ustanowienie „gwarantowanego dochodu rodzinnego” na poziomie 100% minimum socjalnego dla danego typu gospodarstwa domowego (aktualizowanego kwartalnie).
8. Powołanie pełnomocnika rządu ds. redukcji ubóstwa i bezdomności dzieci oraz utworzenie międzyresortowego zespołu koordynującego działania w tym obszarze. Nadanie pełnomocnikowi rangi sekretarza stanu w Ministerstwie Rodziny, z bezpośrednim dostępem do premiera. Wyposażenie biura pełnomocnika w budżet operacyjny min. 100 mln zł rocznie na programy pilotażowe i badania.
9. Stworzenie zintegrowanego systemu monitorowania standardu życia dzieci poprzez powołanie niezależnego obserwatorium ubóstwa i bezdomności dzieci, prowadzącego badania panelowe na reprezentatywnej próbie rodzin i instytucji.
10. Przyjęcie założenia, że Polska powinna być społeczeństwem wolnym od ubóstwa dzieci, co wymaga ustanowienia i dbania o system zapewniający minimalne dochody z pracy i ze świadczeń społecznych, które są zarówno powszechne, jak i kierowane do uboższych rodzin (system proporcjonalnego uniwersalizmu).

Edukacja, czas wolny i życie kulturalne

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski
[...]

I. Edukacja, czas wolny i życie kulturalne (Art. 28–31 Konwencji)

Edukacja, w tym kształcenie zawodowe i wytyczne

39. Komitet z zadowoleniem przyjmuje działania podejmowane w ramach programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020, w szczególności wyposażenie 98 procent uczniów pochodzenia romskiego w przybory szkolne, podwojenie liczby instytucji opieki dla dzieci do lat 3 i wprowadzenie limitu opłaty za pobyt dziecka w instytucji opieki, jednakże Komitet odwołuje się do celu 4.5 Celów Zrównoważonego Rozwoju i zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) W swoim kolejnym sprawozdaniu okresowym przekazało informacje w jaki sposób zmiany instytucjonalne w systemie kształcenia wpłynęły na liczebność klas, odległość od szkoły i równość między uczniami;

(b) Zapewniło dostęp do edukacji w kontekście pandemii koronawirusa (COVID-19), w szczególności poprzez wzmocnienie nowych metod uczenia się i zapewnianie lepszej infrastruktury IT w szkołach i w domach;

(c) Podjęło działania w celu ułatwienia dostępu do edukacji dzieciom żyjącym na obszarach wiejskich, w tym dostępu takich dzieci do zajęć dodatkowych;

(d) Rozszerzyło program integracji społeczności romskiej i wzmocniło działania w zakresie włączania dzieci romskich do edukacji i zatrzymywania ich w szkołach, w szczególności w odniesieniu do dziewcząt romskich, między innymi w drodze zwiększania świadomości na temat znaczenia edukacji oraz wymogów dotyczących obowiązku szkolnego wśród społeczności romskiej;

(e) Zapewniło, aby wszystkie dzieci z niepełnosprawnością, w tym dzieci w spektrum autyzmu, dzieci z zespołem Aspergera lub dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi, miały dostęp do edukacji włączającej, w tym poprzez: (i) szkolenia i wyznaczenie liczby nauczycieli ze specjalizacją w tym zakresie i nauczycieli wspomagających, niezbędnej, aby zapewnić indywidualne wsparcie dzieciom z niepełnosprawnością w celu zatrzymania ich w edukacji włączającej; (ii) zapewnienie technologii i sprzętu wspomagającego; (iii) opracowanie indywidualnych planów edukacyjnych; oraz (iv) zapewnienie odpowiednich udogodnień w infrastrukturze szkolnej oraz miejscach sportu i rekreacji, transporcie szkolnym i edukacji szkolnej;

(f) Zwiększyło jakość szkoleń dla nauczycieli;

(g) Wyeliminowało zachowania homofobiczne ze strony uczniów i nauczycieli w stosunku do uczniów i nauczycieli o orientacji homoseksualnej i biseksualnej oraz osób transpłciowych, w szczególności w kontekście lekcji religii;

(h) Zwiększyło dostępność edukacji przedszkolnej, w szczególności dla dzieci poniżej 3 roku życia, zwłaszcza na obszarach wiejskich, zapewniło pomoc władzom

lokalnym w tworzeniu „innych form edukacji przedszkolnej”,⁹⁸ zwiększyło specjalistyczne szkolenia dla nauczycieli przedszkolnych i zmniejszyło liczbę dzieci w klasie;

(i) Zwiększyło finansowanie i działania na rzecz integracji dzieci romskich z innymi dziećmi w przedszkolach w miejsce finansowania oddzielnych przedszkoli dla dzieci romskich.

Wypoczynek, czas wolny, rekreacja oraz życie kulturalne i artystyczne

40. Zgodnie ze swoim Komentarzem Ogólnym nr 17 (2013) dotyczącym prawa dziecka do wypoczynku, czasu wolnego, zabawy, zajęć rekreacyjnych, życia kulturalnego i sztuki, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona zwiększyło swoje wysiłki w zakresie zagwarantowania dzieciom, w szczególności dzieciom z niepełnosprawnością, prawa do wypoczynku, czasu wolnego i wystarczającej ilości czasu na uczestniczenie w zabawach i zajęciach rekreacyjnych, które są bezpieczne, dostępne, włączające, zapewniające możliwość dojazdu środkami komunikacji publicznej i stosowne do wieku dzieci. Komitet zaleca również, aby Państwo-Strona wyeliminowało nadmierną ilość zadań domowych, która ogranicza możliwości dzieci w zakresie wypoczynku, czasu wolnego, rekreacji oraz życia kulturalnego i artystycznego.

Ocena realizacji i rekomendacje

Edukacja

Prawo do nauki jest skarbem każdego człowieka. Wyposaża go w narzędzia umożliwiające ochronę przed drugim człowiekiem i instytucjami, które za pomocą dezinformacji i budowania strachu starają się zapanować nad obywatelami. Podstawowym zarzutem jest brak reformy edukacji od 1989 r., czyli od momentu transformacji systemowej w Polsce. Najważniejszy jej element - edukacja obywatelska wciąż nie jest nauczana⁹⁹. Zmarnowanych zostało 35 lat (choć pierwszy program całościowej edukacji obywatelskiej stworzony został na zlecenie MEN w 1992 r. przez 18 nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych, przy współpracy z amerykańskimi i polskimi uczelniami, został częściowo zrealizowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej, jako program Kształcenie Obywatelskie w Szkole Samorządowej), w trakcie których edukacja ta (również dotycząca praw człowieka) to godzina/dwie tygodniowo w szkole podstawowej i ponadpodstawowej. Reformy edukacji to pomysły kolejnych ministrów edukacji związanych z różnymi opcjami politycznymi i ideologicznymi, np. lekcje religii odbywające się, bez kontroli państwa, w szkołach publicznych i przedszkolach, to – godzina, dwie tygodniowo, na każdym poziomie edukacji (przez 12/13 lat). Wiedza obywatelska, znajomość Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., znajomość praw człowieka jest nadal bardzo niska.

Wciąż dominuje system podporządkowania uczniów nauczycielowi, promowania teorii nad praktyką, zamiast budowania umiejętności i kompetencji uczniów, wzmacniania ich indywidualizmu, zarazem przygotowując ich do współpracy i podejmowania wspólnych

⁹⁸ CRC/C/POL/Q/3-4/Add.1, aneks, ust. 1.

⁹⁹ Ostatnie działania na rzecz wprowadzenia edukacji obywatelskiej w kolejnych latach zostały przedstawione we wcześniejszej części raportu.

działań. Zamiast tego promuje się rywalizację i tzw. „wyścig szczurów”. Takie działania przekładają się w dorosłym życiu na niedopuszczanie do zagrożenia pozycji zawodowej przez innych. Dzieci mające problemy edukacyjne oraz dzieci szczególnie uzdolnione powinny otrzymać wszechstronną pomoc, by mieć szanse na samodzielne późniejsze wybory życiowe. W edukacji powszechnej duży nacisk powinno się kłaść również na edukację prawną i ekonomiczną.

Obowiązek szkolny i obowiązek nauki

Art. 70 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. w ustępie 1 stanowi obok prawa do nauki, dwa obowiązki: *“Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa”*. Z danych Systemu Informacji Oświatowej w 2022r. wynika, że aż 3 801 uczniów nie realizowało obowiązku szkolnego¹⁰⁰. Pierwszym problemem jest wyegzekwowanie od rodziców obowiązku posyłania dzieci do szkoły. Kary finansowe w przypadku rodzin dysfunkcyjnych nie są egzekwowalne. Drugim problemem jest obowiązek nauki. Uczniowie kończący szkołę branżową I stopnia muszą szukać sposobu na spełnienie obowiązku nauki. MEN nie przewidziało sytuacji, w której uczniowie mogą mieć 17 lat w chwili ukończenia szkoły. Za nie zrealizowanie obowiązku nauki grozi im kara do 50 tys. zł¹⁰¹.

Prawa i odpowiedzialności

Problemem zauważalnym w polskiej rzeczywistości jest rozbudowana postawa roszczeniowa kosztem osobistej odpowiedzialności. Prawa człowieka, w tym prawa dziecka są przedstawiane jako żądania określonego działania ze strony innych na rzecz roszczonego. Taka postawa nie ma nic wspólnego z prawami człowieka. Prawa człowieka to przede wszystkim osobista odpowiedzialność każdego za siebie i budowanie własnego życia. Prawa te, nawet w kontekście ogólnym, są mało znane lub często nieznanne. Dorośli, jak i sami zainteresowani, nie znają przysługujących dziecku praw, z których zaczynają korzystać osiągając określony wiek, np. od 13 roku życia w prawie medycznym, lub w prawie karnym wynikającym z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. W wielu przypadkach dorośli nie respektują praw dziecka do wypowiedzania się w sprawach jego światopoglądu (art. 48 Konstytucji RP), czy w innych sprawach jego dotyczących (art. 72 Konstytucji RP i Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci). Za prawami idzie odpowiedzialność za siebie i roszczenie respektowania przez innych praw dziecka. Niestety, obraz codzienności to obraz nieustannych naruszeń tych praw.

Szczególną opieką ze strony dorosłych powinny być objęte nastolatki, gdyż to one najintensywniej odczuwają skutki ponoszenia odpowiedzialności za swoje słowa i czyny. Ich

¹⁰⁰Portal Samorządowy.pl (2022, 12 lipca). *Tysiące dzieci w Polsce nie chodzi do szkoły. Te liczby zatrważają.* <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/tysiacze-dzieci-w-polsce-nie-chodzi-do-szkoly-te-liczby-zatrwarzaja,390525.html>

¹⁰¹Portal Samorządowy.pl (2025, 3 stycznia). *Uczniowie postawieni w absurdalnej sytuacji. Albo przymus, albo 50 tys. zł kary.* <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/uczniowie-postawieni-w-absurdalnej-sytuacji-albo-przymus-albo-50-tys-zl-kary,589186.html>

edukacja powinna być wzmocniona przez specjalistów wyjaśniających im fazy dojrzewania człowieka i normatywność pewnych zachowań, oraz narzędzia do panowania nad nimi¹⁰².

Zwiększenie liczebności dzieci w przedszkolach i uczniów w szkołach.

Problem, który powstał w wyniku reformy oświatowej minister Anny Zalewskiej i ministra Przemysława Czarnka, spotęgowany przez wojnę w Ukrainie, występuje i dziś. Przed rozpoczęciem roku szkolnego 2024/2025 rząd zwiększył limit do 29 dzieci w klasie¹⁰³. Gorzej jest w szkołach ponadpodstawowych, gdzie liczba uczniów znacząco przekracza 30 osób.

Rozwijanie zainteresowań uczniów.

Szkoła, poza podstawowym pakietem wiedzy dostosowanym do współczesnych wymagań i promowaniem nowoczesnych metod nauczania (zastosowanie metod aktywizujących, które rozwijają kompetencje miękkie, a nie tylko umiejętności pamięciowe), powinna kłaść duży nacisk na rozwijanie zainteresowań uczniów. Służyć temu powinny zajęcia pozalekcyjne. Zbyt mało jest dostępnych propozycji dla uczniów wynikających z ich pasji. Przeważnie są to zajęcia proponowane przez dorosłych zgodnie z ich wykształceniem.

Poprawić jakość kształcenia nauczycieli.

Przed wszystkim MEN i inne instytucje związane z oświatą powinny wzmacniać prestiż zawodu nauczyciela. Obecnie jednym z największych wyzwań jest brak zainteresowania pracą w szkołach wśród młodych osób. Obniżanie kwalifikacji nauczycieli poprzez zatrudnianie do pracy studentów studiów II stopnia bez odpowiedniego przygotowania zawodowego, jeszcze bardziej obniża i tak niską rangę zawodu nauczyciela¹⁰⁴. Pensje nauczycieli plasują się poniżej średniej krajowej¹⁰⁵. Dziś niezbędnym staje się przygotowanie nauczycieli do pomocy i rozwiązywania problemów uczniów uzależnionych od mediów społecznościowych, z chorobami i zaburzeniami dotyczącymi młodzieży, takimi jak: depresja, anoreksja, fobie społeczne, spektrum autyzmu, FAS, czy ADHD. Większość nauczycieli nie jest w stanie

¹⁰² Odrębność nastolatka od dziecka czy dorosłego rozpoczyna się: 1) w wieku 11 – 12 lat – dojrzewanie płciowe, 2) później następuje okres dojrzałości psychologicznej, związanej z kształtowaniem poczucia własnej tożsamości (przez walkę o uznanie w świecie dorosłych, potrzebę dookreślenia siebie, stowarzyszenia się z rówieśnikami), 3) ostatnim etapem jest dojrzałość społeczna, wyrażająca się w podejmowaniu nowych ról społecznych. Za: Erikson, Erik. (1968). Identity: Youth and Crisis. New York, London: W. W. Norton & Company. s. 128-141.

¹⁰³ „Szkoły muszą zmieścić 80 tys. dzieci z Ukrainy. Rząd przewiduje, że znaczna część tych dzieci, to uczniowie podstawówek. Rząd zwiększa do 29 limit dzieci w klasie. Ale gdy miejsc zabraknie, problem spadnie na samorządy”. Za: Rzeczpospolita. (2024, 26 lipca). Szkoły muszą zmieścić 80 tys. dzieci z Ukrainy. <https://www.rp.pl/edukacja/art40868721-szkoly-musza-zmiescic-80-tys-dzieci-z-ukrainy>

¹⁰⁴ Jest to niezgodne z przepisami prawa: “W szkole można także zatrudnić nauczyciela bez kwalifikacji w trybie art. 10 ust. 9 Karty Nauczyciela. Przepis ten mówi jednak o nauczycielu, przez co należy rozumieć, że dotyczy osoby z przygotowaniem pedagogicznym. Student takiego przygotowania zaś nie posiada.”, Michał Kowalski, Czy student może prowadzić zajęcia w szkole.

¹⁰⁵ Przewidywana średnia Krajowa w 2025 r. wyniesie 8673 zł. Za: INFOR (2024, 2 października). *Placa minimalna 2025 – ile wyniesie na rękę, czyli netto?*. <https://www.infor.pl/prawo/zarobki/wysokosc-zarobkow/6696584,placa-minimalna-2025-ile-wyniesie-na-reke-czyli-netto.html>

samodzielnie opłacić dodatkowych szkoleń w tym zakresie. A w związku z dość zaawansowanym wiekiem nauczycieli (duża grupa emerytowanych nauczycieli), nie są oni zainteresowani dodatkowymi szkoleniami. Stale wymagany powinien być rozwój kompetencji informatyczno-technicznych nauczycieli.

Dziedziczenie statusu społecznego. W Polsce nasila się negatywny proces pogłębiającej się zależności między statusem społecznym rodziców, a przyszłą pozycją społeczną dziecka (ostatnie badania dotyczące biedy i ubóstwa, m.in. dzieci w Polsce¹⁰⁶). Po ich analizie można wyciągnąć wnioski niewłaściwego działania służb publicznych na rzecz wyrównywania szans każdego obywatela. Konieczna jest reforma dotycząca szkolenia służb społecznych, ale przede wszystkim zmiana dotychczasowego zarządzania na każdym szczeblu instytucji zajmujących się wsparciem rodziny. Dotyczy to również wsparcia finansowego, które ma pomagać rodzicom, a nie wyręczać ich w odpowiedzialności za funkcjonowanie rodziny. Zarówno w środowisku rodzinnym, jak i szkolnym powinno funkcjonować więcej specjalistów i asystentów wspierających rodziny i nauczycieli.

Rekomendacje

1. Zarządzanie edukacją. Zbyt dużo ośrodków decyzyjno-kontrolnych (Ministerstwo Edukacji Narodowej, Kuratoria, samorządy terytorialne, dyrekcja szkoły), za mało doradczo-usługowych w stosunku do nauczyciela.
2. Zarządzanie szkołą. Współpraca rodziców, nauczycieli, administracji oświatowej w celu wszechstronnej pomocy uczniom w najlepszym korzystaniu z nauki (włączanie uczniów do podejmowania decyzji o toku nauczania i ponoszeniu odpowiedzialności za swoją edukację).
3. Zarządzanie kadrami pedagogicznymi. Wzmocnienie statusu nauczycieli poprzez zmianę podejścia do ich roli w budowaniu nowoczesnego społeczeństwa opartego na wiedzy i odpowiedzialności. Nacisk na lepsze przygotowanie kadry nauczycielskiej oraz wzmocnienie nauczycieli przez asystentów w szkołach integracyjnych. Kontrowersyjny pomysł wypełniania luki kadrowej zatrudniając osoby bez wykształcenia wyższego i ukończonego przygotowania pedagogicznego.
4. Zarządzanie liczbą uczniów w klasach. Zmniejszenie liczby dzieci i młodzieży w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.
5. Zarządzanie różnorodnością. „Każdy inny, każdy równy”. Równy dostęp do edukacji, przeciwdziałanie zjawisku dziedziczenia statusu społecznego uniemożliwiającego korzystnie z nauki z powodu biedy, lekceważenia edukacji przez dorosłych, złego skomunikowania z ośrodkami, w których znajdują się szkoły, niemożliwości uczestniczenia w zajęciach pozaszkolnych i spotkaniach rówieśniczych. Pożądana jest współpraca wielu instytucji publicznych.

¹⁰⁶ Europejska Sieć Przeciwdziałania Ubóstwu (2024). Ryszard Szarfenberg, Poverty Watch 2024. *Monitoring ubóstwa i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce 2023-2024*.

6. Zarządzanie bezpieczeństwem dzieci i młodzieży. Ciągła praca nad eliminowaniem zjawisk występujących w szkołach i poza nimi (również na uczelniach) takich, jak: przemoc rówieśnicza, przemoc symboliczna (miękka)¹⁰⁷ stosowana przez nauczycieli i innych dorosłych w stosunku do dzieci i młodzieży: romskiej, cudzoziemców, pochodzących z rodzin biedniejszych, czy dzieci mniej zdolnych.
7. Zarządzanie wiedzą. Mniej teorii, więcej praktyki w celu zdobywania przez dzieci i młodych kompetencji i umiejętności potrzebnych w dorosłym życiu.
8. Zarządzanie odpowiedzialnością. Dotyczy to ogółu dorosłych dających swoim zachowaniem – słowami i czynami (nigdy nie osiągnie się sukcesu prowadząc działania pozorowane, mówiąc tylko o prawach dziecka, a powszechnie naruszając je) przykład dzieciom i młodzieży.

¹⁰⁷ „Każde działanie pedagogiczne stanowi symboliczną przemoc jako narzucanie przez władzę arbitralności kulturowej. Działanie pedagogiczne stanowi przemoc symboliczną, ponieważ u jej podstaw, poprzez narzucanie i wdrażanie arbitralności kulturowej (wychowanie), znajdują się układy sił między grupami lub klasami składającymi się na formację społeczną”. Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron. (1990) *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*. Warszawa.

Środki ochrony specjalnej

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

J. Środki ochrony specjalnej (Art. 22, 30, 32–33, 35–36, 37 (b)–(d) i 38–40 Konwencji)

Dzieci ubiegające się o status uchodźcy i dzieci uchodźców oraz dzieci w sytuacji migracji

41. Zgodnie ze wspólnymi Komentarzami Ogólnymi nr 3 i nr 4 Komitetu Ochrony Praw Wszystkich Pracowników-Migrantów i Członków ich Rodzin/nr 22 i nr 23 (2017) Komitetu Praw Dziecka w sprawie praw człowieka w odniesieniu do dzieci w kontekście migracji międzynarodowej, Komitet wraca do swych poprzednich zaleceń¹⁰⁸ i wzywa Państwo-Stronę do:

(a) Zapewnienia, aby sądy w każdym przypadku traktowały najlepszy interes dziecka jako sprawę nadrzędną we wszystkich sytuacjach dotyczących dzieci w kontekście migracji międzynarodowej, w tym dzieci bez opieki i oddzielonych od rodziny oraz, że będzie to odzwierciedlane w wydawanych przez nich orzeczeniach;

(b) Zapewnienia, aby dzieci ubiegające się o status uchodźcy, dzieci uchodźców, dzieci w sytuacji migracji i rodziny z dziećmi nie były umieszczane w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców;

(c) Zapewnienia, aby poglądy dzieci były należycie uwzględniane przy podejmowaniu wszystkich dotyczących ich decyzji, w tym w postępowaniach administracyjnych, oraz zapewnienia wsparcia rodzinom o pochodzeniu migracyjnym, aby zapobiegać rozdzielaniu rodzin;

(d) Zwiększenia możliwości władz w zakresie określania i kierowania się najlepszym interesem dziecka w procedurach udzielania ochrony międzynarodowej i procedurach migracyjnych;

(e) Zapewnienia, aby organy ds. ochrony dzieci były odpowiednio informowane i powoływane do uczestnictwa w procedurach dotyczących ustalenia najlepszego interesu dziecka po przekroczeniu granicy międzynarodowej przez dziecko bez opieki lub dziecko oddzielone od rodziny, zgodnie z prawem międzynarodowym, w tym w drodze przeprowadzania szkoleń wśród funkcjonariuszy Straży Granicznej dotyczących praw dziecka i procedur uwzględniających potrzeby dzieci, w tym tych zapobiegających rozdzielaniu rodzin;

(f) Ponownego łączenia rodzin w przypadku ich rozdzielania;

(g) Zapewnienia, aby wszystkie dzieci w sytuacji migracji, w tym dzieci bez dokumentów i oddzielone od rodziny, otrzymały odpowiednią ochronę, zostały poinformowane o przysługujących im prawach w języku, który rozumieją, otrzymały dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej, w tym wsparcie psychologiczno-społeczne, a także pomoc tłumacza i darmową pomoc prawną;

(h) Opracowania kompleksowych ram przekazywania spraw, prowadzenia spraw i ustanawiania opieki dla dzieci bez opieki i oddzielonych od rodziny;

(i) Rozważenia przystąpienia do Konwencji o statusie bezpaństwowców i Konwencji o ograniczeniu bezpaństwowości.

Dzieci należące do grup mniejszościowych

42. Komitet wraca do swoich poprzednich zaleceń¹⁰⁹ i zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Kontynuowało wysiłki podejmowane w celu usuwania barier, które utrudniają

¹⁰⁸ CRC/C/POL/CO/3-4, ust. 45.

¹⁰⁹ CRC/C/POL/5-6., ust. 47.

dzieciom romskim uzyskanie dostępu do usług socjalnych, programów reintegracji społecznej i edukacji;

(b) Zwiększało rolę i kompetencje romskich asystentów w szkołach;

(c) Zapewniało wydawanie i rozprowadzanie podręczników i materiałów edukacyjnych dla dzieci należących do ukraińskiej mniejszości narodowej w Państwie-Stronie;

(d) Zapewniło możliwość uzyskania świadectw szkolnych w języku mniejszości narodowej.

Dzieci żyjące na ulicach

43. W świetle swojego Komentarza Ogólnego nr 21 (2017) w sprawie dzieci żyjących na ulicach, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona zapewniło, że wszystkie dzieci żyjące na ulicach otrzymają odpowiednią opiekę i wsparcie socjalne.

Sprzedaż, handel i porwania

44. Komitet przyjmuje z zadowoleniem przyjęcie Krajowego Planu Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2019-2021, przewidującego środki takie jak wdrażanie Kodeksu Postępowania (*Code of Conduct*) w celu ochrony dzieci przed komercyjnym wykorzystaniem seksualnym w turystyce oraz opracowanie programów wsparcia i ochrony dla dzieci będących ofiarami handlu ludźmi. Zgodnie z celem 8.7 Celów Zrównoważonego Rozwoju, Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Zwiększyło identyfikację dzieci będących ofiarami wykorzystywania seksualnego i handlu ludźmi, w szczególności dzieci znajdujących się w trudnej sytuacji, takich jak pozostające bez opieki dzieci ubiegające się o status uchodźcy, dzieci uchodźców lub dzieci w sytuacji migracji;

(b) Rozszerzyło szkolenia dla specjalistów zajmujących się identyfikacją dzieci, które są ofiarami handlu ludźmi i kierowaniem ich do odpowiednich służb;

(c) Zapewniło dzieciom będącym ofiarami handlu ludźmi usługi właściwe dla ich potrzeb i zapewniło, aby wszystkie dzieci-ofiary handlu ludźmi były kierowane do odpowiednich służb;

(d) Przeznaczyło odpowiednie zasoby na realizację powyższych zaleceń i zapewniło wsparcie finansowe organizacjom obywatelskim pracującym z dziećmi będącymi ofiarami handlu ludźmi.

Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich

45. Komitet jest zaniepokojony następującymi kwestiami:

(a) Określenie w przepisach prawa różnych granic wiekowych, od 13 do 15 roku życia, po przekroczeniu których dzieci mogą ponosić odpowiedzialność karną, co stanowi naruszenie Art. 40 (3) (a) Konwencji;

(b) Możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej dziecka w wieku od 17 do 18 lat w taki sam sposób jak osoby dorosłej;

(c) Fakt, iż dziecko może znaleźć się w systemie wymiaru sprawiedliwości za popełnienie Za popełnienie czynów związanych ze statusem dziecka, za popełnienie których nie mogą zostać pociągnięte do odpowiedzialności osoby dorosłe, lub za „demoralizację”;

(d) Fakt, iż dzieci poniżej minimalnego wieku odpowiedzialności karnej mogą podlegać pozbawieniu wolności oraz brak wyraźnego rozróżnienia pomiędzy pojęciem pozbawienie wolności a ograniczenie wolności;

(e) Duża liczba dzieci wciąż jest przetrzymywana przez zbyt długi czas w schroniskach dla nieletnich w okresie poprzedzającym postępowanie sądowe przed sądem rodzinnym oraz w jego trakcie.

(f) i w jego trakcie;

(g) Różne specjalne warunki ochronne w przypadku przesłuchań dzieci, które są świadkami

lub ofiarami i mają mniej niż 15 lat oraz dzieci, które są świadkami lub ofiarami i mają więcej niż 15 lat.

46. W świetle swojego Komentarza Ogólnego nr 24 (2019) o prawach dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich,¹¹⁰ Komitet wzywa Państwo-Stronę do dostosowania systemu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich w całości do postanowień Konwencji oraz do:

(a) Stosowania minimalnego wieku odpowiedzialności karnej wynoszącego 15 lat, poniżej którego dziecko nie może zostać pociągnięte do odpowiedzialności karnej i zatrzymane w pogotowiu opiekuńczym lub schronisku dla nieletnich;

(b) Podwyższenia górnej granicy wieku dla odpowiedzialności karnej dzieci do 18 roku życia;

(c) Usunięcie możliwości pociągnięcia dziecka do odpowiedzialności za popełnienie czynów związanych z jego statusem i wzmacniania przyjaznych dla dziecka i interdyscyplinarnych sposobów reagowania na pierwsze oznaki zachowania, które, gdyby dziecko przekroczyło minimalny wiek odpowiedzialności karnej, zostałyby uznane za czyn karalny;

(d) Rygorystycznego egzekwowania regulacji przewidujących maksymalny okres 3 miesięcy pobytu w schroniskach dla nieletnich oraz zapewnienia prawnych zabezpieczeń w wyjątkowych przypadkach przedłużenia tego czasu, z wyraźnym ograniczeniem czasowym takiego przedłużenia;

(e) Promowania środków pozasądowych takich jak programy naprawcze, mediacja i doradztwo dla dzieci oskarżonych o popełnienie przestępstwa oraz, jako kwestii priorytetowej, stosowania środków innych niż kara pozbawienia wolności, w tym probacji lub prac społecznych;

(f) Zagwarantowania, że pozbawienie wolności będzie stosowane tylko w ostateczności i na jak najkrótszy okres czasu oraz, że sytuacja nieletniego pozbawionego wolności będzie regularnie monitorowana w celu ewentualnego odwołania tego środka;

(g) Zapewnienie zagwarantowania specjalnych warunków ochronnych w przypadku przesłuchania dziecka będącego świadkiem lub ofiarą przestępstwa, w tym obecności psychologa, przeprowadzenia jednego przesłuchania oraz przesłuchania w specjalnie przygotowanym pomieszczeniu wszystkim takim dzieciom, niezależnie od wieku.

Ocena realizacji i rekomendacje

Dzieci ubiegające się o status uchodźcy i dzieci uchodźców oraz dzieci w sytuacji migracji

Interes dziecka cudzoziemskiego nie zawsze jest najlepiej zabezpieczony w postępowaniach go dotyczących - brak jest odpowiednich procedur oraz ich znajomości przez organy stosujące prawo. Dla przykładu decydując o pozbawieniu wolności dzieci ze względów migracyjnych (zob. niżej), ich najlepszy interes nie jest w większości przypadków rzetelnie badany ani odzwierciedlony w uzasadnieniu decyzji sądu. Postanowienia o detencji migracyjnej nierzadko nie wymieniają w swej sentencji nawet małoletniego objętego decyzją, a ślad przeprowadzonej oceny wpływu detencji na dobrostan i rozwój małoletniego zawiera zdecydowana mniejszość postanowień.

Interes dziecka nie jest również w wystarczającym stopniu brany pod uwagę w przypadku dostępu do terytorium celem złożenia wniosku o ochronę międzynarodową. W Polsce obywatele państw trzecich, w tym dzieci, są wypychani z powrotem na Białoruś, niezależnie

¹¹⁰ CRC/C/POL/CO/3-4, ust. 53 i 55.

od ich trudnej sytuacji lub prośby o azyl, zarówno na regularnych przejściach granicznych, jak i podczas przekraczania granicy w sposób nieuregulowany. ETPC wielokrotnie zarzucał Polsce odmowę wjazdu osobom ubiegającym się o azyl na przejściach granicznych na granicy polsko-białoruskiej. Cztery z pięciu spraw dotyczyły rodzin z dziećmi (łącznie 19 małoletnich). Pomimo tej wyraźnej dezaprobaty dla praktyki niewpuszczania osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy, sytuacja takich osób zbliżających się do oficjalnych punktów kontrolnych na granicy polsko-białoruskiej nie uległa zmianie. Niektórym osobom ubiegającym się o nadanie statusu uchodźcy nadal odmawia się wjazdu do Polski, ich wnioski o nadanie statusu uchodźcy nie są rozpatrywane ani oceniane indywidualnie, a oni sami są zbiorowo wydalani na Białoruś. Co więcej, decyzje o odmowie wjazdu nie są obecnie wydawane wszystkim obywatelom państw trzecich, którym odmówiono wjazdu do Polski, co oznacza, że najlepszy interes dziecka nie jest analizowany, a tym bardziej brany pod uwagę.

Od sierpnia 2021 r. obywatele państw trzecich próbujący bez potrzebnych dokumentów wjechać do Polski, w tym rodziny z dziećmi i małoletni bez opieki, są wypychani z powrotem na Białoruś (tzw. z ang. pushback). Wnioski o azyl tych osób są często ignorowane przez polskie władze. Pushbacki są dokonywane niezależnie od narodowości, specjalnych potrzeb osób, których dotyczą, czy też ich wieku. Np. we wrześniu 2024 r. niezależne organizacje monitorujące zarejestrowały informacje o wywózkach 16 dzieci (w tym 12 małoletnich bez opieki). Wprowadzony w sierpniu 2021 r. ust. 2b rozporządzenia MSWiA o czasowym zawieszeniu lub ograniczeniu ruchu granicznego na określonych przejściach granicznych umożliwia zwracanie osób przy granicy bez wydania jakiegokolwiek decyzji.

Także w sytuacjach gdy decyzja jest wydawana, sprawy małoletnich, rozpatrywane na podstawie wprowadzonego również w 2021 r. art. 303b ustawy o cudzoziemcach, nie są rozpatrywane z wnikliwością i poszanowaniem ich najlepszego interesu. Najlepiej obrazuje to przykład sprawy, w której Rzecznik Praw Obywatelskich zaskarżył decyzję nakazującą natychmiastowe wydalenie na Białoruś małoletniego cierpiącego na chorobę neurologiczną, co do którego istniało błędne domniemanie, że towarzyszy mu dorosły obywatel Syrii. Sąd zgodził się z Rzecznikiem, że Straż Graniczna nie zbadała sytuacji małoletniego w wystarczający sposób, w szczególności nie przeanalizowała, czy jest on pod opieką, czy nie, i jakie ryzyko wiązałoby się z odesłaniem go na Białoruś. Jako małoletni bez opieki powinien otrzymać przedstawiciela w postępowaniu o zobowiązanie go do powrotu. Zamiast tego został po prostu „przypisany” do nieznajomego i wyrzucony za linię granicy razem z nim.

W grudniu 2024 r. rząd zaproponował projekt zmiany ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP, który przewiduje możliwość czasowego i terytorialnego zawieszenia prawa do ubiegania się o ochronę międzynarodową¹¹¹. Za jedną z grup wrażliwych, od których wniosek mimo obowiązywania zawieszenia należy przyjąć, uznano małoletnich cudzoziemców bez opieki. Dzieci podróżujące z opiekunami nie korzystają jednak z dobrodziejstwa ww. wyłączenia, a Straż Graniczna nie ma obowiązku oceny i zabezpieczenia ich najlepszego

¹¹¹ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. [https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/Projekty/10-020-307-2024/\\$file/10-020-307-2024.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/Projekty/10-020-307-2024/$file/10-020-307-2024.pdf)

interesu w razie odmowy przyjęcia od nich lub ich opiekunów prawnych wniosku azylowego. Ustawa została już przyjęta przez Sejm i oczekuje obecnie na decyzję Senatu.

Rekomendacje

1. Uchylenie ust. 2b rozporządzenia MSWiA z 13 marca 2020 r. w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego na określonych przejściach granicznych.
2. Uchylenie art. 303 b ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach.
3. Zaprzestanie wywózek na granicy polsko- białoruskiej i zastąpienie ich procedurami o udzielenie ochrony międzynarodowej i zobowiązanie do powrotu, w których najlepszy interes dziecka będzie rzetelnie badany.
4. Wprowadzenie specjalnej, indywidualnej procedury oceny najlepszego interesu dziecka z udziałem podmiotów niezależnych od decydentów tj. ekspertów praw dziecka, która pozwoli każdorazowo w procedurze administracyjnej oraz postępowaniu sądowym dotyczącym dziecka na wydanie decyzji zgodnej z jego najlepszym interesem.

Umieszczanie małoletnich cudzoziemców w strzeżonych ośrodkach

Zgodnie z aktualnym stanem prawnym dopuszczalne jest umieszczanie w strzeżonych ośrodkach rodzin z małoletnimi dziećmi, zarówno dzieci bez uregulowanego pobytu jak i dzieci ubiegających się o ochronę międzynarodową. Dzieci bez opieki mogą być umieszczane w detencji wyłącznie w procedurze powrotowej, gdy mają powyżej 15 lat. Mimo obowiązku kierowania się dobrem dziecka przy podejmowaniu decyzji o umieszczeniu w strzeżonym ośrodku, w praktyce detencja dzieci wciąż stosowana jest rutynowo, bez względu na ich wiek. W 2021 r. w strzeżonych ośrodkach umieszczono 567 dzieci. W 2022 r. było to 210 dzieci, a długość ich detencji wynosiła średnio 123 dni. W 2023 r. do detencji trafiło 119 dzieci.

Brak prawidłowych warunków detencji dzieci, związanych również z naruszeniami proceduralnymi i brakiem uwzględnienia interesu dziecka przy umieszczaniu go w strzeżonym ośrodku, był już przedmiotem wyroków ETPC przeciwko Polsce, jak również sądów krajowych, nakazujących wypłatę zadośćuczynienia za niesłuszne umieszczenie w detencji.

Małoletni umieszczani są w ośrodkach detencyjnych, które są w pewnym stopniu dostosowane do potrzeb rodzin, ale nadal mają charakter więzienny (mają zakratowane okna itp.). Tym samym warunki te generalnie nie są odpowiednie dla dzieci, co potwierdził w 2022 r. Rzecznik Praw Obywatelskich. Zapewnienie jedynie 2 m² powierzchni na osadzonego jest dopuszczalne od 2021 r. i było już stosowane w praktyce w ośrodkach, w których przebywają małoletni, np. w 2022 r. w tymczasowym ośrodku w Wędrzynie, w strzeżonym ośrodku w Lesznowoli. Ponadto od wielu lat RPO jak i organizacje pozarządowe alarmują o braku możliwości realizacji w detencji ustawowego prawa do nauki i niewystarczającym dostępem do pomocy medycznej.

Rekomendacja

1. Wprowadzenie całkowitego zakazu umieszczania dzieci w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców.

System wsparcia małoletnich cudzoziemców bez opieki

Mimo, iż liczba dzieci bez opieki na terytorium RP zwiększa się z roku na rok, system ich wsparcia nie zmienia się od lat. Polski model pieczy i reprezentacji jest rozproszony zarówno jeśli chodzi o władze publiczne decydujące o sytuacji dziecka (Urząd do Spraw Cudzoziemców w przypadku procedury azylowej, Straż Graniczna w przypadku procedury powrotowej), sądy decydujące o miejscu jego pobytu (inny sąd umieszcza dziecko w detencji a inny decyduje o jego umieszczeniu w placówce opiekuńczo-wychowawczej, inny jeszcze przedłuża pobyt dziecka w detencji), pieczę faktyczną (placówki opiekuńczo-wychowawcze lub strzeżony ośrodek dla cudzoziemców) jak i reprezentację (w tym samym czasie dziecko może być reprezentowane przez kilku różnych reprezentantów prawnych ustanowionych oddzielnie do kilku toczących się procedur). Decentralizacja i rozproszenie są także terytorialne: każdy z wymienionych wyżej podmiotów może działać z innego miejsca w Polsce, co utrudnia nie tylko koordynację działań i gromadzenie informacji o dziecku w jednym miejscu, ale przede wszystkim rzetelne zabezpieczenie jego interesów.

Nowo ogłoszona strategia migracyjna nie przewiduje zmian w systemie wsparcia małoletnich cudzoziemców bez opieki. Od 2022 r. wraz z wzrostem liczby małoletnich bez opieki mamy do czynienia z kryzysem systemu: coraz większym problemem staje się brak miejsc w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz niska jakość kurateli i innych form reprezentacji prawnej dziecka. Na dramatyczną sytuację w systemie wsparcia dzieci-cudzoziemców bez opieki zwracają również uwagę Rzeczniczka Praw Dziecka i Rzecznik Praw Obywatelskich.

Rekomendacja

1. Opracowanie kompleksowego modelu wsparcia, sprawowania pieczy i reprezentacji prawnej małoletniego cudzoziemca bez opieki, w tym m.in.:
 - a) rozszerzenie instytucji reprezentanta dziecka z art. 99 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, na dziecko cudzoziemskie bez opieki, wprowadzając jednocześnie obowiązkowe szkolenia z zakresu prawa migracyjnego i uchodźczego dla kandydatów do pełnienia tej funkcji.
 - b) stworzenie dedykowanym dzieciom cudzoziemskim miejsc w pieczy zastępczej, wraz z zapewnieniem dostępu do wsparcia językowego i szkoleń dla kadry, pozwalających na efektywne wsparcie małoletnich.

Wysłuchanie dziecka migrującego

Polskie normy prawne regulujące postępowania administracyjne dotyczące legalizacji pobytu, udzielania ochrony międzynarodowej lub zobowiązania cudzoziemca do powrotu oraz umieszczenie w detencji, których podmiotem są dzieci cudzoziemskie przebywające w Polsce pod opieką, nie ustanawiają procedury przesłuchania lub wysłuchania małoletniego celem uwzględnienia ich stanowiska w sprawie.

W postępowaniach legalizacyjnych pobyt dzieci na terytorium Polski jest bezpośrednio wiązany przez organ z sytuacją prawną rodziców. W postępowaniu nie dokonuje się wysłuchania dzieci, organ wydaje decyzji jedynie w oparciu o pisemne dokumenty przedstawione przez opiekuna prawnego. Dotyczy to również udzielania zezwolenia na pobyt stały, gdzie zamiar stałego pobytu dziecka w Polsce często jest oceniony poprzez pryzmat regularnego i stabilnego dochodu jego rodziców, bez zasięgnięcia opinii dziecka. W postępowaniach szczególnych w sytuacji nieudokumentowanego pobytu dziecka, gdy wniosek legalizacyjny jest złożony na tzw. „inne okoliczności” organ administracji publicznej pomija przesłuchanie dziecka, co uniemożliwia mu ustalenie, czy zaszyły przesłanki udzielania takiego zezwolenia, skutkiem czego może być wszczęcie postępowania o zobowiązanie do powrotu.

W postępowaniu w przedmiocie udzielenia ochrony międzynarodowej dzieci pozostające pod opieką rodziców lub opiekunów (co do zasady) nie są przesłuchiwane. Zgodnie z art. 44 ust. 3 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP przesłuchuje się wyłącznie wnioskodawcę występującego w imieniu swoich dzieci, chyba że organ prowadzący postępowanie uważa za konieczną dla wyjaśnienia sprawy obecność osób w imieniu których wnioskodawca występuje. Równocześnie taki małoletni nie może samodzielnie wystąpić z wnioskiem o udzielenie ochrony międzynarodowej. Tym samym, w sytuacji, kiedy to małoletni, a nie jego opiekun prawny był ofiarą przemocy to od decyzji organów azylowych zależy czy przesłuchują małoletniego, lub czy oprą swoją decyzję wyłącznie na zeznaniach rodzica, który może nie znać wszystkich szczegółów dot. powodów i formy prześladowania lub poważnej krzywdy doświadczonej przez małoletniego. Podobne ryzyko zachodzi, gdy małoletni ma oddzielne podstawy do obawy przed przemocą lub prześladowaniem ze strony samego wnioskodawcy lub jego bliskiej rodziny.

Trzeba również zwrócić uwagę na fakt, że rozpatrując wniosek o umieszczenie w strzeżonym ośrodku cudzoziemca wraz z małoletnimi dziećmi pozostającymi pod jego opieką sąd kieruje się m.in. dobrem małoletnich. Jak wynika z badań aktowych, zarówno tych przeprowadzonych w latach 2014-2016, jak i najnowszych badań z 2024 r. ; jak również informacji udzielonej przez sądy rozpatrujące takie sprawy, małoletni nie są wysłuchiwanie przez sądy przed umieszczeniem ich w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców. Małoletni cudzoziemiec bez opieki nie jest również wysłuchiwanie w sprawach o umieszczenie go/ jej w pieczy zastępczej - sprawy te odbywają się na posiedzeniach niejawnych bez udziału stron.

Rekomendacja

1. Wprowadzenie bezwzględnego ustawowego obowiązku wysłuchania małoletniego cudzoziemca (jeżeli jego wiek i dojrzałość na to pozwalają) w procedurach: legalizacyjnych, o umieszczenie w ośrodku strzeżonym dla cudzoziemców, o

zobowiązanie do powrotu, umieszczenie w pieczy zastępczej, wyznaczenie opiekuna tymczasowego.

Dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej, wsparcia prawnego i językowego

Zgodnie z obowiązującymi w Polsce przepisami cudzoziemcy ubiegający się o ochronę międzynarodową w Polsce mają prawo do otrzymania nieodpłatnej informacji i pomocy prawnej. Należy zauważyć jednak, że informacje oraz pomoc prawna adresowane są do opiekunów prawnych dzieci pod opieką, nie do samych dzieci.

Bezpłatna pomoc prawna w postępowaniu uchodźczym dzieciom i ich rodzicom przysługuje dopiero na etapie postępowania odwoławczego, nie przysługuje zaś na etapie postępowania przed organem administracji pierwszej instancji, gdzie zbierany jest zasadniczy materiał dowodowy. W toku postępowania o zobowiązanie do powrotu pomoc prawna nie przysługuje ani na etapie postępowania administracyjnego pierwszej instancji ani na etapie postępowania administracyjnego drugiej instancji niezależnie od sytuacji majątkowej dziecka i jego lub jej rodziny.

Dzieci bez opieki otrzymują nieodpłatną pomoc kuratora, którego zadaniem jest nie tylko reprezentacja dziecka w postępowaniu o udzielenie ochrony międzynarodowej lub zobowiązania do powrotu, lecz również poinformowanie dziecka na temat jego sytuacji prawnej. Należy jednakże zauważyć, że kuratorzy nie mają zapewnionego wsparcia tłumacza, co często uniemożliwia im komunikację w języku zrozumiałym przez dziecko - zdarza się, że kontakt dziecka z kuratorem odbywa się za pośrednictwem osób trzecich nie będących tłumaczami, lecz władających językiem zrozumiałym przez dziecko oraz językiem polskim, co obniża jakość tłumaczenia lub (w przypadku języków rzadkich w Polsce) z pomocy np. Google Translate. Nie ma również ustawowego wymogu aby kurator posiadał wykształcenie prawnicze bądź jakkolwiek wiedzę w tym zakresie. Dzieci cudzoziemskie bez opieki nie mają dostępu do informacji przekazywanych w formie ulotek lub strony internetowej dostosowanych do wieku dziecka. Lepiej prezentuje się sytuacja małoletnich bez opieki, które nie ubiegają się o ochronę międzynarodową a toczy się w ich sprawie postępowanie powrotowe - stosownie do wprowadzonego w sierpniu 2023 r. art. 99(1) kodeksu rodzinnego i opiekuńczego reprezentować je powinien adwokat lub radca prawny, a w drugiej kolejności osoba z wykształceniem prawniczym.

Najmocniej brak wsparcia językowego odbija się na dzieciach bez opieki umieszczonych w pieczy zastępczej - w nieprzygotowanych językowo placówkach opiekuńczo-wychowawczych, które nie posiadają budżetu na tłumaczenia, opiekunowie używają aplikacji online, aby wymienić podstawowe informacje z podopiecznymi. Zdarza się, że przez cały okres pobytu małoletniego w placówce z dzieckiem nikt nie jest w stanie się porozumieć.

Polskie przepisy ograniczają niektórym kategoriom dzieci cudzoziemskich dostęp do publicznej opieki zdrowotnej: są to dzieci bez udokumentowanego pobytu oraz dzieci, których rodzice nie mogą korzystać ze świadczeń państwowej służby zdrowia - dotyczy to dzieci przebywających na wizach innych niż wiza w celu wykonywania pracy, wiza wydana w celu przyjazdu ze względów humanitarnych, z uwagi na interes państwa lub zobowiązania

międzynarodowe czy przebywających na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy na tzw. specjalne okoliczności (art. 181 ust. 1 ustawy o cudzoziemcach).

Rekomendacja

1. Umożliwienie pełnego dostępu wszystkich dzieci migrujących niezależnie od ich statusu migracyjnego do wsparcia prawnego, językowego, edukacji i opieki zdrowotnej.

Udział organów ochrony dzieci w procedurach mających na celu ustalenie najlepszego interesu dziecka po przekroczeniu przez nie granicy

W Polsce nie funkcjonują służby ochrony dziecka sensu stricto. W przypadku dzieci polskich funkcję tę pełni kilka podmiotów, głównie są to pracownicy socjalni. W przypadku dzieci cudzoziemskich przekraczających granicę istnieje w tym zakresie luka. Straż Graniczna prowadząca procedury graniczne nie współpracuje z psychologami dziecięcymi, nie powołuje także w toku procedur biegłych do oceny najlepszego interesu dziecka. Spośród 14-15 tysięcy funkcjonariuszy w latach 2021-2024 z zakresu praw dziecka i prowadzenia procedur z udziałem dzieci zostało przeszkolonych łącznie zaledwie 94 funkcjonariuszy.

Rekomendacje

1. Wprowadzenie jasnych procedur oceny najlepszego interesu dziecka przekraczającego zarówno oficjalne przejścia graniczne jak i poza nimi, prowadzonych każdorazowo przez niezależnie od Straży Granicznej podmioty.
2. Zwiększenie udziału funkcjonariuszy SG w szkoleniach z zakresu praw dziecka i oceny najlepszego interesu dziecka, jak również zapewnienie, prowadzenia szkoleń przez ekspertów zewnętrznych.

Dzieci należące do grup mniejszościowych

Konwencja o prawach dziecka w art. 30 gwarantuje także, że w państwach, w których istnieją mniejszości m.in. językowe, dziecku należącemu do takiej mniejszości nie można odmówić prawa do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy. W tym kontekście negatywnie należy ocenić decyzje Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o zawetowaniu ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym oraz niektórych innych ustaw¹¹², która rozszerzała instytucję języka regionalnego również na język śląski, gwarantując osobom identyfikującym się jako mniejszość śląska możliwość szerszego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury.

¹¹² Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda (2024). *Wniosek o ponowne rozpatrzenie ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz niektórych innych ustawach*. https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2024/5/29/7f599ba96c47c37b94407946601c1089/Weto%20nowelizacji%20ustawy%20o%20mniejszo%C5%9Bci%20narodowych%20i%20etnicznych%20oraz%20o%20j%C4%99zyku%20regionalnym.pdf

Komitet Praw Dziecka zwracał w przeszłości uwagę na konieczność usunięcia barier w dostępie dzieci należących do mniejszości romskich z dostępu do pomocy społecznej, środków reintegracji oraz edukacji. W tym obszarze docenić należy przyjęcie przez Radę Ministrów Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030¹¹³. Zakłada on między innymi zmniejszenie udziału uczniów pochodzenia romskiego w systemie szkolnictwa specjalnego, poprawę warunków mieszkaniowych oraz prowadzenie projektów integracyjnych. Nie zmienia to jednak faktu, że mniejszość romska w dalszym ciągu narażona jest w Polsce na dyskryminacje. Z badań opinii publicznej wynika, że 50% Polaków wyraża względem Romów niechęć¹¹⁴. Istotnym problemem pozostaje także dostęp dzieci pochodzenia romskiego do edukacji przedszkolnej i ponadpodstawowej. Z danych systemu informacji oświatowej wynika, że na poziomie techników, szkół branżowych i licealnych w 2022 r. uczyło się zaledwie 64 uczniów pochodzenia romskiego¹¹⁵. Dla porównania w szkołach podstawowych system zewidencjonował 1610 takich uczniów¹¹⁶.

Ochrona przed przemocą i wykorzystaniem

Konwencja obliguje Państwa – Strony do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych (art. 34). Pozytywnie ocenić decyzje ustawodawcy dotyczące włączenia przemy seksualnej w katalog przestępstw, co do których istnieje prawny obowiązek zgłoszenia zawiadomienia o ich popełnieniu. Zmiana ta niewątpliwie przyczyniła się do zwiększenia efektywności organów ścigania zajmujących się przestępstwami przeciwko wolności seksualnej i uniemożliwiła ukrywanie przypadków takich przestępstw przez poszczególne instytucje, w tym kościoły i związki wyznaniowe. Istotną zmianę przyniosło także powołanie Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej 15 lat¹¹⁷, jako głównego organu wyjaśniającego przypadki przemy seksualnej, sposób reakcji organów państwa na nie oraz kreującego argumenty w tej mierze. Problemem pozostaje przy tym zbyt wąski zakres działalności Komisji, wyłączający z zakresu jej zainteresowania przemy seksualną ukierunkowaną na dzieci w wieku pomiędzy 15–18 lat.

Istotną zmianą w tym obszarze było także przyjęcie ustawy¹¹⁸ zobowiązującej podmioty edukacyjne, turystyczne, sportowe oraz wszystkie inne oferujące usługi skierowanie do przyjęcia standardów ochrony małoletnich, określających m.in. zasady dotyczące relacji pomiędzy ich personelem a dziećmi.

Innym z działań ukierunkowanych na zapobieżenie wyzysku seksualnego dzieci było przyjęcie ustawy ustanawiającej niejawną Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym

¹¹³ Uchwała nr 190/2020 Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021–2030”.

¹¹⁴ CBOS, Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny na Ukrainie, Nr 33/2023.

¹¹⁵ Sprawozdanie za rok 2022 z realizacji Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Strona Komisji: <https://pkdp.gov.pl/>

¹¹⁸ Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1606).

pozwalającym wybranym instytucjom sprawdzić, czy zatrudniana przez nie osoba nie była w przeszłości skazana za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej. Należy przy tym zauważyć, że omawiana ustawa ustanowiła także publicznie dostępny Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym. Jego funkcjonowanie musi budzić wątpliwości z punktu widzenia ryzyka stygmatyzowania ofiar przestępstw na tle seksualnym, w tym dzieci, których danych są łatwo identyfikowalne dzięki wymienieniu w rejestrze danych sprawcy, miejsca jego pobytu oraz kwalifikacji prawnej czynu (obejmującej m.in. to czy czyn był popełniony względem zstępного).

Krytycznie odnieść się także należy do sposobu działania Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie ochrony małoletnich uchodźców z Ukrainy przekraczających granicę Rzeczypospolitej Polskiej bez opieki. Osoby te w początkowym okresie po wybuchu wojny nie były w żaden sposób identyfikowane na granicy Rzeczypospolitej Polskiej, mimo szczególnego narażenia ich bycie ofiarą handlu ludźmi. Sytuację w tym zakresie zmieniła tzw. specustawa ukraińska obligująca ewidencjonowanie takich osób. Dodatkowo, wprowadziła ona obowiązek ustanowienia takim małoletnim opiekuna tymczasowego reprezentującego małoletniego, sprawującego opiekę nad nim i jego majątkiem. Opiekunowi tacy mieli być ustanawiani przez sądy w terminie 3 dni od chwili wpłynięcia wniosku. Krótki termin oraz brak tłumaczy z języka ukraińskiego spowodował jednak wykształcenie się wśród części sądów praktyki niewysłuchiwania dziecka w postępowaniu dotyczącym ustanowienia mu opiekuna tymczasowego, a nawet procedowania w sposób niejawnny, bez udziału kandydata na opiekuna¹¹⁹. Taki sposób postępowania przez sądy nie tylko nie respektował prawa dziecka do bycia wysłuchanym, ale generował także istotne ryzyko tego, że dziecko stanie się ofiarą handlu ludźmi.

Z punktu widzenia przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu dzieci problem pozostaje także rosnące zjawisko bezdomności wśród nastolatków oraz młodych dorosłych. Dane z lutego 2024 r. wskazują na znaczny wzrost liczby dzieci i młodych dorosłych w kryzysie bezdomności. W pierwszej grupie odnotowano 1524 dzieci (w 2019 r. było to 992 osób), w drugiej 1020 osób (784 osób w 2019). Za jedno ze źródeł problemu rosnącej liczby małoletnich w kryzysie bezdomności należy uznać niewystarczający poziom wsparcia takich osób w procesie usamodzielniania z pieczy zastępczej¹²⁰ oraz placówek o charakterze resocjalizacyjnym¹²¹.

Artykuł 37 Konwencji ustanawia w stosunku do dzieci m.in. zakaz tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania oraz karania. Problem ten w dalszym ciągu jest obecny w Polsce. W tym kontekście, w pierwszej kolejności wymienić należy liczne przypadki stosowania względem dzieci przemocy domowej, a także doświadczenia dzieci bycia świadkiem przemocy domowej. W 2021 r. procedurą Niebieskiej Karty, adresowanej do pokrzywdzonych przemocą domową objęto 11 129 dzieci¹²². W tym samym roku w związku z zagrożeniem życia lub

¹¹⁹ A. Tymińska. (2023). *Dzieci z pieczy zastępczej oraz małoletni bez opieki z Ukrainy: ocena ex-post regulacji i praktyki stosowania specustawy ukraińskiej*. Warszawa.

¹²⁰ Okopress (2024, 10 wrzesień). *Rekordowa liczba młodych ludzi bezdomnych*. <https://oko.press/rekordowa-liczba-mlodych-ludzi-bezdomnych>

¹²¹ Kładoczny P. Wolny M. *Reintegracja wychowanków placówek resocjalizacyjnych. Uwagi o charakterze systemowym*. Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6020>

¹²² K. Makaruk i inni, *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce 2023*.

zdrowia dziecka odebrano z rodzin 1335 dzieci¹²³. Cyklicznie media informują o przypadkach ciężkich obrażeń lub śmierci dzieci, nad którymi znęcali się ich rodzice lub opiekunowie. Monitoring mediów prowadzony przez organizacje społeczne zarejestrował w 2021 roku 17 przypadków śmierci dzieci w wyniku przemocy domowej¹²⁴.

Z problemem przemocy domowej wciąż wiąże się kwestia stosowania względem dzieci przemocy fizycznej, w tym przede wszystkim kar cielesnych. Z przeprowadzonych w 2023 r. badań opinii publicznej wynika, że współczynnik osób akceptujących wymierzanie kar cielesnych stale spada. Nadal jednak aż 43% polskich respondentów dopuszcza danie dziecku w niektórych sytuacjach klapsa. 19% zgadza się z twierdzeniem, że „łanie jeszcze nikomu nie zaszkodziło”.

Problemem pozostaje także kwestia stosowania przemocy fizycznej i psychicznej w niektórych instytucjach opieki dla dzieci. W ostatnich latach media informowały o przypadkach takiej przemocy w domach pomocy społecznej¹²⁵, domach dziecka¹²⁶, w rodzinnym domu dziecka¹²⁷, ośrodkach adopcyjnych¹²⁸, a także innych instytucjach opieki nad dziećmi¹²⁹. W zdecydowanej większości przypadków placówki te nie są objęte mandatem Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, a co za tym idzie nie są monitorowane pod kątem przestrzegania zakazu tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania.

W odniesieniu do gwarancji wynikających z art. 37 Konwencji, należy wskazać, że ustanawia ona zakaz pozbawiania wolności dzieci wspólnie z dorosłymi, chyba, że „będzie to zgodne z najwyższym dobrem dziecka”. Rozwiązania przyjęte w polskim Kodeksie karnym wykonawczym nie gwarantują w przypadku Polski poszanowania tego standardu. Kodeks nie wyróżnia bowiem sytuacji tymczasowo aresztowanych, skazanych i ukaranych, którzy nie ukończyli 18 lat. Posługuje się terminem młodocianych, których definiuje jako osoby, które nie ukończyły 21 r. życia. Dodatkowo zezwala, aby w oddziałach dla młodocianych przebywały także osoby starsze, skazane po raz pierwszy, które wyróżniają się dobrą postawą.

¹²³Ibid.

¹²⁴R. Durda i inni. *Teraz koniec z Tobą. Czarna Księga Ofiar Przemocy Domowej w Polsce*. 2021.

¹²⁵Wirtualna Polska. (2022, 13 czerwiec). *Piekło u zakonnic. Bicie, wiązanie, zamykanie w klatce. Horror dzieci w DPS pod Krakowem*. <https://wiadomosci.wp.pl/pieklo-u-zakonnic-bicie-wiazanie-zamykanie-w-klatce-horror-dzieci-w-dps-pod-krakowem-6778332058069696a>

¹²⁶Polskie Radio. (2024, 3 wrzesień). *Zarzuty dla dyrektora ukraińskiego domu dziecka w Polsce. Chodzi o przemoc fizyczną*. <https://polskieradio24.pl/artukul/3420874,zarzuty-dla-dyrektora-ukrainskiego-domu-dziecka-w-polsce-chodzi-o-przemoc-fizyczna>

¹²⁷TVN24. (2023, 27 maj). *"Zarzuty znęcania się nad siedmiorgiem dzieci". Para aresztowana*. <https://tvn24.pl/poznan/legowo-areszt-dla-pary-prowadzacej-rodzinny-dom-dziecka-st7146926>

¹²⁸Wirtualna Polska. (2024, 18 czerwiec). *Ujawniliśmy przemoc w ośrodku dla dzieci. Jezuici przepraszają i zawieszają dyrektorkę*. <https://wiadomosci.wp.pl/ujawnilismy-przemoc-w-osrodku-dla-dzieci-jezuici-przepraszaja-i-zawieszaja-dyrektorke-7039874643864384a>

¹²⁹O2. (2022, 23 lipiec). *Przemoc w ośrodku dla dzieci w Kamińcu. Zarzuty usłyszały cztery osoby*. <https://www.o2.pl/informacje/przemoc-w-osrodku-dla-dzieci-w-kamien-cu-zarzuty-uslyszaly-cztery-osoby-6793434484161376a>

Wymiar sprawiedliwości wobec dzieci

Konwencja o prawach dziecka w art. 40 przewiduje szereg gwarancji prawno-karnych. Stopień realizacji poszczególnych z nich w polskim porządku prawnym może jednak budzić wątpliwości.

W przeszłości Komitet Praw Dziecka krytykował fakt posługiwania się przez polski system karny dwoma granicami wyznaczającymi minimalny wiek odpowiedzialności karnej. Uznawał, że funkcjonowanie dwóch takich systemów stanowi naruszenie art. 40 ust. 3 a Konwencji. W 2022 roku sytuacja w tym obszarze uległa zaostrzeniu wskutek nowelizacji Kodeksu karnego¹³⁰, która obniżyła minimalny wiek odpowiedzialności karnej, w przypadku wybranych przestępstw, do zaledwie 14 lat. W efekcie w polskim systemie karnym funkcjonują obecnie trzy odrębne regulacje wyznaczające minimalny wiek odpowiedzialności karnej.

Komitet krytycznie odniósł się także do możliwości pociągania nieletniego do odpowiedzialności przed sądem za przejawy demoralizacji, wskazując, że za te same zachowania dorośli nie ponoszą odpowiedzialności. W nowej ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich polski ustawodawca pozostawił możliwość postawienia nieletniego przed sądem za przejawy demoralizacji. Nieznacznie zmienił przy tym jej definicję. Co istotne, wprowadził także minimalny wiek odpowiedzialności za przejawy demoralizacji, uniemożliwiając kierowanie do sądów wniosków dotyczących dzieci młodszych niż 10 lat. Z danych zgromadzonych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynikało, że w przeszłości wnioski takie dotyczyły nawet kilkuset dzieci, z których najmłodsze miało ukończone zaledwie 5 lat.

Komitet zalecił Polsce także dostosowanie do wymogów Konwencji przepisów procedury karnej dotyczącej przesłuchania dziecka jako świadka i pokrzywdzonego, w tym zagwarantowania obligatoryjnej obecności psychologa w trakcie takiego przesłuchania oraz przeprowadzenia go w specjalnie przygotowanych pomieszczeniach. Komitet zwrócił uwagę także na wymóg objęcia tymi procedurami wszystkich dzieci, a nie tylko tych, które nie ukończyły 15 lat. Rekomendacje te nie zostały wdrożone przez Polskę. Gwarancje odnoszące się do przesłuchania dziecka w charakterze świadka lub pokrzywdzonego obejmują tylko niektóre rodzaje czynów zabronionych. Dodatkowo dotyczą jedynie dzieci, które nie ukończyły 15 lat.

Za pozytywną zmianę uznać należy z kolei kompleksowe uregulowanie zasad reprezentacji dziecka w postępowaniach sądowych, które toczą się w warunkach konfliktu interesów pomiędzy dziećmi a ich rodzicami. Zmiany te doprecyzowały prawa i obowiązki reprezentantów dziecka oraz określiły przesłanki dotyczące tego, kto może zostać reprezentantem dziecka.

Pozytywnie ocenić należy także niektóre zmiany wprowadzenie do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W tym kontekście na wyróżnienie zasługują rozwiązania pozwalające na odstępianie od kierowania każdej sprawy nieletniego do sądu rodzinnego. W tym zakresie

¹³⁰ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 2600 z późn. zm.).

wymienić należy możliwość stosowania przez dyrektorów szkół środków oddziaływania wychowawczego w związku z czynami popełnionymi w związku ze szkołą oraz możliwość stosowania analogicznych środków przez funkcjonariuszy Policji.

Inną istotną zmianą było także wykonanie przez ustawodawcę wyroku ETPC w sprawie Grabowski p. Polsce¹³¹ i wprowadzenie jasnych reguł dotyczących stosowania względem nieletnich środków tymczasowych skutkujących pozbawieniem ich wolności. W efekcie ich przyjęcia, stosowanie względem nieletnich środków tymczasowych o charakterze izolacyjnym ma charakter *ultima ratio* i podlega cyklicznej kontroli ze strony sądu rodzinnego.

Z drugiej strony, ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie w pełni realizuje także standard stosowania pozbawienia wolności jako środka o charakterze ostatecznym. W tym kontekście, wymienić można kompetencje Policji oraz Straży Granicznej do zatrzymywania dzieci w przypadkach niecierpiących zwłoki, jeżeli zachodzi podejrzenie ich demoralizacji albo popełnienia przez nie czynu karalnego.

Problemem pozostaje także dostęp do pomocy obrońcy w postępowaniach toczących się na podstawie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. W myśl przyjętych w niej rozwiązań, nieletni, którego nie stać na opłacenie obrońcy z wyboru może otrzymać pomoc z urzędu jedynie wówczas, gdy sąd uzna taką pomoc za potrzebną. Co więcej, na gruncie postępowania w sprawach nieletnich oraz postępowania karnego brak jest regulacji obligujących organy procesowe do obligatoryjnego zapewnienia dziecku przesłuchiwanemu w charakterze podejrzanego prawa do pomocy obrońcy jeszcze przed pierwszym przesłuchaniem w sprawie.

Dodatkowo przepisy ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich nie zabezpieczają należycie nieletnich w przypadku konfliktu interesów pomiędzy rodzicami a dzieckiem. Zgodnie z nimi sąd jest zobowiązany do wyznaczenia obrońcy z urzędu jedynie wówczas, gdy dziecko nie ma obrońcy a interesy jego i jego rodziców pozostają w sprzeczności. W sytuacji więc gdy jest ono już reprezentowane przez obrońcę z wyboru, sąd nie ma możliwości interweniować, nawet jeżeli stwierdzi zaistnienie konfliktu interesów pomiędzy dzieckiem a jego rodzicami.

W kontekście prawa dzieci do obrony należy także zwrócić uwagę na kwestię należytego przygotowania adwokatów i radców prawnych do reprezentowania dzieci w postępowaniach sądowych. W ostatnich latach można w tym obszarze odnotować pewien postęp przewijający się organizacji szkoleń dotyczących zasad reprezentacji dzieci¹³² oraz włączenia tej tematyki w obszar nauczania aplikantów adwokackich w niektórych izbach adwokackich¹³³.

Krytycznie należy odnieść się zaś do sposobu informowania nieletnich o przysługujących im prawach na gruncie ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Ustawa ta nie przewiduje kompetencji Ministra Sprawiedliwości do wydania rozporządzenia ustalającego wzór pouczenia dzieci o ich prawach i obowiązkach w postępowaniu. Kreuje to ryzyko, że

¹³¹ Wyrok ETPC z 30.06.2015 r. w sprawie Grabowski p. Polsce, skarga nr 57722/12.

¹³² Adwokatura Polska. (2024, 24 wrzesień). *Szkolenia z zasad reprezentacji dziecka*. <https://www.adwokatura.pl/konferencje-i-szkolenia/szkolenia-z-zasad-reprezentacji-dziecka/>

¹³³ Prawo.pl. (2023, 7 wrzesień). *Aplikanci warszawscy będą szkolić się w zakresie ochrony dziecka*. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ochrona-dzieci-szkolenia-dla-aplikantow-z-warszawy,522963.html>

informacja ta jest prezentowana dzieciom w sposób zróżnicowany i niedostosowany do ich specjalnych wymagań i potrzeb.

Rekomendacje

1. Podejmowanie działań mających na celu szersze podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, w szczególności naukę języka oraz własnej kultury i historii przez dzieci należące do mniejszości narodowych i etnicznych lub identyfikujących się jako takie.
2. Podejmowanie działań ukierunkowanych na likwidację stereotypów względem dzieci pochodzenia romskiego oraz zagwarantowanie efektywnego dostępu tych dzieci do edukacji, w tym edukacji ponadpodstawowej.
3. Rozszerzenie zakresu działania Państwowej Komisji do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej 15 lat na przypadki wykorzystywania małoletnich w wieku od 15 do 18 lat.
4. Wprowadzenie ograniczających praktykę publikowania danych osobowych sprawy przestępstw o charakterze seksualnym w publicznym rejestrze sprawców przestępstw na tle seksualnym w sytuacjach gdy taka publikacja mogłaby narazić na identyfikację pokrzywdzonego przestępstwem o charakterze seksualnym.
5. Zagwarantowanie efektywnej ochrony małoletnich przebywających w domach pomocy społecznej, domach dziecka, rodzinnych domach dziecka, ośrodka adopcyjnych i innych ośrodkach opieki nad dziećmi przed przemocą.
6. Wprowadzenie rozwiązań mających na celu separację małoletnich pozbawionych wolności w jednostce penitencjarnej od osób dorosłych.
7. Odejście od rozwiązań prawnych pozwalających na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej na zasadach przewidzianych dla sprawców dorosłych nieletnich, którzy nie ukończyli 14 r. życia.
8. Zagwarantowanie specjalnych warunków przesłuchania wszystkich dzieci będących świadkami i pokrzywdzonymi, a nie tylko tych z nich, które nie ukończyły 15 r. życia.
9. Zagwarantowanie dzieciom odpowiadającym na zasadach przewidzianych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich odpowiednich gwarancji proceduralnych, w tym prawa do informacji dostosowanej do poziomu ich rozwoju, domniemania niewinności oraz prawa uzyskania pomocy prawnej przed pierwszym przesłuchaniem w sprawie.
10. Usunięcie rozwiązań prawnych pozwalających sądom rodzinnym w sposób dyskrecjonalny odmówić nieletniemu prawa dostępu do pomocy prawnej z urzędu.
11. Wprowadzenie rozwiązań gwarantujących zapewnienie nieletniego efektywnej pomocy prawnej nawet w przypadku konfliktu interesów na linii rodzice – dziecko.
12. Podejmowanie działań ukierunkowanych budowanie świadomości adwokatów, radców prawnych, sędziów, prokuratorów, kuratorów oraz pracowników socjalnych na temat praw dziecka.

Poprzednie uwagi końcowe Komitetu i jego zalecenia dotyczące wdrażania Protokołów Fakultatywnych do Konwencji

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski

[...]

K. Należy zastosować się do poprzednich uwag końcowych Komitetu i jego zaleceń dotyczących wdrażania Protokołów Fakultatywnych do Konwencji

Protokół Fakultatywny w sprawie handlu dziećmi oraz wyzyskiwania dzieci w prostytucji i pornografii

47. W świetle swoich wytycznych dotyczących wdrażania Protokołu Fakultatywnego oraz zgodnie ze swoimi wcześniejszymi zaleceniami,¹³⁴ Komitet zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Zawarło w Kodeksie karnym definicję „wyzyskiwania dzieci w prostytucji” i „handlu dziećmi” oraz zapewniło, że dzieci w wieku od 15 do 18 lat będą wyraźnie chronione przed wykorzystywaniem seksualnym w pornografii i prostytucją;

(b) Zwiększyło dostępność nieodpłatnej pomocy prawnej oraz psychologicznego, medycznego i socjalnego wsparcia dla dzieci będących ofiarami przestępstw zakazanych na mocy Protokołu Fakultatywnego;

(c) Zintensyfikowało systematyczne szkolenia na temat postanowień Protokołu Fakultatywnego wśród wszystkich grup specjalistów pracujących z dziećmi, aby udoskonalić system identyfikowania ofiar i kierowania ich do odpowiednich służb;

(d) Zapewniło odpowiednie wsparcie i dostęp do pomocy w zakresie odzyskiwania zdrowia fizycznego i psychicznego przez dzieci będące ofiarami takiego wykorzystywania oraz zapewniło im otrzymanie zadośćuczynienia i rekompensaty;

(e) Zawarło w Kodeksie karnym przepisy dotyczące odpowiedzialności osób prawnych i zagwarantowało ponoszenie odpowiedzialności prawnej przez przedsiębiorstwa prowadzące działalność lub posiadające miejsce zarządu w Państwie-Stronie, zwłaszcza w przypadku branży turystycznej.

Protokół Fakultatywny w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne

48. Odnotowując informacje przekazane przez Państwo-Stronę w sprawie systemu identyfikowania członków szczególnie narażonych grup wśród osób ubiegających się o ochronę międzynarodową, Komitet wraca do swych poprzednich zaleceń¹³⁵ i zaleca, aby Państwo-Strona:

(a) Podjęło działania w celu zapewnienia dzieciom zidentyfikowanym poprzez takie procedury odpowiedniej pomocy w celu odzyskania zdrowia fizycznego i psychicznego oraz umożliwienia ich reintegracji społecznej;

(b) Zapewniło, że wszyscy członkowie krajowego personelu wojskowego zaangażowanego w operacje pokojowe ONZ przejdą szkolenie dotyczące praw dzieci, w szczególności w kontekście konfliktu zbrojnego.

¹³⁴ [CRC/C/OPSC/POL/CO/1](#).

¹³⁵ [CRC/C/OPAC/POL/CO/1](#).

Ocena realizacji i rekomendacje

Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi oraz wyzyskiwania dzieci w prostytucji i pornografii

Według danych przedstawionych w sprawozdaniu rocznym za 2023 r. przez La Strada - Fundację przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu, udzielono pomocy 15 małoletnim. Temat handlu ludźmi jest wciąż mało znany wśród funkcjonariuszy straży granicznej i policji oraz przez prokuratorów, sędziów, pracowników socjalnych, działaczy NGO, nauczycieli i innych. Zbyt mało jest również nagłaśniany w mediach. Najbardziej zagrożone są dzieci pozostające bez opieki (zarówno dzieci polskie, jak i cudzoziemskie), dysfunkcyjne oraz potrzebujące ciepła i zrozumienia u innych dorosłych.

Rekomendacje

1. Powszechna edukacja na temat handlu ludźmi, w tym dziećmi – funkcjonariuszy straży granicznej, policji, sędziów, prokuratorów, pracowników ośrodków pomocy społecznej, urzędników, nauczycieli w celu dostrzeżenia problemu oraz edukacja dzieci i młodzieży, zwłaszcza ze środowisk narażonych na stanie się ofiarami handlu ludźmi (np. bieda, upośledzenie umysłowe, dzieci będące w opiece zastępczej).
2. Budowanie sieci instytucji i organizacji społecznych w celu przeciwdziałania handlowi dziećmi.
3. Zwracanie uwagi na dzieci polskie i cudzoziemskie pozbawione opieki.
4. Przygotowanie sędziów, prokuratorów, adwokatów do rozpoznawania spraw mających znamiona handlu dziećmi.
5. Wprowadzenie tematu handlu ludźmi/dziećmi na uczelniach.

Ratyfikacja Protokołu Fakultatywnego w sprawie rozpoznawania skarg

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski [...]

- L. Ratyfikacja Protokołu Fakultatywnego w sprawie rozpoznawania skarg
49. **Komitet zaleca, by Państwo-Strona, aby lepiej realizować prawa dzieci i dostęp do sprawiedliwości, ratyfikowało Protokół Fakultatywny dotyczący rozpoznawania skarg.**

Ocena realizacji i rekomendacje

Protokół fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie procedury składania zawiadomień

49. Protokół fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie procedury składania zawiadomień, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 19 grudnia 2011 r. (tzw. III Protokół) został podpisany przez Polskę w 2013 roku i wciąż oczekuje na ratyfikację.

III Protokół ustanawia istotny mechanizm ochrony praw dziecka. Przyznaje każdemu dziecku, grupie dzieci, a także innym osobom działającym w ich imieniu, możliwość zawiadomienia Komitetu Praw Dziecka o tym, że dziecko lub dzieci stały się ofiarami naruszenia praw przyznanych w Konwencji o Prawach Dziecka lub jej Protokołów fakultatywnych. Podobnie jak w przypadku skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, możliwość skorzystania z instytucji zawiadomienia Komitetu Praw Dziecka wiąże się z koniecznością spełnienia warunków formalnych, w tym wykorzystaniem drogi krajowej oraz w określonym czasie złożeniem zawiadomienia w formie pisemnej. Rozpoznając zawiadomienie dziecka, Komitet Praw Dziecka kieruje się zasadą najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. Ma prawo wydawać środki tymczasowe, a także formułować zalecenia dla państw, których dotyczy zawiadomienie. Komitet dysponuje również możliwością prowadzenia postępowania w sprawie trwałych i poważnych naruszeń Konwencji.

Podkreśla się, że ratyfikowanie Protokołu pozwoliłoby dzieciom zakwestionować ograniczenie ich prawa do edukacji, pozbawienie kontaktu z rodzicami, czy brak zapewnienia im ochrony przed przemocą.

O Ratyfikację III Protokołu apelował na przestrzeni lat wielokrotnie Rzecznik Praw Dziecka Marek Michalak¹³⁶ oraz Rzeczniczka Monika Horna-Cieślak¹³⁷, a także liczne organizacje społeczne (m.in. w 2020 r. grupa dwudziestu organizacji pozarządowych wystąpiła do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z petycją domagając się ratyfikacji III Protokołu¹³⁸, a w 2024 roku z wystąpieniem w tej sprawie do Minister Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej zwróciła się Koalicja Organizacji Pozarządowych monitorujących wdrażanie Konwencji o Prawach Dziecka w Polsce). Należy podkreślić, że na kwestię ratyfikacji III Protokołu zwracali uwagę również kolejni Rzecznicy Praw Obywatelskich¹³⁹. Problematyka ratyfikacji III Protokołu była również tematem wielu konferencji i debat poświęconych tematyce praw dziecka¹⁴⁰.

Rekomendacje

1. Pilne ratyfikowanie III Protokołu, jako instrumentu efektywnej ochrony praw człowieka oraz zmiany krajowej rzeczywistości prawnej poprzez praktyczne urzeczywistnienie standardów Konwencji o Prawach Dziecka.
2. Następnie - wypracowanie efektywnych narzędzie informowania o nowych mechanizmach wynikających z III Protokołu.

¹³⁶ M.in. wystąpienia z dnia: 4 kwietnia 2014 r. (sygn. ZSM/500/1/2014/AJ), 27 sierpnia 2014 r. (sygn. ZSM/500/1/2014/AJ), czy 27 lutego 2015 r. (sygn. ZSM/422/2/2015/AJ).

¹³⁷ Należy jednocześnie zauważyć, że postulat ratyfikacji III Protokołu nie zyskał poparcia Rzecznika Praw Dziecka Mikołaja Pawlaka, który m.in. w piśmie do Senatu RP (nr ZSM.420.9.2021.AC) z 23 września 2021 r., nie dostrzegł potrzeby związania się przez Rzeczypospolitą Polską postanowieniami przedmiotowego Protokołu.

¹³⁸ Petycja z dnia 9 grudnia 2020 r. w sprawie podjęcia inicjatywy ustawodawczej wyrażającej zgodę na ratyfikację przez Polskę Protokołu Fakultatywnego do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie procedury składania zawiadomień, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 19 grudnia 2011 r. (P10-127/20).

¹³⁹ Wystąpienia z dnia: 24 stycznia 2014 r. (sygn. I.600.2.2014.KM) do Prezydenta RP, 22 stycznia 2014 r. do Prezesa Rady Ministrów (sygn. I.600.2.2014.KM), 31 października 2016 r. do Minister Rodziny i Polityki Społecznej (sygn. VII.7021.1.2016.MKS), 25 lutego 2021 r. do Minister Rodziny i Polityki Społecznej (sygn. VII.7021.1.2016.MKS), 20 maja 2024 r. do Minister Rodziny i Polityki Społecznej (sygn. VII.7021.1.2016.MKS).

¹⁴⁰ M.in. Konferencja „Prawa dziecka. Usłyszcie Nas! 100-lecie Deklaracji Praw Dziecka”, 18 października 2024 roku, czy też Debata „35-lat Konwencji o prawach dziecka. Wokół zaleceń Komitetu Praw Dziecka dla Polski”, 19 listopada 2024 roku.

Zalecenia i informacje końcowe Komitetu Praw Dziecka

Uwagi końcowe do połączonych piątego i szóstego sprawozdania okresowego Polski
[...]

M. Ratyfikacja międzynarodowych aktów prawnych dotyczących praw człowieka

50. Komitet zaleca, by Państwo-Strona, aby lepiej realizować prawa dzieci, ratyfikowało następujące najważniejsze akty prawne dotyczące praw człowieka:

(a) Międzynarodową Konwencję o Ochronie Praw Wszystkich Pracowników-Migrantów i Członków ich Rodzin;

(b) Międzynarodową Konwencję o Ochronie Wszystkich Osób przed Przymusowym Zaginięciem;

(c) Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych;

(d) Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych.

N. Współpraca z regionalnymi organami władzy

51. Komitet zaleca, aby Państwo-Strona współpracowało z Radą Europy i Unią Europejską w zakresie wdrażania Konwencji i innych aktów prawnych dotyczących praw człowieka oraz realizowało strategię tych organów władzy dotyczące praw dzieci, zarówno w Państwie-Stronie jak i innych państwach członkowskich Rady Europy.

IV. Wdrażanie i sprawozdawczość

A. Działania pokontrolne i dystrybucja sprawozdań

52. Komitet zaleca, aby Państwo-Strona podjęło wszelkie odpowiednie kroki, by zapewnić pełne wdrożenie zaleceń zawartych w niniejszych uwagach końcowych. Komitet zaleca także, by połączone piąte i szóste sprawozdanie okresowe oraz niniejsze uwagi końcowe zostały powszechnie udostępnione w języku urzędowym Państwa.

B. Następne sprawozdanie

53. Komitet zachęca Państwo-Stronę do przedłożenia siódmego sprawozdania do 6 lipca 2026 roku i uwzględnienia w nim informacji o prowadzonych działaniach pokontrolnych dla niniejszych uwag. Sprawozdanie powinno być zgodne z ujednoliconymi wytycznymi Komitetu dotyczącymi sprawozdawczości w ramach międzynarodowych traktatów¹⁴¹ i nie powinno przekraczać 21 200 słów.¹⁴² W

¹⁴¹ CRC/C/58/Rev.3.

¹⁴² Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 68/268, ust. 16.

przypadku złożenia sprawozdania przekraczającego określony limit słów, Państwo-Strona zostanie poproszone o skrócenie sprawozdania. Jeśli Państwo-Strona nie będzie mogło poprawić i ponownie przedłożyć sprawozdania, nie możemy dać gwarancji, że zostanie ono przetłumaczone na potrzeby rozpatrującego go Komitetu.

54. Komitet zachęca także Państwo-Stronę do przedłożenia uaktualnionego dokumentu podstawowego nieprzekraczającego 42 400 słów, zgodnie z wymogami dla dokumentów podstawowych w ujednoliconych wytycznych dla sprawozdawczości w ramach międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka, w tym wytycznych dla dokumentów podstawowych i traktatowych¹⁴³ oraz ust. 16 Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 68/268.

¹⁴³ HRI/GEN/2/Rev.6, roz. I.

Bibliografia

- Adwokatura Polska.** (2024). Szkolenia z zasad reprezentacji dziecka. <https://www.adwokatura.pl/konferencje-i-szkolenia/szkolenia-z-zasad-reprezentacji-dziecka/>
- Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich.** (2021). Lekcje religii: dopóki uczeń jest niepełnoletni, o edukacji religijnej decydują rodzice. Powinni jednak brać pod uwagę stanowisko dziecka. MEiN odpowiada RPO. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/lekcje-religii-uczen-niepelnoletni-ko-decyduje-MEN-do-RPO>
- Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich.** (2023). Mieszkania wspomagane i treningowe dla osób z niepełnosprawnościami. Uwagi RPO do zmian prawa. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-ozn-mieszkania-wspomagane-treningowe-mrips>
- Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich.** (2024, 3 czerwca). Brak miejsc w pieczy zastępczej. Interwencja Rzecznika w MRPiPS. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/node/27770/revisions/30678/view>
- Biuro Rzecznika Praw Dziecka.** (2024). Prawa dziecka. <https://brpd.gov.pl/prawa-dziecka/>
- Borkowska, A., & Witkowska, M.** (2020). Sharenting i wizerunek dziecka w sieci. Poradnik dla rodziców. Warszawa.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C.** (1990). *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*. Warszawa.
- Business Insider Polska.** (2024). Drastyczny spadek emisji CO2 w Polsce. Unia może się od nas uczyć. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/drastyczny-spadek-emisji-co2-w-polsce-unia-moze-sie-od-nas-uczyc/zb951wk>
- CBOS.** (2023). Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny na Ukrainie.
- Durda, R., et al.** (2021). Teraz koniec z Tobą. Czarna Księga Ofiar Przemocy Domowej w Polsce.
- Erikson, Erik.** (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Europejska Sieć Przeciwdziałania Ubóstwu.** (2024). Ryszard Szarfenberg, *Poverty Watch 2024. Monitoring ubóstwa i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce 2023-2024*.
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.** (2022). Dzieci się liczą 2022. Raport FDDS.
- Fundacja Orange.** (2024). Wizerunek dziecka w Internecie. Publikować czy nie. Warszawa.
- Główny Urząd Statystyczny.** (2024, 15 stycznia). Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2023. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2023,2,23.html>

INFOR. (2024, 2 października). Płaca minimalna 2025 – ile wyniesie na rękę, czyli netto? <https://www.infor.pl/prawo/zarobki/wysokosc-zarobkow/6696584,płaca-minimalna-2025-ile-wyniesie-na-reke-czyli-netto.html>

Jędrak, J., Konduracka, E., Badyda, A. J., & Dąbrowiecki, P. (2017). Wpływ zanieczyszczeń powietrza na zdrowie. Krakowski Alarm Smogowy.

Kładoczny, P., & Wolny, M. *Reintegracja wychowanków placówek resocjalizacyjnych. Uwagi o charakterze systemowym.* Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6020>

Komisja Europejska. (2023). The update of the nationally determined contribution of the European Union and its Member States. <https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2023-10/ES-2023-10-17%20EU%20submission%20NDC%20update.pdf>

Makaruk, K., et al. (2023). Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce 2023.

Ministerstwo Aktywów Państwowych. (2024). Polityka Energetyczna Polski do 2040 r. (PEP2040). <https://www.gov.pl/web/ia/polityka-energetyczna-polski-do-2040-r-pep2040>

Ministerstwo Klimatu i Środowiska. (2024). Krajowy Program Ochrony Powietrza. <https://www.gov.pl/web/klimat/krajowy-program-ochrony-powietrza>

Ministerstwo Klimatu i Środowiska. (2024). *Młodzieżowa Rada Klimatyczna (MRK).* <https://www.gov.pl/web/klimat/MRK>

Ministerstwo Klimatu i Środowiska. *Sprawozdanie z realizacji zadań wynikających z „Aktualizacji Krajowego Programu Ochrony Powietrza do 2025 r. (z perspektywą do 2030 r. oraz do 2040 r.) za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2022 r.*

Ministerstwo Klimatu i Środowiska. (2024). *Startuje program szkoleniowy “Szkoła Przyjazna Klimatowi.”* <https://www.gov.pl/web/klimat/startuje-program-szkoleniowy-szkola-przyjazna-klimatowi>

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. (2015, 15 stycznia). Większa ochrona dzieci. Rusza centralny rejestr pieczy zastępczej. <https://www.gov.pl/web/rodzina/wieksza-ochrona-dzieci-rusza-centralny-rejestr-pieczy-zastepczej>

Minister Zdrowia. (2024, 16 sierpnia). Odpowiedź Ministerstwa Zdrowia na interpelację Posła Adama Gomoły w sprawie zapewnienia bezpiecznego porodu oraz pozostawienia noworodka w tzw. oknie życia. <https://sejm.gov.pl/INT10.nsf/klucz/ATTD8AJ5E/%24FILE/i04221-o1.pdf>

Najwyższa Izba Kontroli. (2014). Informacja o wynikach Kontroli. Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,7849,vp,9839.pdf>

Nauka o Klimacie. (2024). *Edukacja klimatyczna w Polsce: Komunikat ekspertów PAN.* <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/edukacja-klimatyczna-w-polsce-komunikat-ekspertow-pan>

Niepełnosprawni.pl. (2024, 6 września). Przemoc w domach opieki. Perspektywa mieszkańca.
<https://www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/2442663;jsessionid=30753AF7A3ED5A77BB516B5891DFC250>

Niepełnosprawni.pl. (2015, 19 stycznia). Tata bił mnie żelazkiem gorącym.
<http://www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/238936>

Onet. (2024, 3 września). Nagły zwrot w sprawie 8-letniej Ines. Sąd nakazuje przymusowe odebranie. <https://wiadomosci.onet.pl/warszawa/nagly-zwrot-w-sprawie-8-letniej-ines-sad-nakazuje-przymusowe-odebranie/7jd22cm>

Oko.press. (2021). Policjant złamał jej rękę podczas demonstracji. Prokuratura umorzyła śledztwo. <https://oko.press/policjant-zlamal-jej-reke-podczas-demonstracji-prokuratura-umorzyła-sledztwo>

Oko.press. (2024, 10 września). Rekordowa liczba młodych ludzi bezdomnych.
<https://oko.press/rekordowa-liczba-mlodych-ludzi-bezdomnych>

O2. (2022, 23 lipca). Przemoc w ośrodku dla dzieci w Kamieńcu. Zarzuty usłyszały cztery osoby. <https://www.o2.pl/informacje/przemoc-w-osrodku-dla-dzieci-w-kamiencu-zarzuty-uslyszaly-cztery-osoby-6793434484161376a>

Polsat News. (2019, 27 grudnia). Ojciec zostawił 3-latkę w oknie życia. Szuka go policja.
<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-12-27/ojciec-zostawil-3-latke-w-oknie-zycia-szuka-go-policja/>

Polskie Radio. (2024, 3 września). Zarzuty dla dyrektora ukraińskiego domu dziecka w Polsce. Chodzi o przemoc fizyczną. <https://polskieradio24.pl/artyku/3420874,zarzuty-dla-dyrektora-ukrainskiego-domu-dziecka-w-polsce-chodzi-o-przemoc-fizyczna>

Portal Samorządowy.pl. (2022, 12 lipca). Tysiące dzieci w Polsce nie chodzi do szkoły. Te liczby zatrważają. <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/tysiace-dzieci-w-polsce-nie-chodzi-do-szkoly-te-liczby-zatrwarzaja,390525.html>

Portal Samorządowy.pl. (2025, 3 stycznia). Uczniowie postawieni w absurdalnej sytuacji. Albo przymus, albo 50 tys. zł kary. <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/uczniowie-postawieni-w-absurdalnej-sytuacji-albo-przymus-albo-50-tys-zl-kary,589186.html>

Prawo.pl. (2023, 7 września). Aplikanci warszawscy będą szkolić się w zakresie ochrony dziecka. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ochrona-dzieci-szkolenia-dla-aplikantow-z-warszawy,522963.html>

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda. (2024). Wniosek o ponowne rozpatrzenie ustawy o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oraz niektórych innych ustawach.
https://www.prezydent.pl/storage/file/core_files/2024/5/29/7f599ba96c47c37b94407946601c1089/Weto%20nowelizacji%20ustawy%20o%20mniejszo%C5%9Bci%20narodowych%20i%20etnicznych%20oraz%20o%20j%C4%99zyku%20regionalnym.pdf

Reuters. (2024). Poland needs coal plant subsidies beyond 2028, energy official says. <https://www.reuters.com/business/energy/poland-needs-coal-plant-subsidies-beyond-2028-energy-official-says-2024-03-19/>

RMF24. (2021, 17 sierpnia). Trudno uwierzyć w taką historię. 2,5-letnie dziecko zostawione w oknie życia. https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-trudno-uwierzyc-w-taka-historie-2-5-letnie-dziecko-zostawion,nId,5425767#crp_state=1

Rządowe Centrum Legislacji. (2024, 9 lutego). Projekt ustawy o zmianie ustawy o rachunkowości, ustawy o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym oraz niektórych innych ustaw. <https://legislacja.gov.pl/projekt/12381804/katalog/13035986#13035986>

Rzeczpospolita. (2021, 3 lutego). Sąd będzie badał demoralizację natolatka po „Spacerze dla klimatu”. <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art8683831-sad-bedzie-badal-demoralizacje-natolastka-po-spacerze-dla-klimatu>

Rzeczpospolita. (2024, 26 lipca). Szkoły muszą zmieścić 80 tys. dzieci z Ukrainy. <https://www.rp.pl/edukacja/art40868721-szkoly-musza-zmiescic-80-tys-dzieci-z-ukrainy>

Sejm. (2024, 19 grudnia). Druk nr 924. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. <https://sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/druk.xsp?documentId=BD1D81C1741E246AC1258C03004A7F5>

Sejm. (2025, 20 stycznia). Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 17 stycznia 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20250000066>

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. (2020, 9 stycznia). Decyzja o powrocie do kraju pochodzenia naruszyłby prawa dziecka. <https://interwencjaprawna.pl/decyzja-powrot-do-kraju-pochodzenia-naruszylby-prawa-dziecka/>

Strefa Edukacji. (2024). Edukacja ekologiczna w polskich szkołach: Na jakich lekcjach dzieci się uczą o zmianach klimatycznych lub zrównoważonym rozwoju? <https://strefaedukacji.pl/edukacja-ekologiczna-w-polskich-szkolach-na-jakich-lekcjach-dzieci-sie-ucza-o-zmianach-klimatycznych-lub-zrownowazonym-rozwoju/ar/c5-17017241>

TVN24. (2019, 26 grudnia). Wiemy, w ilu szkołach można uczyć się etyki. Tak mało nie było ich od lat. <https://tvn24.pl/polska/lekcje-etyki-w-szkolach-maleje-liczba-szkol-w-ktorych-mozna-sie-uczyc-etyki-ra995481-ls2616114>

TVN24. (2023, 27 maja). "Zarzuty znęcania się nad siedmiorgiem dzieci". Para aresztowana. <https://tvn24.pl/poznan/legowo-areszt-dla-pary-prowadzacej-rodziny-dom-dziecka-st7146926>

Tymińska, A. (2023). Dzieci z pieczy zastępczej oraz małeoltni bez opieki z Ukrainy: ocena ex-post regulacji i praktyki stosowania specustawy ukraińskiej. Warszawa.

U.S. Department of Commerce. (2024). *Poland energy sector*.
<https://www.trade.gov/country-commercial-guides/poland-energy-sector>

WNP.PL. (2024, 11 czerwca). W Europie wydobywamy najwięcej węgla. Od światowych liderów dzieli nas przepaść. <https://www.wnp.pl/gornictwo/w-europie-wydobywamy-najwiecej-wegla-od-swiatowych-liderow-dzieli-nas-przepasc,844167.html>

Wojtal, R. (2018). Zanieczyszczenie powietrza w miastach w aspekcie ruchu samochodowego. *Transport Miejski i Regionalny*.

Wirtualna Polska. (2022, 13 czerwca). Piekło u zakonnic. Bicie, wiązanie, zamykanie w klatce. Horror dzieci w DPS pod Krakowem. <https://wiadomosci.wp.pl/pieklo-u-zakonnic-bicie-wiazanie-zamykanie-w-klatce-horror-dzieci-w-dps-pod-krakowem-6778332058069696a>

Wirtualna Polska. (2024, 18 czerwca). Ujawniliśmy przemoc w ośrodku dla dzieci. Jezuici przepraszają i zawieszają dyrektorkę. <https://wiadomosci.wp.pl/ujawnilismy-przemoc-w-osrodku-dla-dzieci-jezuici-przepraszaja-i-zawieszaja-dyrektorke-7039874643864384a>

WiseEuropa – Fundacja Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich, Fundacja Przyjaciółka, Koalicja na rzecz Rodzinnej Opieki Zastępczej. (2018). *Raport: Deinstytucjonalizacja*. http://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2018/06/raport_deinstytucjonalizacja.pdf

Witkowska, H., Kicińska, L., Palma, J., & Łuba, M. (2024). *Zrozumieć, aby zapobiec 2024 – zachowania samobójcze wśród dzieci i młodzieży. II edycja raportu na podstawie danych KGP i serwisu www.zwjz.pl*. Serwis Życie Warto Jest Rozmowy. Warszawa.

